

НБ ОНУ имени П. Мечникова

БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКИХ КЛАСИКІВ

П. ГУЛАК - АРТЕМОВСЬКИЙ

444

ТВОРИ

РЕДАКЦІЯ ВСТУПНИХ
СТАТІЙ ТА ПЕРЕЛІКІВ
ВІДПОВІДАЮТЬ НА

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
1927

891.79—

УКРАЇНСЬКІ ПОЕЗІЇ

УМ

Укрголовліт № 2213. 1926.

Зам. № 2117.

Тираж 300

К.

СПРАВЖНЯ ДОБРИСТЬ

(До Грицька Основ'яненка)

1. Хто добрість, Грицьку, нам намалював
плаксиву,
Понуру, мов чернець турецький, і сопливу,
Той, далєбі, що москаля підвіз,
Той добрісті не зна, не бачив і не чує,
5. Не пензлем той її, але квачем малює,
Той добрість обікрав. Не любить добрість
сліз;
Вона на всіх глядить так гарно
й веселенько,
Як дівка, од свого ідучи пан-отця
До церкви — до вінця,
10. Глядить на парубка, мов ясочка, пильненько.
Не квасить добрість губ, бо із її очей
Палає ласка до людей.
Вона регоче там, де і другі регочуть,
Сокоче без брехні, де і другі сокочуть,
15. І не цурається гульні і вечорниць,
Чорнявеньких дівчат і круглих молодичь.
Вона й до милого пригорнеться поволі,
Та ба! та не дає ркам свавільним волі.
Вона й горілочки ряди в-годи хлисне

20. Та носом, мов свиня, по улиці не рие,
По-соромитському не кобенить, не вие,
Під лавкою в шинку, мов цуцик, не засне.
Вона, де треба, пожартує,
Та з глуздом жартує всі і з розумом міркує;
25. Вона не виверта із-під лоба білків,
Мов цап, задушений в кошарі од вовків,
Не стогне, не сопе і нігтів не кусає,
То з тим, то з сим таки помовить, погадає.
Як патока, так річ у неї на губах,
30. І сміх її цвіте, мов мак той на грядках.
Для неї все одно, що в згоді, що
в пригоді:
Бог, каже, краще зна од мене, поки годі.
Хоч кіл на голові, як кажуть, її теши,
Хоч ти візьми її — печи або души,
35. Не зна вона, що ті людські переполохи,
І не злякається ні од чого ні трохи.
- Як паля в лотоках, простісінько стремить,
Хоч хвилі як в неї бушують і бурхають,
Хоч на неї шматки із криги напірають,
40. І добрість так в біді і в лісі так стоїть.
Нехай гострить свою, мов бритву, доля
косу;
А добрість вигляда, мов камінь з-під
покошу;
Наскочить на його коса, задзеленчить...
Хрусь надвоє!.. а камінь все лежить!
45. Нехай, як хоче, море грає;
Нехай роз'юшений, як той бугай, Нептун
Трезубцем байдаки і човни вивертає, —
А човник добрісті, шамкенький, мов
цвіркун,
Як селезень, на дно за качкою пірнає

50. Та вп'ять зі дна наверх без шкоди
впливає —
Так він до берега ціленький допливає.
Не любить добрість сліз. Буває червяку
Всього, як кажуть, на віку;
Бува, що і її зле панство зневажає,
55. Мов товариною, так нею повертає, —
Чи вже-ж і голосить? І, в лихоті своїй
Розприндившись, скакати у яму їй живій?
Здохне там нищечком під ніс собі до бога,
Із лиха заспіва, та й за своє небога:
60. Бо серце їй, що тьох, знай шепче,
що той є,
Хто за терпіннячко спасіннячко дає.
Зна добрість, що який бог змочить
її свитину,
Той висушить з неї останню капелину,
Що бог не мачуха: хоч трошки й поскубе,
65. То й вп'ять пожалує, пригорне до себе.
Трапляється і те, що паплюга брехня,
Із висолопленім жалом, неначе списом,
Мов циндря гаспидська, до ворогів ганя.
Сектує на неї і позирає бісом;
70. Що заздрість з жовтими очима, мов жовтки,
З кошечими, мов чорт, на пальцях
пазурями,
Де ступить добрість, скрізь копа під нею
ями:
Пекельнії її губки, мов гидкі пауки,
Чи на василечки, чи на чебрець
наскочуть, —
75. Замість щоб мед з їх брать, одну отруту
смокчуть.
А добрість не вважа на злії язика,

- Не пристають людські до неї побрехеньки,
І як в калюжах в дощ хлюпошуться гуски
Та, стрепенувшись, знов виходять з їх
сухенькі,
80. Так добрість чепурна виходить із брехні.
У неї ворогам відкази все одні:
Хто часнику не їв, той смердіть не буде,
А добрий ворогів завсігди перебуде.
Псу вільно й на попа брехать, як кажуть,
все,
85. Собака гавкає, а вітер те несе.
Від злиднів не втечеш ні днем, ні серед
ночі:
У заздрісті, мовляв Пархім, попівські очі.
Бог з нею!.. їй — в завість,
А добрісті — в користь!
90. „Сіль в вічі, в зуби їй печина“ — добрість
скаже
Та й хоч якій брехні сим словом рот замаже.
- Як шкура з бузівка у шевчика в зубах
Або у лимаря Смілянського в руках
Чого не витерпить, що їй не виробляють!
95. Смердячим жиром їй і дьогтем доїдають!
Крий боже, що їй мук, небозі, завдають:
І крутять, і вертять, і труть, і пруть,
і мнуть,
І в дудку здуплюють, і рвуть, і розтягають,
І в сто погібелей муцують і згинають...
100. Що збоку чоловік, зирнувши, задрожить!
Подума: тільки-ж вже на світі їй і жить!
Аж ось зирк! Лимар наш цю шкуру
підіймає,
І юхтою її або габельком величає,
І що за шкуру мав п'ять злотих взять,

105. То за габелька він не хоче й десять
брать!
І добрість в світі так: чим більш в нудзі
помнеться,
Чим більш, як реп'яхів, тут лиха
набереться,
Чим сала більшенько за шкуру
їй заллють,—
Тим більше за неї, де повернись, дають.
110. Аджеж за битого, батьки синкам казали,
Небитих двох колись притьмом давали,
Та ба! та й чотирьох не квапились, не брали!
- Нехай в олійниці олійник тараном
Макухам завдає як-мога більшу муку —
115. Цим не завгорить їм, а здавить в камінюку,
Що потім чорта й сам вдовбе їх долотом.
Нехай вовтузають і добрість кулаками,
Мов воскобійними нехай з неї клинками
Останню слізеньку видавлюють і п'ють,—
120. Овва! дурні! того не знають, що дають
Таку принаду їй до стусанів частеньких,
До штовхання під бік, до кулаків
тугеньких,
Що хоч в потилицю тоді їй і обух,
Хоч довбню в лоб, то все не випре з неї
дух.
125. І довбня, я-ж кажу, тоді їй так зашкулить,
Як щось за коміром або постіл замулить.
По цьому-ж, Грицьку, тут і добрість
пізнають:
- Клеймо їй — канчуки, імення їй — терпіння,
Хто їх не коштував, нехай не жде спасіння,
130. Того нехай по-між святими не кладуть!
Бо той, до котрого, знай, доля зуби скалить,

Трохи лиш на того не скинувся синка,
Що матінка пестить і по головці гладить,
Поки не візьметься пестунчик до замка!

135. Але всьому свій час і черга, Грицьку, буде!
Ми під богом, як бач, всі ходим люде:
До часу глек — мовляв один розумний
лях, —
До часу — я-ж кажу — наш глечик носить
воду;
І на його нашла зла доля ту пригоду,
140. Що глек побачимо в череп'яних шматках.
До часу над слабим, хто дужчий, вередує,
До часу мужика ледачий пан мордує. —
Колись до нас усіх смерть в гості
примандрує,
Та, мов єхлейтар, нам в вікно заторохтить
145. І по-московському гукне: „в паход ітить!“
Не гляне, чи то в нас кульками хата
вшита,
Чи, може, дереном земляночка накрита, —
Всіх нас сира земля до себе прибере,
Але ледачий так, як добрий, не умре.
150. Як з Городища чумак, пішовши в Крим
за сіллю,
В дорозі нидіє двацятв уже неділю,
Обшарпавсь до рубця, в коломазь
обліпивсь,
Та ба! не як другі — до щенту не пропивсь,
Щодень то, неборак, знай, молиться все
богу,
155. Щоб швидче дівчину побачити небогу,
І чулих воликів знай хльоска батогом,
Поки опиниться перед своїм двором. —

Так добрість квапиться із світу в домовину,
Терпить нудьгу й тугу, і трясцю, і гостець,
160. І пан-отця так жде в останню годину,
Як на Великдень всі червоних ждуть яець.
Але ти, Грицьку, більш, ніж я, учився

- в школі,
Далеко більш, ніж я, помазавсь ти письмом;
Ти й Греків, Литвинів, ти знаєш всіх доволі,
165. Ти в церкву хоч яку годився-б бути дяком;
Ти краще добрісті патрет нам нарисуєш,
Бо й добрий сам еси і гарно всіх малюєш.
Послухай, Грицьку, лиш! чи це тобі втямки,
Як зійдуться, було, до тебе парубки,
170. А ти, було, звелиш граматку їм читати,
А сам почнеш було *Савтир* перевертати,
Скрізь нишпорить — під тмою, мною, здом,
Під азом-янгелом або ще й в Ярмолої
Од палятурочки в Часловці до другої,
175. І спинишся, було, аж на *Октоїхом*,
Та й об якимсь, було, почнеш читать
Сократі —
Так гарно, що, було, аж сумно всидить
в хаті?
Нехай над ним, мовляв, земля пером
лежить:
Дивіться, хлопці, лиш — казав ти нам —
глядіть.
180. Як добрість на світі живе і умирає,
Як, не лякаючись, кайдани надіває;
З якою радістю держить в руці мишак
І кухля, хоч-би то скривившись, випиває,
До бога рученьки невинні протягає!
185. Оттак-то, ти казав, Сократ умер, оттак!
Чого ви, дурники? — сказав він веселенько
Своїм заплаканим в хурдидзі школярам, —

- Чого голосите? Бігайте лиш швиденько
Та дайте півня Ескулаповим попам!
190. Оттак - то, братця, й ви, казав ти: хліб
ви їжте,
А правду хоч яким панам великим ріжте!
Не скрізь ледачі так, як грецькі ті пани,
Хоч скрізь на світі є ахвинські брехуни,
І є земля така правдива і заможна,
195. Де правду іноді сказать цареві можна.
Дивіться, кажеш ти, як вірний Довгоруку
Писульку царську рве із едноральських рук
І надвоє її із серця роздирає!
Глядіть, як старшина од ляку помирає,
200. А Довгоруку сидить і усом не моргне!
„Ой, що-ж ти наробив!“ — тут всі
заверещали:
„Тепер-же поминай, як Довгорука звали!“
А Довгоруку сказав: „не бійтесь за мене!
Нехай лиш прийде сам Петро сюди Великий!“
205. Я доведу, що й цар, як всі ми, чоловіки,
Помилиться, згрішить, спіткнеться і впаде
І ворог той йому, його хто не зведе“.
Аж бач! Таки й воно на правду вийшло,
хлопці —
Прибіг Петро, гукнув, затунав, загурчав.
210. Уже був кинувсь бити, але як розпитав,
Аж Довгоруку цмок!.. погладив по головці,
Та ще й на змирщини його перепрохав —
Вже-ж не шага йому він на горілку дав!
- Воно, як на мене, конешно, Грицьку, так,
215. Кажу, та й з правдою не кожному однак!

17. IX. 1817
Харків

ПАН ТА СОБАКА

(Казка)

1. На землю злізла ніч... Нігде ані
шиширхне;
Хіба то декуди скрізь сон що-небудь
пирхне,
Хоч в око стрель тобі, так темно на дворі.
Уклався місяць спать, нема ані зорі,
5. І ледве, крадькома яка маленька зірка
З - за хмари вигляне, неначе миш з засіка.
І небо і земля — усе одпочива,
Все ніч під чорною запаскою хова.
Один *Рябко*, один, як палець, не дримає,
10. Худобу панську, мов брат рідний, доглядає,
Бо дарма їсти хліб *Рябко* наш не любив:
Їв за п'ятьох, але те їв, що заробив.
Рябко на панському дворі не спить всю
нічку.
- Коли-б тобі на сміх було де видно свічку
15. Або в селі де на опічку
Маячив каганець.
Всі сплять, хропуть,
А деякі сопуть;
Уже і Пан-отець,

20. Прилізши із хрестин, до утрєні попхався...
А наш Рябко, кажу, все спатки

Знай, неборак, ганя то в той, то в сей
не вкладався.
куток:

То зазирне в курник, то дейко до свинок,
Спита, чи всі такі живенькі поросятка,
25 Индики та качки, курчатка й гусенятка;

То звідтіль навпростець
Махає до овець,
До клуні, до стіжків, до стайні, до обори;
То знов назад чим-дуж, щоб часом
москалі

30. (А їх тоді було до хріна на селі),
Щоб москалі, мовляв, не вбрались
до комори.

Не спить Рябко, та все так гавка,
скаучить.

✓ Що сучий син, коли аж в ухах не лящить.
Все дума, як-би то піддобриться під пана,

35. Не зна-ж, що не мине Рябка обрадована...
Як гав, так гав, поки свінуло на дворі;
Тоді Рябко простягсь, захріп в своїй норі.
Чому-ж Рябку не спать? чи знав він,
що з ним буде?

Заснув він смачно так, як сплять всі
добрі люде.

40. Що щиро стережуть добра своїх панів...
Як ось — трус, галас, крик!.. весь двір
загомонів:

„Цу-цу, Рябко!.. на-на!.. сюди Рябка
кликніть!..“

„Ось-ось я, батечки!.. Чого ви
там, скажіть?“

Стриба Рябко, вертить хвостом,

45. Неначе помелом,
І знай, дурненький, скалить зуби
Та лиже губи.

„Уже-ж, бач, дума він, не дурно це в дворі
Од самої тобі зорі

50. Всі панькаються коло мене.
Мабуть, сам пан звелів віддати Рябку
печене

І що осталося варене,
За те, що, бач, Рябко всю божу ніч не
спав

Та гавкав на весь рот, злодійв обганяв“.

55. „Цу-цу, Рябко!“ — ще раз сказав один
псяюха,

Та й хап Рябка за уха!
„Кладіть Рябка“ — гукнув... Аж ось
і Пан прибіг:

„Лупіть Рябка“ — сказав: „чухрайте! ось
батіг!“ *неч*

„За-що?..“ — спитав Рябко, а Пан
кричить: „чухрайте!“

60. „Ой! йой! йой! йой!..“ А Пан
ім каже: „не вважайте!..“ *неч*

„Не буду, батечку!.. За-що-ж це
честь така?..“

„Не слухай“ — Пан кричить: „лупіть,
деріть Рябка!..“ *чач*

Деруть Рябка, мов пір'я,

На галас збіглась двірня:

65. „Що?.. як?.. за-що?.. про-що?..“
Не знає ні один

„Пустіть!..“ — кричить Рябко: „не будь
я песький син,

Коли вже вдержу більш!..“ Рябко наш
хоч не бреше,

- Так що - ж? Явтух *Рябка* знай все
по жижках чеше.
„Пустіть, швидчій пустіть!..“ — Пан
на весь рот гукнув,
70. Та й з хати сам умкнув.
„Пустіть!..“ — гукнули всі: „*Рябко* вже
вдовольнився!..“
„Чим, люде добрі, так оце
я провинився?..“
За що - ж глузуйте?.. — сказав наш
неборак.
„За що знущаетесь ви надо мною так?
75. За що?.. за - що?..“ — сказав, та
й попустив патьоки...
Патьоки гірких сліз, узявшись за боки.
„За те“ — сказав один *Рябкові*
з наймитів:
„Щоб не колошкав ти вночі своїх панів;
За те... але... щось тут... ходім,
Рябко, лиш з хати,
80. Не дуже, бачу, рот тут можна роззявляти:
Ходім, братко, на двір“. Пішли. „Се не
пусте“ —
Сказав Явтух *Рябку*: „оце тебе за те
По жижках, бра *Рябко*, так гарно
пошмагали,
Що Пан із Панею сю цілу ніч не сп. ли.“
85. „Чи винен я сьому?.. Чи ти, Явтух,
здурів?“
„Гай, гай!..“ — сказав Явтух: „*Рябко*!
ти знавіснів;
Ти винен, бра *Рябко*, що ніччю
розбрехався;
Ти - ж знав, що вчора наш у карти Пан
програвся;

- Ти - ж знав:
90. Що хто програв,
Той чорта (не тепер на споминки!) здрімає,
Той батька рідного, розсердившись,
програє;
Ти знав, кажу, *Рябко*, що Пан не буде
спати:
До чого - ж гавкав ти?.. на що - ж було
гарчати?
95. Нехай - би гавкав сам, а ти - б уклавсь
тихенько,
Забравшись в ожеред, та й спав - би там
гарненько.
Тепер ти бачиш сам, що мокрим він
рядном
Напався на тебе — і. знай, верзе притьмом:
Що грошей вчора він проциндрив щось
не трохи,
100. Що Паню через те всю ніч кусали блохи,
Що будім вчора він грать в карти - б не сідав,
Коли - б сьогоднішню був ніч хоч закуняв;
Що будім ти, *Рябко*, так гавкав, —
як собака,
Що будім по тобі походить ще й ломака;
105. Що бач - ся ти йому остив, надосолів,
І бач - ся він тебе за те й прохворостив.
А бач, *Рябко*, а бач!.. не гавкай,
не ганяйсь;
Ляж, хирний, та й мовчи, і з Паном
не рівняйсь!
Чого брехать? нехай наш Пан здоровий
буде:
110. Він сам і без собак сю панщину одбуде“.
Послухав наш *Рябко* поради Явтуха.
— „Нехай тяжка йому година та лиха“, —

- Сказав, — „Щоб за моє, як кажуть люде, жито
Та ще й мене і бито!
115. Коли моє не в лад,
То я з своїм назад.
Чи баба з воза, — що - ж? велика дуже
вада!..
Кобилі легший віз, сьому кобила й рада“.
Оттак сердега наш *Рябко* поміркувавсь,
120. Та й спать на цілий день і цілу ніч
попхавсь;
Заснув *Рябко*, захріп, аж ожеред трясеться.
Рябку й не сниться, не верзеться,
Що вже москалики в коморі й на дворі
Скрізь нишпорять, мов тут вони
й господарі,
125. Що вовк ягнят, а тхір курчаток убирає
Аж тут і на дворі туж-туж уже світає,
„Цу-цу, *Рябко!*..“ — тут всі, повибігавши
з хат:
„Цу-цу, *Рябко!*.. на-на!.., — гукнули.
як на гвалт.
А наш *Рябко* тобі і усом не моргає;
130. Хоч чує, та мов спить і мов не дочуває.
— „Тепер-то“, — дума він, — „мій Пан
всю нічку спав,
Бо не будив його *Рябко* і не брехав;
Тепер-то він мені свою покаже дяку,
Тепер не втре мені, як вчора, маку...
135. Нехай цуцукають... Мене сим не ведуть,
Поки самі сюди обід не принесуть;
Та ще й тоді, не бійсь, поскачуть коло
мене,
Поки візьму я в рот хоч страву, хоч
печене!“
„Цу-цу!..“ — сказав іще *Рябкові* тут Явтух

140. „Цу-цу!..“ — задихавшись, мов з його
перло дух, —
„Ходім, *Рябко!*..“ — „Еге? Ходім!..
Не дуже квапся,
Сам принеси сюди...“ — „Іди-ж хутчій,
не бався!..“
— „Ба, не підуду, Явтух!“ — „Іди, бо кличе
Пан!..“
Сказав та й зашморгнув на шиї він аркан.
45. „Чешіть *Рябка!*“ — гукнув. Аж тут їх
щось з десяток
Вліпили з сотенку київ *Рябку* в завдаток.
„Лупіть *Рябка!*“ — кричить тут Пан,
як навісний;
Рябко - ж наш тільки вже що теплий
та живий.
Разів із шість *Рябка* водою одливали,
150. І стілько-ж раз його, одливши, знов шмагали,
А потім перестали.
Рябко спитать хотів, але *Рябків* язик
Був в роті спутаний, неначе путом з лик,
І герготав щось, як на сідалі індик.
155. „Постій, — сказав Явтух *Рябкові*, —
не турбуйся,
Я правду всю скажу. Ото, *Рябку*, шануйся,
Добра своїх панів як ока стережи,
Зарання спать не квапсь, в соломуні не біжи,
Злодіїв обганяй та гавкай на звірюку.
160. Не гавкав ти, *Рябко!* — За те-ж ми, бач,
в науку,
Із ласки, з милости панів,
Вліпили сотеньок із п'ять тобі київ“.
— „Чорти-б убив твого, Явтух,
з панами батька
І дядину, і дядька

165. За ласку їх!.. “ — сказав *Рябко* тут на
одріз.
„Нехай їм служить більш рябий в болоті
біс!

✓ Той дурень, хто дурним іде панам служити,
А більший дурень, хто їм дума угодити!
Годив *Рябко* їм, мов болящі й чиряку,

170. А що-ж за те *Рябку*?
Сяку мати та таку!

А до того іще спорили батогами,
А за вислугу палюгами,

175. Чи гавкає *Рябко*, чи мовчки ніччю спить,
Все випадає таки *Рябка* притьмом побить.
Уже мені, бачу, чи то туди — високо,
Чи то сюди — глибоко;

Повернешся сюди — і тута гаряче,
Повернешся туди — і там-то боляче!
180. Хоч би я тісто вніс псяюсі і з діжею,
То-б він розтовк і ту над спиною мою.
З ледачим все біда: хоч верть-круть,
хоч круть-верть,

Він найде все тобі хоч в черепочку
смерть“

2. XII. 1818

СУПЛІКА ДО ГРИЦЬКА КВІТКИ

Хто, кажуть, до кого, — ми до тебе, Грицько!
З суплікою прийшли: я, бач, та мій *Рябко*.
Не дай загинуть нам, не дай з нас кепковати;
А доки-ж буде нас зле Панство зневажати?
5. Пустити нас, батечку, до хати!

Хоч будім, Грицьку, ти на пана закрививсь,
Та з пантелику ти, так, як другі, не збивсь!
Не звик ти голобель замість коня шмагати;
Не все-ж під ніс *Рябкам*, мовляв ти,
заглядати.

10. Пустити нас, батечку, до хати!

Хоч ти, Грицько, пошивсь з ріднею в Москалі,
Та ба, — ніхто на вас не плаче на селі!
✓ Ти знаєш, що на те собака, щоб брехати,
Що й сто не збудять їх тебе, як ляжеш спати.
15. Пустити нас, батечку, до хати!

Хоч ти не раз, Грицько, кислиці
в пельку пхав,
Та твій *Рябко* од їх оскоми не чував;
Бо очі бачили, що треба купувати:
Нехай хоч вилізуть, а треба доїдати.

20. Пустити нас, батечку, до хати!

Пусти!.. Чи бач, як Пан Рябка почастивав?
Коли-б йому язик родимець одібрав,
Щоб він замість Рябка до віку мав гарчати;
А наш Рябко, щоб сів за його в карти грати!
25. Пусти нас, батечку, до хати!

Чи бач, що ледве вже він кульші волоче,
Що так з його юшить і пасьока тече!
Та тож-то так звелів всю шкуру скрізь
списати,
Що то тобі нема і курці де кльовати!
30. Пусти нас, батечку, до хати!

Пусти! та й склич до нас тих навісних Панів,
Що воду із своїх виварюють Рябків;
Звели їм струп Рябка довгенько полизати:
Адже-то і над псом повинно ласку мати.
35. Пусти нас, батечку, до хати!

Супліку-ж сю мою ти, Грицьку, сам читай,
Ледачому її паскудить не давай;
Бо, як почне Москаль по своєму складати,
Та *вот!*.. та *штьо?*.. та *как?*..
читавши примовляти, —
40. Тоді хоч уникай із хати!..

5. XII. 1818

Люди добрі, і ви, панове громада! уже коли
будете читать оцю казку, то будьте ласкові, де
тільки трапиться вам на дорозі наткнуться на
„Е“, — вимовляйте його так, як будім-то там на-
риговано „Э“: бо, бач, у нас воно з діда, з
прадіда завсіди так вимовляється; хіба тільки

після *голосних* яких *слів* от як бува часом
після а, е, о і друг., та ще й з початку вимо-
вляється м'ягенько, мов по-московськи. Я таки й
хотів був, щоб замість „Е“ скрізь надруковать
„Э“, та пішов до голови по розум, помірковавсь
трохи й побачив, що, крий боже, як було-б
тяжко поверху читать; од того, бач, що наші
очі ще не зовсім побратались з оцим ярепудо-
вим перевертнем „Э“. Воно-то мені, мовляв,
про своїх і не страшно: уже-то нашого брата
мужика не вчи, каже, як читать; так от-же
лихо та біда з тими москалями. Вони хоч що
по своєму перехрестять і як, кажу, мій Рябко
вип'є од їх добру повну: уж що я знаю, то у
його не останеться ні одного цілого реберця...
Сказано: москаль,— він без „вот“ і не ступить,
язик, мов в постолах; який-же його одмінок
второпає — що він верзе? От так вони й книжки
друкують. Уже нема його й на світі нічого кра-
щого (царство небесне!), Еней в нашій одежді;
еге, та ба! москаль, бач, порався й коло його,—
і його одягнув по-московськи. Або нехай важко
ікнеться хоч-би й нашому Ш... з його Коза-
ком¹. Е! як-би тільки бога не побоявсь; що
бісів син, коли не таке сказав, що... Та ба!..
лучче прикусить язик: москаля не зачепи —
лихо, а зачепиш, то й десять. Я тільки, бач,
грішний, подумав, що хто чого не тямить, то
нехай й не тика туди носа; нехай, як кажу ви-
бачайте, з дурною головою в дім не лізе.

Писав-би більше, як вимовлять азбуку по-
нашому: та, ей богу, так тісно, як в шинку, що
й повернуться от тут нігде.

¹ Опера.

СОЛОПІЙ ТА ХІВРЯ, АБО ГОРОХ ПРИ ДОРОЗІ

Казка

*Vous voyez le grand gain, sans qu'il faille le dire,
Que de ses ports de mer le roi tous les ans tire -
Or, l'avis, dont encore nul ne s'est avisé,
Est qu'il faut de la France, — et c'est un coup aisé,
En fameux ports de mer mettre toutes les côtes ;
Ce serait pour monter à des sommes très - hautes !*

Les fâcheux. Acte III, scène III.

Molièr

Спромігся Солопій весною на горох,
Та й, сівши з Хіврею, собі міркують вдвох,
Чи то продать його, чи то його посіять?
„А що - ж тут мірковать? Не полінуєсь
провіять, —

5. Сказала Хівря тут, — в мішечки позсипай,
„Та й сіять на поле, під дощ, мерщій
чухрай!“.

— „Воно - то, Хівре, бач, тут не за тим
ідеться;

„Але посіять так, як у людей ведеться...
„Нехай йому лихе!.. горох ласенька річ,

10. „І дітвора за ним полізе хоч у піч!
„Ти - ж раєш сіяти горох на перелозі!...
„Ей, Хівре!.. переліг лежить наш при дорозі:

„Ей, обскубуть горох наш зеленцем, —
побач!..

„В лопатках обнесуть!.. тогді — хоч
сядь та - й плач!“.

15. — „Якої вражої ти матери сумуєш?
„Цур - дурня, навісний! Чи ти - ж того
не чуєш,

„Що як уродить бог, то дасть на долю
всіх?

„Чи це - ж не глум тобі, не сором і не
сміх, —

„Враг - батька - зна — чого безглуздому
жахаться?

20. „Та 'джеж, як кажуть - то, коли вовків
лякається,

„То нічого ходить з сокирою і в ліс!..

„Іди - ж, кажу, та сій! Не мимри там під ніс!

„Аби лиш, господи, на ниві нам вродило,

„То буде й нам, і всім... Чи чуєш ти,
мурмило!

25. „Не будь уїдлиий, як бридка та оса,
„І довше неспрідайсь, бо вилаю, як пса!

— „Ей, Хівре, — Солопій сказав їй, —
не сварися,

„Бо, далєбі, горох наш згине!..
схаменися!..

„Ну, сількось!.. я піду, посію та не там,

30. „А де - небудь в кутку, що й враг
не найде сам.

— „Не перебендюй - бо так довго, Солопію!

„Бо я горох сама, де схочу, там посію;

„Сама я й викошу, як треба, на покіс,

„І ось тобі тогді я дулю дам під ніс!..

35. „Але, мій голубе, прошу тебе по ласці:
„Послухай часом тих, що ходять у запасці;

„Плюнь, серце, на того, хто так тобі
сказав,
„Що будім, бог жінкам волосся довге дав
„За те, що розум їм укоротив чимало:
40. „То погань так верзла, школярство так
брехало!
„А я-ж то й мужиків, — крути ти
не верти, —
„Нераз вже бачила таких дурних, як ти!
„От-так!.. питай людей, бо той, хто
їх питає,
„Мов старець без цїпка по стежках
не блукає.
45. „Не раз ти за двома зайцями польовав,
„За те-ж ні одного, гонившись, не піймав;
„Не раз ти жаловав ухналиків стареньких,
„За те-ж ти скільки вже згубив підків
новеньких!
„От-так ти і тепер горох запропастиш,
50. „Коли-б ти й сам пропав!“.
— „Чого ти там гарчиш?“
Сказав наш Солопій, та й, з серця,
дейко з хати!
Запрігши гулих він, ну переліг орати!
Зорав, посіяв він горох, заволочив,
Аж тут і дрібний дощ рілля його змочив.
55. Зійшов горох, піднявсь, підріс, зацвів
рясенько:
Хто йшов, той приглядався горохові
пильненько.
Тим часом вже почав вбиваться і
в лопатки;
Аж тут прийшла черга і на самі стручки.
Хто йде, — горох скубне: гребець скубне
у жменю,

60. Іде косарь і жнець. — нагарбають в кешеню;
Прискочить дїтвора, — і в пелену смикне...
Зібрав наш Солопій горох, та, знай, — клене
І, на чім світ стоїть по-соромицькі лає,
Усіх батьків з того він світу вивертає:
65. „Стонацять - би копиць з рогами вам чортів!
„А, бісів народе!.. коли-б ти околів!
„Коли-б ти кожним був стручечком
подавився!
„Щоб в пельці він тобі кілком був
зупинився!
„Коли-б то тріснув був од його твій живіт,
70. „Ніж мав ти це мене так посадить на лід!
„Щоб горошиночки в твоїх кишках
бісовських
„Так набубнявіли, як барабан московський!“
Багацько де-чого співав тут Солопій,
Молився за весь рід хрещений і за свій,
75. І вже роззявив рот, щоб по-кацапській лаять
Та засоромився і, часу щоб не згаять,
Гукав і верещав, і пінивсь і плювався.
Неначе-б то його і справді хто злякався!..
До Хіврі сікався, за макогін хапався
80. І не на жарт таки, сердега, розгулявся;
То вп'ять по доброму ладу, він їй казав:
„Бач, Хівре навісна, що наш горох пропав!
„Бач, шкапо гаспидська, чого ти наробила!
„Та ти-ж мене на вік оце запропастила!..“
85. І ще смачненьке щось збиравсь сказати
він їй...
„Послухай, бовдуре, — сказала Хівря, —
стії!
„Уже, як бачу я, тебе не переперти:
„Хто дурнем уродивсь, тому і дурнем
вмерти!

- „Але, мовляв, іще-б сюди й туди з дурним:
90. „От горе та біда — з дурним та ще й
з лихим!
„Казала я тобі, що як нам бог уродить,
„То буде нам і всім, і злодій не зашкодить;
„Аж так і є: хоч ти посіяв два мішки.
„Хоч, тільки хто хотів, той наші рвав
стручки...
95. „(Нехай йому в користь!), а все-ж, хвалити
бога,
„Зібрав ти сім мішків гороху з перелогу!
„Де п'ють, то там і ллють: без шкоди
не бува,
„Аби здоровенька лиш наша голова!
„Але ти хочеш, щоб не їли кози сіна
100. „І ситі щоб були? Ой, мудрий дуже
з сина!...
„Ну, цур тобі та пек! роби ти, що хоти:
„Ори, мели і їж... Хоч голову скрути,
„Про мене!.. Я тепер і не роззявлю рота;
„Та вже-ж побачимо, яка твоя робота!
105. „Та-й люде-ж, сіючи, хоч тратять,
а орють:
„То дурні, от як ти, несіяні ростуть!..
„Ей, схаменешся ти, та пізно, Солопію!“
— „Та вже-ж, хоть схаменусь, — сказав він, —
хоч посію,
„Та не по-твоєму: зроблю, як сам умію;
110. „Зроблю, — щоб і стручка ніякий біс
не вкрав“.
Зробив наш Солопій, як сам здоровий
знав:
Він на другу весну, плуг і рала забравши
І між пшеницею і житом пооравши,
Всередині горох увесь посіяв свій.

- „Тепер - то, — дума наш дурненький
Солопій, —
„Тепер - то мій горох вже, мабуть,
розцвітає!
„Нехай цвіте, нехай тим часом доспіває;
„Ось, як піду в жнива пшеницю й жито
жать,
„То часу марно щоб так - сяк незваковать,
120. „Скошу і свій горох, в копиці поскладаю,
„То й з ним управлюся, і разом жнив
не згаю“.
Пішов в жнива, та ба!.. ні зерна
не застав!
Проциднув Солопій горох і просвистав,
А за горохом в гурт, — і жито і пшеницю,
125. І тільки зо всього соломи взяв з копицю!
А як-же це? — От так: пронюхали в селі,
Що Солопій горох посіяв на ріллі,
Між житом та поміж пшеницею своєю, —
Давай ходити в горох!.. Ходили і хіднею
130. Пшеницю й жито так пом'яли та стовкли,
Що, сучий син, коли і місце їх найшли!..
Що-ж Хівря? — Румсає!.. А що-ж чинить
небозі?
Як тільки-ж зуздріла Роззяву на порозі,
Зняла торбинки дві з рядниночки з кілка:
135. „А, бач, гадюко, бач?.. Ти жаловав
стручка,
„Тепер, за ту-сяку нікчемну горошинку,
„Ти обголив мене і дрібную дитинку!
„Так от якого нам ти підпустив тхоря,
„Що я зосталася з дітьми без сухаря!
140. „Бач, пико гаспидська, чортовський
Солопьяго!
„До чого нас довів ти, бридкий скупеньдяго!

„Іди-ж тепер відсіль!.. щоб твій і дух
не пах!
„Не вмів свого,—носи-ж ти хліб чужий
в торбах!“.
Сказала, та й торби на його почіпляла
145. І між старців, мов пса, Солопія прогнала!

Послухайте мене, ви всі, Солопії,
Що, знай, мудруєте, і голови свої
Чорт батька зна над чим морочите до ката:
Як в борщ, замість курчат, нам класти
кошенята,
150. Як груші на вербі і дулі вам ростуть,
Як їсти дасть біга, та ще й гладкими
буть,
Як локшину кришить для війська із
паперу,
Як квашу нам робить з чернила і тетерю,
Як борошно молоть без жорнів,—язиком,
155. Як бджоли годувать без меду,—часником,
Як каву пить панам з квасолі,—
з буряками,
Як ниви засівать без сім'я,—кізяками,
Як з кожного зерна сім кварт горілки
гнать,
Як сіно нам пером косить, як кіньми жать,
160. Щоб людям і сніпка не дати на заробіток.
І пташці ні зерна поговорати діток,—
Заплюйте лиш оцю, скажені ви, бридню!
Де треба руки гріть, там треба і огню.
Та вже з вас не один орав під небесами,
А, як на землю зліз, пішов в старці
з торбами!

25. IX. 1819.
Харків

ПИСУЛЬКА

до того, котрий що - божого місяця Українського Гінця
(Украинский Вестник) по всіх усядах розсилає.

Йовграпе!

Бажав еси казки? На!.. От тобі Солопій та Хивря! Не здивуй сам та нехай вибачить і громада, коли казка не до шмиги і не вподобается. Сам бачив еси, а де-яким і не повилазили, що я закляк та захирів так, що й голови не підведу, та ще може й доведеться вистояти добрий калантир у домовині,—от як іноді трапляється з старшиною чотирнадцятого класа у нас на станціях... А вже сам-здоров, Йовграпе, знаєш, що, лежачи, не в Юрусалим заїдеш: лежачи я-ж кажу, яка вже там у хріна робота? Воно, Йовграпе, лежачи, добре тільки панам: їм скрізь спірно йде робота; бо хоч і лежні, часом, нападуть. то вони все-таки дарма години не згають. Гукнуть: давай,—і дають! а коли нема, то б'ють... Кого?—Оце кого! Уже-ж не себе по кендюсі. Ну, а коли биття обридне?—Так що-ж? То карти мнуть, та усе-ж таки не гуляють. Та ще й пани, Йовграпе, не всі такі робочі та трудящі; бо инший, сором і сказать,—паном уродивсь, паном охрестивсь, паном зріс і звіковав,

а, далєбі, не тобі що: і клезнуть мужика не вміє,— от- така чудасія! Такий у нас, Йовграпе, і під Харковом недалєчко: ось... хоч би й... хіба нищєчком скажу... Ба ні!.. Не хочу, не хочу!.. Далєбі, не скажу,— гріх... Я у його хліб- сіль їв, а теперєчки- б оскаржив його перед громадою, що він і в картах нічогісінько не шупить і мужиків чубить не втне.— Та й з нас, Йовграпе, з тобою не яка робота. Ще-ж то тобі, мовляв, і сьак і так, бо тобі іноді де-що і через дзвінку перелізе, а я такий собі прише- леповатий удався, що й сієї дурниці не тєє... як його... не втну! Воно- то я трохи і в картах слєбезую, бо таки, з першого погляду, як тільки побачу, що з одним оком, то таки зараз і вгадаю, що то, мабуть, що-найстарший дурєнь. Я так, часом, Йовграпе, і людєй розмірковую: як тільки зуздрю кого, що свої притаманні- родимі ще не повилазили, а бже дивиться в одно чуже жодному під нїс, мов його недобачає, то я таки далєбі- що, і вгадую, що то, мабуть, що- найстарший дурбас... Ой щось я дуже голосно, Йовграпе, брязнув!.. Коли-б лишєнь но- жиці на столі не обїзвались. Та вже-ж, матери їх ковїнька,— чи будуть бить, то нехай б'ють. Уже мене й не такі били, та й ті небагацько скурали; уже, я-ж кажу, мені гірше не буде; я вже й так п'ю добру повну. От— лежу та сто- гну та ялозюсь із знахарями, мов кїт з осєлед- дем. Іще раз тобі, Йовграпе, кажу, що лежачи — не яка робота. Ось Пана та Собаку і сидячи написав, та й то де-яким панам, може, так до- годив, як Рябко—своєму. Що-ж матимєш, Йов- грапе, чинити? Дурням, як кажуть, сам бог не вгодить. Та вже-то воно— гріх казати; бо

мого Рябка у самому Пянтєнбурсі, та й скрізь у Московщині гладили не супротив шерсти, і таки трахтовали, неначє кого й доброго; так от же, бач, все-таки в де-яких підпанків шапки на лисинах загорілись... А я тут не тільки що... Ні при-що... або-що!.. Та бодай вони так хотіли на світї жить, як мене кортіло з ними гризтись,— от-що! Цур їм, пек їм, осина їм марина! То доброго, мовляв, полай і покартай, то він тобі ще й подякує; а ледачому що? ти йому образи, а він тобі— луб'я! Ти його в плуг, а він собі в луг! Нєхай вони тямляться, Йовграпе. Ледачого, мовляв наш Онопрїй, не зачіпай і рук не каляй. Горбатого, сказано, хіба могила справить. Не поможе, я-ж кажу, бабі кадило, коли вже бабу сказило. От так-то, Йовграпе-ко- заче! Лихо й з правдою, лихо і з брєхнею! За прав- ду б'ють, за брєхню віри не дають: от- така лови- ся... Що чоловік тобі і з глуздом не збереться, як на світї й обертаться. Що-ж робить? Мовчать? — Та джеж і мовчу, коли-б уже їм заціпило! Я-ж то й кажу, Йовграпе, що нема його на світї, як із своєю рівнею— з мужиком: чи то пола- яться, чи то поскубтись, чи то побиться, чи й помиряться, то все воно таки, сказано, свїй брат. Я-ж то од того оцє і на Солопія напався... Адже-ж панів нема Солопїїв? Як твоя на се думка, Йовграпе? Ти письмєнніший від мене, ти багацько де-чого в книжках роздовбав, ти вже таки бував в бувальцях, бував, як кажуть, на коні і під конєм,—скажи-ж, будь ласкав, прияте- лю, чи нема на-лихо, часом, сього 'мєння між панами, щоб мені, хай бог боронить, не взять іноді гріха на душу? А то, як що,— то опа- нує мене лиха та нещаслива година! Бог його

святий зна: може, не тут споминаючи, і між панами вирветься не один Солоп'яга, бо вже в мене щось не дурно свербить на голові чуприна. Ей, та будуть-же лупить, скажені! Та вже-ж, сількось, нехай б'ють,—уже з мене, Йовграпе, не багатько олії виб'ють. Аби лишень мені, господи, з кирпатою порухуватися—а кирпата не за горами. А там, сховаюсь в домовину, та й покажу їм з-за пазухи от-таку здоровецьку дулю!.. Ну, Йовграпе, нічого довго роздобарьовать: бери казку! Що буде, те й буде, а буде те, що бог нам дасть. Бери Солопія та й неси до друкарні: хай там твій Микола друкує, як знає. Коли, я-ж кажу, вовка лякаться, то і в ліс не ходить. Не такий і чорт страшний, як його малюють.

26. IX. 1819
Харків

ТЮХТІЙ ТА ЧВАНЬКО

Побрехенька

Mes jours sont te tissu d'un contraste étonnant :
Je ne vis qu'en pleurant, et je pleure en riant.
L'amour, pour tant de cœurs l'objet de plus doux charmes,
Fut pour le mien la source et des maux, et des larmes !
Pour adoucir mon sort et mes regrets cuisants
En poussant des soupirs, j'écris des vers plaisants.
Qu'ils sont drôles, ma foi, ces destins que les nôtres !
En voulant larmoyer, je fais rire les autres.

Автор Тюхтія та Чванька

- Наш віршомаз Тюхтій старих людей шанує:
Гарасько як звелів, він так і компонує.
Чи справжки, чи на жарт, що тільки
написав,
То так на дев'ять рік те в бодню
і запхав;
5. А на десятій рік, як вийме й прочитає,
Побачить сам - здоров, що там ладу біс має,
То в грубу так-таки і впре шпаргалля
все!..
От брат його, Чванько, слабкий уже на се!
Що начеркав, те так в друкарню і несе!
10. Але громада їх однако поважає:
Того ні сном не зна, другого не читає!
Скажіть, будь ласкаві: хто з їх дурніший
двох?

Та глузду, гріх казати, скупенько у обох...
Так перший - же хоч тим за працю

- надолужить,
15. Що в девять рік хоч раз теплом собі
услужить;
Другий — такий дурний, що з холоду
дріжить,
А книжок - же його — з півсажня так
лежить.

I. XI. 1819
Харків

ДЕ - ЩО ПРО ТОГО ГАРАСЬКА

Воно то, бач, оце по - нашому *Гарасько*, а по - московській, либонь, *Горацій*. — О, вже вони хоч - що, перековерсають по - своєму, — там - то вже предивена їм мова! От часом трапиться так, що стоїш перед ним з добру годину, а він тобі січе та рубає!.. Що - ж? Хрін його й слівце второпає, що він там верзе та паплює! От тільки буцім - то й дочуваєш, що „вот - с“, та „што - с“, та „да - с“ та „нет - с“, та „гаварю - кажу“, „гаварю - кажу“, а що він там гаворить - каже, того далєбі - що і з попом не розбереш!

От, хоч - би, наприклад, і се, що колись, ще за царя Олексія Михайловича, князь Гагин та боярин Хлопов, про нашого гетьмана - дряпичку, Брюховецького, листами його царському величеству лепортовали: „Иван Мартынович“, — писали, — „есть честный человек (еге чесний, як капітанська мазниця!) и годится быть гетманом, понеже он, хотя не учен, да умен и ужасьт как *вороват* и исправен!“.. Ну, де й його чести!.. Хай його халепа з такою честю! Ну, та се, бач, воно так виходить по - нашому, а по - московській — инше діло: по - нашому - б то *вороватий* значиться *злодійковатий*, а по їх —

скусний, спритний. Звісно, кожний хрещений народ говорить по-своєму: в Туреччині — по-турецькому, в Німеччині — по-німецькому; тільки вже наш Пречистянський дяк у книжці начитав, що „коли вже злодій, то скрізь злодій, — і в Німеччині злодій, і в Туреччині злодій“; ну, а може де-інде і не так, — бог його святий знає! Ще-б щось сказав, бо язик дуже свербить, та цур їм!.. У нас, бач, уся старшина московська: чи-то далеко до пені? Бог з ними!.. Возьмеш, як то кажуть, личком, а оддаси ремінцем!

— Я то тільки, знаєш, хотів де-що роз-човпачити про того *Гараська*. Одже-ж то він уже подавно сказав, що коли вже *Луципер* під-цькує кого базграти вірши, то нехай-же, каже, наялозить та й „*popum premat in appum*“. Він-то оце сказав, бач, по-литвинській, бо він був, собі на лихо, *литвин*, а по-нашому-б то воно значиться от що: що, коли вже хто що ском-понував та й написав, то нехай-же куди за-протворить так, щоб тільки миши та пацюки про те знали. Оджеж, щоб не збрехать, я таки іноді на сього *Гараська* не дуже-то вважаю, — мені про його й байдуже! бо инше діло у *Литві*, а инша річ у *Москві*. У *Литвинів* може, колись воно й добре було, а в нас теї погані віршомазів стільки наплодилось, як у доброго попа дітей; що як-би кожний ховав на дев'ять рік, що за одну годину пером надрига, то нігде-б чоловікові було і квартиру нанять за паперами!

Ви, дурні, я-ж кажу, на те та не вважайте:
Людей питайтеся, а свій ви розум майте.
Не вам *Гарасько* свій указ скомпонував:
Він сам розумний був, розумним і писав.

Пишіть, і на вербі нас грушами трахуйте,
Пишіть, і крамарів-паперників годуйте.
У нас холодний край, а ліс став дорогий,
Дурні-ж ні-по чому: що ступиш, то
й дурний!

Пишіть, реб'ятушки!.. подякують вам
люде:
За дурнями та й всім розумним тепло
буде!..

2. XI. 1819
Харків

ДУРЕНЬ І РОЗУМНИЙ

Приказка

„На що, до халепи, той розум людям
здався?“
Раз Дурень з дуру, бовть!.. Розумного
питався.
— „На те, — озвався сей, — коли кортить
вже знать,
Щоб дурням на сей спрос *цур - дурнів*
відвічать“.

1. XII. 1820.
Харків

ЦІКАВИЙ І МОВЧУН

Приказка

Цікавий, Мовчуна зустрівши раз, спитав :
— „Від чого голосний так дзвін той
на дзвіниці?“
— „Від того, що (коли не втнеш
сеї дурниці)
„В середині, як ти, порожній він“, — сказав.

1. XII. 1820.
Харків

ЛІКАР І ЗДОРОВ'Я

Приказка

Йшов Лікар у село — селу на безголов'я,
 А із села біжить злякавшись здоров'я:
 „Куди, здоров'ячко? — пита він, — як
 ся можеш?“
 — „Та цур тобі!.. я йду, куди ти
 не заходиш!“

1. XII. 1820
 Харків

ТВАРДОВСЬКИЙ

Малоросійська балада

„Ну те, хлопці! швидко, шпарко!
 Музики заграйте!
 Гей, шинкарю, гей, шинкарко,
 Горілки давайте!“

5. Ріжуть скрипки і бандури,
 Дівчата гопцюють;
 Хлопці, піт аж лється з шкіри,
 Коло їх гарцюють.

10. Бряжчать чарки, люльки шкварчать.
 Шумує горілка;
 Стук, гармидер, свистять, кричать,
 Голосить сопілка.

Пан Твардовський в кінці стола
 З поставця черкає:
 15. „Гуляй, душа! тра - ла - ла - ла!“ —
 На ввесь шинк гукає.

В батька й матір отамана
 І громаду лає;
 Скрутив жида, як гамана,
 20. Ще й усом моргає!

ночи

- Сікнувсь улан — він вздовж його
Шаблюкою тріснув.
Улан — тю-тю!.. га-га!.. го-го!.. —
Зайдем в кутку приснув.
25. Взяв на бакир писар шапку,
Пан грішми забрязкав:
Аж, гульк! писар — верть в собаку,
І на всіх загавкав.
- А шевцеві пан Твардовський
30. В такі знаки дався,
Що, мабуть, із час московський
Барилом качався.
- В ніс втеревив дві бурульки;
З бурульок, мов з кухви,
35. Б'ють під стелю через рульки
Джерела сивухи.
- Б'ють джерела... пан-гульвіса
Кухоль підставляє;
Аж — зирк в кухню! — що у біса?
40. В'юн на дні іграє!
- „Дух святий, миряне, з нами!
Вилупіть лиш баньки!“
В'юн утік, а цап з рогами
Вилазить із шклянки.
45. Мекнув, мов його родимець
Почав мордувати.
Та й стриб в комін; аж гульк! — Німець
Стоїть серед хати.
- Ніс — карлючка, рот свинячий,
50. Гиря вся в щетині;
Ніжки курячі, собачий
Хвіст, різки цапині.

- Дриг ногою!.. Круть різками!..
В пояс поклонився;
55. „Ну, Твардовський, час, із нами
Щоб ти розплатився!“
- „Гуляв еси, верховодив,
Усім в знаки дався;
Дівчат дрович, жінок зводив,
60. Над всіма знущався.
- „Чого душа забажала,
Мав всього ти стільки!..
Курей, ковбас, м'яса й сала,
Бочками горілки.
65. „Нагрів і нам ти чуприну,
Як сам здоров знаєш:
Окульбачиш, мов скотину,
Та всюди й гасаєш.
- „Годі глузувать з чортами,
70. Слова — не полова:
Чи забув, — яка між нами
З тобою умова?“
- „Лиса гора... бритва... палець...
Паперу під карти...
75. Гайда в некло!.. Кров на смалець, —
З чортами не жарти.
- „В письмі стоїть (читай сміло):
На кагал бісовський
З начинкою душу й тіло
80. Одписав Твардовський.
- „Служить йому чорти мають
(Так прийшлось в умову),
Поки в Римі не піймають,
Амінь сьому слову!“

85. „Що тепер, Твардовський, буде,
Про те в пеклі знають:
Сю корчму хрещені люде
Римом називають“.

— „Бач, чортяка!.. бач, падлюка!..

90. Як умудрувався!
Се вже, бач, німецька штука“ —
Твардовський озався.

„Та вже - ж чи йти в пекло справді,
То й підем, байдуже!

95. Але й ти роби по правді
І не чванься дуже.

„Заглянь в контракт свій зі мною, —
Яка там умова?

100. Ще три штуки за тобою;
Витнеш — ні пів - слова!

„От, бач, висить над дверима,
Завбільшки із папа,
Перед твоїми очима
Мальована шкапа.

105. „Нехай шкапа підо мною
Огиром гарцює;
Нехай крутить головою,
Стриба і басує.

110. „Ти, тим часом, піску в жменю:
Гарапник тройчатий
Сплети з піску, як з ременю,
Коня поганяти;

„Ще - ж попасать коня треба,
Стать на одпочинок:

115. То вже, гляди, щоб, як з неба,
Вродився будинок.

„Ей, не бийсь, кажу, Твардовський!
Гвалт, рятуйте, люде!
Бо вилаю по московській —
Сором слухать буде“.

185. А тим часом скік к одвірку —
Ну цапом стрибати!
З прогонича зуздрів дирку —
Та й шморгнув із хати.

„Ой, держіть, ловіть псяюху!“ —

190. Усі загукали.
А псяюхи нема й духу:
Поминай як звали!

„Жінко люба, годі плакати, —
Твардовський озався, —

195. „Хотів з чортом вас посватати
Та й чорт одцурався.

„Мабуть, всі чорти — бурлаки,
Та ще й розум мають,

200. Знають, де зімують раки —
Од жінок втікають.

„Може, в пеклі инше діло,
В нас сього не має;
Жінка гризе душу й тіло,
Мужик попиває!

205. „Нуте - ж, хлопці, швидко, шпарко!
Музики заграйте!
Гей, шинкарю! Гей, шинкарко!
Горілки давайте!

РИБАЛКА

Малоросійська балада

Das Wasser rauscht, das Wasser schwoll,
Ein Fischer sass daran
Sah nach dem Angel ruhevoll,
Kühl bis ans Herz hinan.

Goethe

- Вода шумить!.. вода гуля!..
На березі *Рибалка* молоденький
На поплавець глядить і примовля:
„Ловіться, рибочки, великі і маленькі!“
5. Що рибка смик, — то серце твоє!..
Серденько щось *Рибалочці* віщує:
Чи то тугу, чи то переполох,
Чи то коханнячко?.. не зна він, —
а сумує!
Сумує він, — аж ось реве,
0. Аж ось гуде — і хвиля утікає!..
Аж — гульк!.. з води Дівчинонька пливе,
І косу счісує, і брівками моргає!..
Вона й морга, вона й співа:
„Гей! гей! не надь, *Рибалко*
молоденький,
15. „На зрадний рак ні щуки, ні лина!..
„На що ти нівечиш мій рід і плід
любенький?“

- „Коли-б ти знав, як *Рибалкам*
„У морі жить із рибками гарненько,
„Ти-б сам пірнув на дно к линам
20. „І парубоцькеє оддав-би нам серденько.
„Ти-ж бачиш сам, — не скажеш: ні, —
„Як Сонечко і Місяць червоненький
„Хлюпошуться у нас в воді на дні
„І із води на світ виходять весе-
ленькі!
25. „Ти-ж бачив сам, як в темну ніч
„Блищать у нас зіроньки під водою;
„Ходи-ж до нас, покинь ти удку пріч, —
„Зо мною будеш жить, як брат живе
з сестрою!
„Зирни сюди!.. чи се-ж вода?..
30. „Се дзеркало, — глянь на свою уроду!..
„Ой, я не з тим прийшла сюда,
„Щоб намовлять з води на Парубка
невзгоду “
Вода шумить!.. вода гуде...
І ніженьки по кісточки займає!..
35. *Рибалка* встав, *Рибалка* йде,
То спиниться, то впять все глибшенько
пірнає!..
Вона-ж морга, вона й співа...
Гульк!.. приснули на синім морі
скалки!..
Рибалка хлюп!.. За ним шубовсть
вона!..
40. І більше вже нігде не бачили
Рибалки!

27. X. 1827

БАТЬКО ТА СИН

Байка

- „Ей, Хведьку, вчись! Ей, схаменись!“ —
Так Пан - отець казав своїй дитині, —
„Шануйсь, бо далєбі, колись
Тму, мну, здо, тло — спишу на спині!“.
5. Хведько не вчивсь — і скоштував
Березової кашки,
Та впять не вчивсь і пустував —
Побив шибки і пляшки.
І, щоб не скоштувать од Батька різочок,
10. Він різку впер в огонь, — тай заховавсь
в куток.
Аж Батько за чуб хіп! і, не знайшовши
різки,
Дрючком Хведька разів із шість
оперезав!..
Тоді Хведько скрізь слізки
Так Батькові сказав:
15. „Коли - б було знаття, що гаспідська
дрючина
Так дуже дошкуля, то, песька я дитина,
Коли - б я так робив:
Я - б впер дрючок в огонь, а різки - б
не палив!“.
29. X. 1827

ДВІ ПТАШКИ В КЛІТЦІ

- „Чого цвірінькаєш, дурний, чого голосиш?
Хіба - ж ти трясці захотів?
Що заманулося, чого ти не попросиш,
Чи сім'ячка, прісця, пшінця, чи то крупів, —
5. Всього ти в кліточці по саме нельзя маєш,
Ще й витребенькуєш, на долю
нарікаєш“, —
Так в клітці підлітка корив снігир старий.
— „Ой, дядьку, не глузуй!“ — озвався
молодий, —
„Не дарма я журюсь і слізками вмиваюсь,
10. Не дарма я прісця і сім'ячка цураюсь.
Ти рад пожорні сій, бо зріс в ній
і вродився;
Я - ж вільний був, тепер в неволі
опинився“.

1. XI. 1827

РИБКА

Басня

- В ставочку Пліточка дрібненька
Значев'я зуздріла на удці червяка,
І так була раденька!
І думка то була така,
5. Щоб підвечіркувать смачненько:
Ну, дейко! до його швиденько!
То з боку ускубне,
То з переду поцупить,
То хвостика лизне,
10. То знизу впять підступить,
То вирне, то пірне,
То сіпне, то смикне,
Вовтузиться, ялозиться і пріє, —
Та ба!.. та ротиня таке узеньке бач,
15. Що нічого не вдіє:
Хоч сядь, — та й плач!
„Ой, горенько мені на світоньку“, —
мовляє, —
„За що мене так доля зневажає?
Тим пельку і живіт дала з ковальський міх,
20. Тим зуби, мов шпички; а нам на глум,
на сміх,
Рот шпилькою неначе простромила!..

Ой, правду Дядина небога говорила,
Що тільки на світі великим риbam жить!
А нам малим в кулак трубить!“

25. Так Пліточка в воді на долю нарікає, —
А на гачку — червяк все хвостиком
киває!..

Червяк кива — аж ось! Зі дна
Гульк Шука!.. бовть!.. вона
За удку хіп!

30. А удка сіп!..

З води шубовсть в окріп!..

„Ой, лишечко! Оце - ж як Дядина
збрехала!..“

Із ляку Пліточка сказала.

- І більш не скаржилась на долю Пліточок,
35. За ласенький на удочці шматок:
(Що бог послав, — чи то багато, чи то
трошки, —
В кушір заліши, їла мовчки.)

2 XI. 1827

ДО ПАРХОМА

I

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem: non secus in bonis ets

Horat. Lib. II. Od. 3.

Пархоме, в щасті не брикай!
В нудзі притьмом не лізь до неба!
Людей питай, свій розум май!
Як не мудруй, — а вмерти треба!..

5. Чи коротаєш вік в журбі,
Чи то за поставцем горілки
В шинку нарізують тобі
Цимбали, кобзи і сопілки;
10. Чи п'яний під тином хропеш,
Чи до господи лізеш рачки
І жінку макогоном б'єш,
Чи сам товчешся навкулачки, —
- Ори і засівай лани,
Коси широкі перелого,
15. І грошики за баштани
Лупи: та все одкинеш ноги!

- Покинеш все: стіжки й скирти,
Всі ласощі, паслін, цибулю...
Загарба инший все, — а ти
20. З'їси за гірку працю дулю!..

Чи сотським батько твій в селі,
Чи сам на панщині працює, —
А смерть зрівняє всіх в землі:
Ні з ким, скажена, не жартує!..

25. „Чи *чим*, чи *лишка*?..“ загука;
Ти крикнеш: „*чим!*!..“ — „Ба, брешеш,
сину!“

Озветься паплюга з кутка,
Та й снупить з печи в домовину!

4. XI. 1827

ДО ПАРХОМА

II

Tu ne quaesieris, scire nefas, quem mihi, quem tibi
Finem Di dederint, Leuconoe; nec Babylonios
Tentaris numeros etc.

Horat. Od. 12

Пархоме, не мудруй! ворожки не
питаєш, —

Як довгий вік прокоротаєш;
Що виковала вже *зозуля*, — поживай!
А більше — шкода, що й бажаєш...

5. Хоч всіх ти упирів збери і знахарів,
Хоч покумайся ти з відьмами, —
Ніхто не скаже нам так, як би ти хотів,
Що доля завтра зробить з нами!

Чи доведеться ще подушне заплатити,
Чи до снаги вже розплатився?..
10. На що, про що тобі над цим чуприну
гріть?..
Дурний! дурний!... а в школі
вчився!..

Терпи!.. За долею, куди попхне, хились,
Як хилиться від вітру гілка;

15. Чи будеш жив, чи вмреш, Пархоме,
не журись!..
Журись об тим, чи є горілка!..

А, є? так при на стіл!.. Частуй, та
й сам кругляй!..

Чи нам, Пархоме, треба скільки?..
Та вже-ж — чи вкорочать свій вік,
то вкорочай

20. В шинку над бочкою горілки!

От ми базікаєм, — а час, мов віл з гори,
Чухра: його не налигаєш.

От, скільки-б випили до сеї ми пори,
Так ти-ж буцім не дочуваєш!

25. Ну-ж, цуп останню ти гривняку
з кашпука,

Поки стара пере ганчірки,
Бо вже як вернеться, то думка, бач, така,
Що помремо обидва без горілки.

5. XI. 1827

XXXIV ОДА ГОРАЦІЯ, КН. I

Parcus deorum cultor et infrequens,
Insanientis dum sapientiae
Consultus erro; nunc retrorsum,
Vela dare atque iterare cursus
Cogor relictos.

- От і допивсь
І дохмеливсь, —
До віку тямить буду!
Ні в рот не брать,
Ні коштувать
5. Не хочу аж до суду!
Коли-б вона
Уся до дна
Повіткала в бочках,
10. То ще-б в церквах
Народ в свитках
Стояв-би і в сорочках!
Ні, Грицьку, ні!
Хоч-би мені
15. Повіситься й на гільці, —
А ні під ніс!..
Нехай їй біс
Тій гаспідській горільці!
Вона мене

20. З світу зжене.
Коли-б той ісаказився,
Хто божий дар
Гнать через жар
У винниці навчився!
25. Ох! ох! ох! ох!
Зубів щось з двох
І ніг не долічуся!
Живіт, на сміх,
З ковальський міх, —
30. Здається-ж, і не дмуся!
Самі кишки,
Мов бульбашки
У чавуні, клекочуть;
А пуп набряк;
35. Під пупом — так,
Мов жаби, знай скрегочуть!
Ніс, — як пістряк,
І скрізь — синяк;
Бач, пика як набрякла!
40. Одна нога
Щось шкитильга,
Друга зовсім залякла.
Така нудьга,
Така туга,
45. Що чорт зна, де і діться!
От-тут пече,
Тут гаряче,
А все-б хотілось гріться...
А їсти щоб?
50. Та хоч у лоб!
Крий, боже, як цураюсь!
Все-б дудлив, бач;
Так-от, хоч плач:
Щось од води жахаюсь!..

55. Помадай чуб :
Бач, як оскуб
Диявольська личина!
Тільки то сям
Стирчить, то там
60. З чуприни волосина!
Та вже - ж чіплявсь,
Товк і знущавсь
Скажена москалюка!
Коліньми грів,
Поки не впрів,
65. А там і взявсь до дрюка!
Ох! ох! ах! ах!
Жовч в печінках,
Мабуть, всю стовк псяюха!..
70. Геть, Грицьку, геть!
Та лучче смерть,
Ніж гаспідська сивуха!
Кахи! кахи!
Се за гріхи
75. Мене пеня спіткала!
Та вже й дурів,—
За всіх кнурів
Вже душка погуляла!
Була, була
На пів села
80. Худобонька і гроші:
Ізслизло се,
Продвіндри́в все;
Зостались тільки воші!
85. Пустив діток
Без сорочок,
І жінку без запаски;
А сам в шинку
На привалку

90. Жду Лейбиної ласки!
А Лейба - гершт —
В боки, як хверт,
Та Рухлі щось гергоче;
На мене зирк!
Та знай — пирк - пирк!..
95. Невіра, ще й регоче.
Забрав волів,
Овець, корів,
Ще він - же і здрочився!
100. Загарбав кіз
І жита віз...
Бодай їм подавився!
Ой, так мені
Так сатані!
105. Катюзі — по заслугі!
Жлоктав живіт,
Аж лився піт;
Тепер — засуха в пузі!
До церкви дзвін,
А пан Охрім,
110. Бувало, в шинк мандрує;
В церквах „свят, свят“,
В корчмі „гвалт, гвалт!..“ —
Охрім жидів муштрує!
115. Було, в пости,
Іще чорти
Не б'ються навкулачки;
А вже Охрім,
На глум усім,
120. П'яненко́ий лізе рачки!
Було, піп Петр
В чистий четвер
Іюду величає;
Охрім в корчмі

125. Пойді кумі
Весільних затагає.
Чи в хату піп,
Охрім захріп,
Запінивсь, мов сказився;
130. Не сповідавсь,
Не причащавсь
Сім рік, і не хрестився!
Попи й дяки
В Різдво — в святки
135. З хрестом ідуть, з кропилом;
А вже коли
Дере козли
Охрім і рие рилом!
На часточки,
На свічечки
140. Шагом не поплатився;
А мисочок
І грамоток
Не чув як і вродився!
145. Ох! ох! ох! ох!
Зубів щось з двох
І ніг не долічуся!
Живіт, на сміх,
З ковальський міх,
150. Здається - ж, і не дмуся!
Ой, так мені!
Так сатані!
По ділу ся халяндра!
Нехай хутчій,
155. Попа мерщій
Покличуть Олександра!
Скажу: допивсь
Ідохмеливсь, —
До віку тямить буду!

160. Ні в рот не брать,
Ні коштовать
Не тільки що й до суду!
А ти пляшки,
Грицьку, й чарки
165. Троши, що маєш духу!
Тільки... тривай!..
З їх позливай
В барильце всю сивуху!

ІХ ОДА ГОРАЦІЯ, КН. II

Non semper imbres nubibus hispidos
Manant in agros, aut mare Caspium
Vexant inaequales procellae
Usque ; etc.

- Не все - ж, як з лотоків, із хмар, Терешку,
ле;
Не все гілляччя гне хуртуна й завірюха;
Та джеж і соняшно колись таки стає,
Так що бува байдуже без кожуха.
5. Не все - ж трапляється недорід на вгірки;
Не все пирій, кукіль, замість пшениці,
сходить,
І косять жито на грабки:
Бува, під инший рік, як очерет, уродить.
Не все й на панщині, Терешку, товчемось,
10. І дбаєм на панів в жнива і в косовицю;
А часом, так таки, хоч в празник урвемось
Та деяку й собі придбаємо копицю.
Воно минеться все, козаче, не журись!
Кинь лихом об землю! якого ката слиниш?
15. Найми псалтир, та богу помолись:
Всі помremo, — та й ти-ж, Терешко, згинеш!
Не перший твій та й не останній Влас,
Що в москалях уклали під Французом:
Он не таких стяло, — нехай боронить спас!

20. Що й кендюх розлетівсь із єдноральським
пузом!
А що - ж робитемеш? то сказано — війна!
От, кулю замовлять хто вміє, — инше
діло!
Того вже не лизне ні сам пан Сатана;
Той — на гармати гайда сміло!
25. Та й доки-ж коротать, Терешку, вік в журбі?
Що з воза впало, те пропало!
Так на роду написано тобі!..
Гай, братіку, бодай тебе опановало!
Та ну! не гедзкайся! виймай лиш ключ
мерщій,
30. Та дать калганой скажи твоїй Одарці;
Та люльку ке лишень!.. ось - ось
і Онопрій!..
Ей, хлопці! випиймо калганой по чарці!
Воно - б не вадило сьогодні й підгулять...
Хіба - ж нас білий цар до себе не голубить!
35. Звелів не некрута, а козака з нас брать...
Тепер - то будемо Ляхів і Турка чубить!
А тут до Репніна прибіг гінець на двір,
Та й кає: „поминай тепер Ляхів як звали!
„Вже Хведорович наш з їх видавив
весь жир;
40. „Вже, каже, й могорич в Варшаві
запивали!“
Бач, ярепудова збентежилась Ляхва!
Бач, гирі, бач, чоґо віскривій заманулось!..
А нам і на руку ковінька і лахва!
О! щоб вам, ляшеньки, легенько там
ікнулось!
45. Та вже й натикали в Варшаві ви добра, —
Ям, паль, рівків, тинків, шпичок і часто-
колу!..

- А як гукнув Москаль по своєму: гура!
Все к гаспиду пішло!.. дали-ж Ляшкам
тут школу!
Одже-ж наш князь Репнін сю чутку як
почув,
50. Та з радощів гукнув своїй княгині Варці:
„Щоб з м'ясом борщ! і щоб гарбуз
молошний був!
„І щоб тернівки всім було по добрій чарці!“
Вони-ж пішли круглять, а я кажу: піду
Розбуркаю в журбі Терешка та Одарку,
55. Та похмелюсь і сам... так от-же, на біду,
Чи бач!.. яку внесли маленьку чарку!

25. II. 1832

XIV ОДА ГОРАЦІЯ, КН. II

Eheu! fugaces, Posthume, Posthume,
Labuntur anni: nec pietas moram,
Rugis et instanti senectae
Afferet etc.

- Ой, час би, Грицьку, нам, ой, час
пошановаться:
Не все-ж нам, братіку, не все
парубковать;
Не все з дівчатами гасать і женихаться,
І тютюнккову день і ніч в шинку круглять!
5. Бач — пику зморщками, мов лемішом
зорало!
Ось ну! Помацай гирю лиш:
Чи бач який, — мов паршами зстругало,
На тім'ї здоровецький пліш!..
- От старість... Схаменись! а ти собі байдуже!
10. Ось, ось скандзюбить в сук, хоч
на прямець як стій.
Та вже як яровав, мов огир, наш Андрій,
А й той подався дуже!
- А там, козаче, зирк! нівідсіль, нівідтіль,—
Кирпата свашка — гульк у хату!

15. „Добридень, — скаже, — хліб та сіль!
Здоровенькі були з весіллям, свату!..“

А там і „содохів“ весільних як утнуть!
Лежить Грицько, обдувся, як барило...
От і догравсь! Сюди, туди, верть - круть,
20. А тут Грицька в супоню і скрутило!

Що, думка, може, бач така,
Щоб од кирпатої гідзою одкупиться?
Тикнуть на часточку попові п'ятака,
Та й дейно довіку з дівчатами казиться?

25. Що? може напечеш гарячих буханців,
Закоlesh підсвинка та м'ясом нагодуєш
Калік, сиріток і старців,
Та тим і пельку ти кирпатій зашпунтуєш?

- Ні, голубе! Вже не таким тузам
30. Кабаки кирпа втерла!
Вже Бонапарт як давсь в знаки і Москалям,
Да і того на дно до пекла вперла!

- Воно - то — нічого гріха таїть — гульвіса,
На часточку не ткнув ніколи й двух шагів,
35. Лупив Німоту й драв, та вже-ж і драв із біса,
Поки не скоштовав московських стусанів!

- Ну, а Сірко, Богдан, Мазепа і Палій?
Хіба попам, старцям обідів не справляли?
Хіба церков, дзвіниць не муровали?
40. Хіба не ставили хрестів на стовповій?

А дуже-ж тим вони од смерти одкупились?
Любісенько лежать там, де і всім лежать!..

Чи сріблом сукні їх, чи дірками світились:
І дрантя, і роброн — все гробаки з'їдять!

45. А втік, щоб в москалі на сей рік не вхопили, —
Впровторять так як-раз — в погонці через рік:
Не вмер — болячки задавили!
Та ба! Так отже, бач, — утік!

- Коли на панщині душа не опряглася,
50. Коли то господь боронив, —
То в животі, гляди, горілка занялася,
Або хто бебехи за жінку одсадив!

- Та вже наш дяк чита у книжці не дурницю,
Що доведеться всім по повній випивать,
55. Із'їв Адам із Своєю кислцю,
А нам прийшлося за їх оскому прогонять.

- Пиндючить ніс Остапова Горпина
І, знай, все мадає на шиї свій дукач;
А тут не зуздриться, — спітка лиха година,
60. Тоді хоч сядь — тай плач!

Тріщать од збіжжя в Опанаса
Засіки, клуні і токи,
Дере на пасіці Панько свій мед на Спаса,
Кацапам оддає на спуск свої ставки...

65. А все бридня!.. Покинеш любу жінку,
Чумацьку снасть, волів і кілька пар плугів,
І вірне наймиття, і дрібную дитинку, —
Покинеш все, кажу, на радість ворогів!..

- А той, що знай збирав і товкся головою, —
70. На що серце в сирій землі засне!..

От тільки коржиків та колива з ситою
На поминках душа ряди в годи лизне!

А там, гляди, по смерти в хату
й вперли

До жінки з пару Москалів,—
75. Пішла куйовдиться! Як не було—все втерли,
А дітки миркають без свитки й постолів,

Канючать хлібашматпідвікнами з торбами...
О, паплюга! Та се ще й так і сяк...
От лихо: всю твою горілку з бахурами
80. До щенту випила та й трубить у кулак!

20. II. 1832

Петро мужик не покорний,
Та вдавсь собі проноза з біса:
Здається з пики і дурний
Та годзунковатий гульвіса.

5. От, гедзь напав Петра: не спить,
не їсть ніколи,

Бажає бачить П'ятембурх
І, знай, черка писульки до Миколи.
Нехай, каже, поки не випре з мене дух,
Хоч раз тобі я поклонюсь,
10. Нехай на П'ятембурх до волі надивлюсь!
Микола, гарний, любий пан,
Черка йому: „Надінь ти, Петре, свій жупан,
А на жупан з відлогою свитину,
І решетилівський кожух,
15. І хліба деяку шматину;
Тай чимчикуй що мога в П'ятембурх“.
От наш Петро і в П'ятембурсі
В свитині новій і в кожусі!
Петра за гостя прийняли,
20. Петра у люди повели...
Чого Петрова душка забажала,
Усе побачила, всього покуштувала...
Петро, мов єднорал, між панством виступає,
Перед Петром москаль рушницю піднімає,
25. Петрові в тарілках підносять панську страву,

- Та що й казать: Петро пішов у славу!
Але Петрові все нудненько щось стає;
Петро буцім то сяде, то встає,
Все груди мацає, кородиться і кашля
30. І нишечком під ніс собі, скрившись, кашля.
Петрові стрічку й хрест Микола втеревив,
Петра Микола в двір до Самої водив;
Петро буцім повеселів,
Та вп'ять здурів
35. І світом нудить,
Других і сам себе посеред ночі будить...
Петра напали перелоги,
Петра з нудьги не носять ноги,
В Петра буцім усе в господі умира,
40. В Петра всі хворі там: і жінка й дітвора,
Петро притьмом до дому, до двора!
Микола - пан швидчій Петровій жінці
В цариді випрохав намисто в сто червінців;
Петро уп'ять повеселів,
45. На всі чотири поглядів
Тай паночку, сказав: здорові - ж оставайтесь
І в П'ятембурх мене вже більш
не сподівайтесь.

3. III. 1833
Петербург

НА ВІД'ІЗД ІЗ ПОЛТАВИ Н. М. Л.

22 травня 1842

- А доки - ж нам у Полтаві
Бить байдики, пане!
Наробив еси вже слави:
Чи надовго стане?
5. Поростринькав все дівчатам:
Дукачі й намисто,
А хлоп'ятам небожатам
Хоч вимести — чисто!...
- Нема шпоньки, нема й стрічки —
10. Комір зашморгнути...
Ну, вже утяв ти нам січки:
Є чим помянути!
Ану? виверни кешені:
Що там є такого?
15. А ви, хлопці, держіть жмені...
Ай, біг - ма нічого!

22. V. 1842
Полтава

- Хоч до їди в мене й попівська натура,
Та на лихо один живіт, одна і шкура:
Я з'їм за чотирьох, то більше й не утну.
От голову хоч господь дав одну,
5. Та коморок настроїв в ній з десяток:
Наллеш у п'ять, а п'ять стоїть
в завдаток!

24. XI. 1844 — 1846
Харків

- Сидить Петро у Полтаві
В стані з поштарями;
Тепер Петро наш не в славі,
Вже не з панночками!
5. Колись було як забряжчить
В браму у будинку,
Так пані Засс і закричить:
„Мерщій горілки з шинку!
„Тягніть Петра на вечерю,
10. „Любії дівчата,
„Ставте на стіл ви тетерю'
„Та ріжте курчата!“
Тепер Петро у Полтаві
В стані з поштарями;
15. Тепер Петро вже не в славі —
Годі з панночками!

24. VI. 1848

У КАПИТОНІВЦІ 9 ЧЕРВНЯ Р. 1851

- Надудливсь чаю
Та й сам не знаю,
Як злізти з драбинки
У панські будинки!
5. Обдусь, як барило,
Тай ноги скрутило,—
Ледве ворущуся
Та їстки прошуся.
Коли-б догадались
10. Та швидче збирались,
Що там є— поснідать,
А там і обідать.
Може-б від серця трошки одлігло,
Бо ждять, ей-богу, так давно обридло!
15. Тай доки-ж їй спати
І в ліжку лежати?
А нуте, хлоп'ята,
Мерщій на стіл курчата!
Та дайте горілки
20. Чи то нам скільки!
Чоловік не скотина,
От, як дитина:
Лизне з піввідерця,
Аби глистів прогнать від серця!

9. VI. 1851

- Були-ж ми і в Святигорським
І церков бачили змуровану Самборським,
І плавали в ридвані на Донці,
Розмокли на кисіль книші і буханці,
5. А *Він* над нами, знай, в воді жартує,
Регоче і кепкує!
Ну, правди нікуди дівать:
Вже є за що сполать!
Натури доброї від москаля набрався,
10. Того й гляди, щоб ще у море не попхався!
Удасться-ж от таке: ні сорому, ні ляку!
А скільки-ж голодом *Він* душ запропастив:
Чи я-ж через його з ченцями не постив?
От тільки і дає що днем на перемогу,
15. А ніччю щоб? Їй-богу,
Хоч-би тобі згадав
Та хоч разів із п'ять погодував!
А, Господи! Коли-б уже до жінки!
Наївся-б на весь рік, надудлився-б
горілки!

12. VI. 1851
Капитонівка

- Голився я на тиждень раз, —
І нікому й байдуже!
Приїхав Він, віддав приказ:
„Голись що-дня, Петро, бо гидкий дуже“.
5. Отже-ж що-дня я і голюся,
Аж пасока юшить із бороди;
То гребінцем чесавшись уколюся,
То глянь, — витягую з води
Гарячої свій палець,
10. Вже перетоплений на смалець.
Ходив до панночок, накинувши свитину...
„А що се, сучій сину?“ —
Загуркотав наш пан, —
„Ану! мерщій лиш одягайся в жупан!“
15. Одже-ж з тої пори не я один, а й Пані, —
Вона у кохті, я-ж з гудзиками в жупані.
Імо було собі як тільки в вікна світ,
Що іноді аж розіпре живіт;
Тепер Він догори все повернув ногами...
20. Нехай святий дух буде з нами!...
Тепер вже череду жене із поля дід,
А Він, гляди, тогді нас кличе
на обід!
Бувало, смерклося, — то ми і до
хрупка,
Тепер тоді Він тільки збитень смокче,

25. Куйовдиться, не їсть і спать не хоче,
Бо поведенція московська, бач, така!
Ой, щоб вас! Ей, Андрію!
Сказав-би щось, та не посмію...
Та вже-ж побачимо, яку там цяцю
30. Ви привезли за сю нам працю?

20. VI. 1851
Полтава

- Як тільки задзвонять чотири годинки,
Так ми й шморгнемо в високії будинки
Та любих панночок
Засадим до книжок:
5. Нехай гуртом голосять,
Та хоч борщу Петрові просять.

21. VI. 1851
Полтава

- Послухав жінку,
Та взяв на перемінку
Пістревії із Харкова штани,
Так, одже, — бач,
5. Хоч сядь — та й плач:
Щось невподобались *Йому* вони!
І осміяв,
І ошпував,
Мережані штани на всю Полтаву,
10. Нізашо, ніпрощо, пустив у славу.
Коли-б тож вже сам тільки *Він*,
Той сількось. Вже-б — байдуже!
А то й *Вона*, ізлізши на ослін,
Розкудкудакалась щось дуже
15. Та над Петром ну реготать,
Петра на глази піднімать!
Чарки й пляшки, шклянки перетовкла
від сміху,
Розхлюпала на скатерть сирівець...
Тоді, злякавшись, та на впростець
20. Ну, драла!.. під свсю махнула стріху!

23. VI. 1851
Полтава

- Ой, мені тяжко,
Ой, мені нудно, —
Як без роботи жити мені трудно!
Ой, піду я манівцями
5. Та нудьгу розважу;
Чи не стрінусь з панночками, —
Може слово скажуть.
Ох, мені важко,
Ой, мені нудно,
10. Як без роботи жити мені трудно!
Не зустрівсь я з панночками:
Вони всі в світлиці,
Шиють кохти з фальборами,
Лагодять спідниці.
15. Ох, мені тяжко,
Ох, мені нудно,
Як без роботи жити мені трудно!
Ой, піду я у садочок,
Час прокоротаю.
20. Та сяду я під клиночок,
Пісню заспіваю:
- Ой, покинув Петро хатку
І жінку небогу,
Помандрував без оглядку
25. В Полтаву — в дорогу.

- Ой, вернись назад, Петрусю,
Швиденько вернися!
Не вернешся — утоплюся,
Тоді не журися!
30. Помандрував ... вона - ж з хати,
Дітки занищали!
От тепер ви, каже мати,
Сирітками стали.

26. VI. 1851

Полтава

- Андрію, Андрію!
Розміркують не вмію,
Чи ждять його?
Сам тямиш — от того,
5. Що стрічки через плечі?
Чи може і не ждять
Та гавкать починать,
Коли воно до речі?
Бо сам сказав,
10. Щоб починав:
Німеччина йому щось не до шмиги;
Так ось боюсь, щоб не підніс
Петрові він під ніс
Якої тинхви або хвиги.

29. VI. 1851
Полтава

- А що-ж оце, Андрію?
Яку там веремію
Підняв ти на *Веренститут*?
Питаємось: де ти? Чи тут?
5. А ти — на перелогі
Знай охкаєш, задравши ноги!
Та вже як не міркуй,
А сам на себе пожалкуй!
Не раз, не два заплачеш,
10. А дива більше ти такого не побачиш.
От, як розставили в світлиці всі цимбали,
Так на шістнацять рук метелиці й заграли,
А тут скрипки й дудки,
Сопілки й кобзи всі як нам заголосили,
15. Та в мідні тарілки
Як брязкнули, загромотіли,
То будь я пеській син,
Коли в світлиці хоч один
Усидів на ослинці!
20. Та вже й придумали йому гадючі німці!
А їх то бачиш два брати:
Адже-ж їх знаєш ти!
Одже-ж й умовились: „Ти, каже, все руками,
В світлиці по-над панночками,
25. Як будуть грать, махай!“
„Ну, сількось і нехай!

- Так ти-ж з дівчатами співай".
Оттож вони як стали,
То так із ним і заспівали...
30. Місяць в хмари закотився,
Тай стало темненько.
Чого-ж Петро зажурився
І болить серденько?
Не ховайся до півночи,
35. Місяцю червоний!
Не виплакуй свої очі,
Козаче моторний!
Тече річка все тихенько
І моря шукає:
40. Ой, так і моє серденько
До жінки здихає!

30. VI. 1851
Полтава

Пішла слава
Про Станіслава.

- Світить місяць у віконце
Та в очах темніє!
Яке в небі ясне сонце,
Та серця не гріє!
5. Коли-б швидче вже оттая,
Звіздочка засяла,
От тогді-б то болість злая
Камнем з серця спала!
- Ой, де-ж вона забарилась,
10. Де вона блукає?
Чи в шинку де похмелилась
Та й там спочиває?
Та вже нехай хоч похмільну
Та ведуть швиденько,—
15. Утнемо-ж ми їй весільну,
Приймемо гарненько!
Ой, давно-б вона, небога,
В Харкові блищала:
Так от, залізна дорога
20. Усе попсувала!
Настроїли сучі німці
Возів з чавунами:
Народ сидить на ослинці,
А тут... Госпідь з нами!
25. Без волів і без коняки
Колеса махають,

- Бо не хто-ж — самі чортяки
Ридван попихають!
30. А зустрівсь з другим обозом,—
Утруть тобі маку:
Зімнуть всього з твоїм возом
На шпанську кабаку!

23. I. 1852
Харків

Слышану сотвори мнѣ заутра милость твою
яко на тя уповахъ.

- Ой, де-ж вона залетіла,
Обіцяна Галка Біла?
Мабуть Харків проминула,
Чи не в вирій лиш шморгнула?
5. Погана справа:
Нема Станіслава!
Писав пан: зізду дав
І червону стрічку.
От я й ждав... Дулю взяв,
10. Ще й поставив свічку!
Ой, схоплюсь, утоплюсь,
Повішусь на гільці!
Або смерть, як нап'юсь,
Найду я в горілці!
15. Поскупився цяцьки
Прислать на свитину,—
Присилай-же гвіздки
Забить домовину!
Не турбуй, не рятуй,—
20. Ні, вже не оклигну!
Таки вмру,— не здивуй,
Ще й ногою дригну!
І святих не скликай:
Виляють на славу!
25. Лучче гривню виймай
На дзвін Станіславу!

23. I. 1852
Харків

Возрадіюся и возвеселюся о милости твоей,
яко призрѣлъ еси на смиреніе мое, спаслъ еси
отъ нужды душу мою, и нѣси менѣ затворилъ
въ рукахъ вражихъ, поставилъ еси на пространнѣ
нозѣ мои.

Тай гарна - ж та Галка Біла,
Що до Петра прилетіла!

Чого - ж мені журитися?

Хіба - ж іще трясці!

5. Тільки богу молитися,

Щоб жить в твоїй ласці.

Чого бажав — усе ти дав:

На пів - віку стане;

Аби лишень ти вікував

10. О, мій любий пане!

Через плечі почепив ти

Стрічку червоненьку,

А над серцем пришилив ти

Звіздочку ясненьку;

15. І на radoщах серденько

Під звіздою б'ється,—

Що аж стрічка та частенько

На грудях трясеться!

Тай гарна та Галка Біла,

20. Що до Петра прилетіла

І на грудях йому сіла!

„А поживем, — як сам кажеш,—

„Ще й Галку дістанем“.

Ну, там собі як сам зважиш:

25. Ми спорить не станем!

13. II. 1852

Харків

Истязалъ еси беззаконіе мое и грѣхи моя
изслѣдилъ еси, рудѣ твои сотвористѣ мя и соз-
дастѣ мя; потомъ же, преложивъ, поразилъ
мя еси.

Іова, кн. I

1

Ну, вже таки

Далась взнаки

Мені та Галка Біла!

Мов чиряки

5. На печінки

От так притьмом і сіла!

2

Було всі дні

На черені

Пряжусь та позіхаю,

10. Та шість разів

До пирогів

Із печи я злізаю.

3

Ряди в годи

До бороди

15. Було доходить діло...

От розскубеш,

В жмені помнеш,

Та й вп'ять у просо сміло!

4

Було й сопеш,
20. Було й хропеш,
Другим й собі байдуже...
Так отже, бач:
Хоч сядь та й плач,—
От треба Галки дуже!

5

25. Звізду прислав
Та й наказав,
Щоб що-дня я голився,
Перину стлав,
Пику вмизав
30. І що-дня чепурився!

6

Ой, він мене
З світу зжене
Московською пинею!
Оце біда
35. Отта зізда,
Нехай там господь з нею!

7

Ну й схаменусь,
І підголюсь:
Чого там розходився?
40. Та я-ж підчас
На місяць раз
І без того голився!

8

Тільки не лайсь
Та не знушайсь
45. (Бо кепська вийде справа,
Як зашморгнусь
Та й почіплюсь
На стрічці Станіслава)!

Березень 1852
Харків

ПІСНЯ СОНІНОЇ МАМКИ

- Ой, час їхать, Марусенько,
Тобі до господи!..
Ох, болить моє серденько
Від сеї невзгоди.
5. Ой, збирайся, моя галко,
Ти до чоловіка!
Жаль нам тебе, серце, жалко,
Жаль буде до віка!
Як покину немовлятко,
10. Що я-ж годувала?...
Плаче мати, плаче батько...
Ой, бідна-ж я стала!
Що-ж робити? Така доля
Припала нам з неба!
15. Хоч їхать жаль, їхать треба:
На те панська воля!
Ой, прощайте-ж, добрі люде!
Прощай, моя Соню!
Нехай господь з вами буде!
20. Прощай і ти, Фроню!

16. X. 1852
Харків

НАГАЙКА

До Йвана Словицького

- Не лай дурнів, Іване,
На біса та лайка?
Де язика не стане,
Там візьме нагайка.
5. Нагайкою Татари
З мирян гарач драли,
І, мов овець в кошари,
Народ в орду гнали.
Нагайкою раніше
10. На панщину йдеться,
Нагайкою спірніше
Коситься і жнеться.
Нагайкою й в школярні
На розум наткнешся,
15. Нагайкою і в пожарні
Хисту наберешся.
Нагайкою й кацапство
Зробив Петро можним;
Нею, сівши на царство,
20. Грив спину вельможним.
Нагайкою кізлячі
Бороди обтріпав
І жупани висячі
По пояс обсіпав.

25. Нагайкою вчив строїть
Жінкам вечорниці,
І німкенські їм кроїть
Запаски й спідниці.
Нагайкою Пранцюзів
30. Бонапарт вкуйовдив,
Драв Німоту і вовтузив
І всім верховодив.
Тепер його племінник
На „живо при“ з'їхав,
35. А як - би їм спік грінок,
То дальше - б заїхав.

30. XI. 1852
Харків

НА ПОБЕДЫ РУССКИХ НАД ТУРКАМИ,
одержанные ген. - майор. Андронниковым в Азии 14 - го
и вице - адмиралом Нахимовым 18 ноября 1853 г. на порте
Синопа.

- Сидить Абдул,
Губи надув
І гадку гадає:
Що там моє,
5. Турецкеє,
Військо поробляє?
Скільки - ж воно
В море на дно
Москалів пустило!
10. Скільки риб'ят
З рушниць, з гармат
Трупом положило!
Ой, вже - ж тії,
Турецькії,
15. Війська розчухрали.
Вже - ж над ними
Й „со святими“
Дяки одспівали!
Вже й в П'ятенбурх
20. Гінець Явтух
Чкурнув, що мав сили,
З листом об тім,
Що туркам всім
Пинхву в ніс встромили.

25. Сполать тобі
В Руській землі,
Андронче козаче!
Ти бусурман
Змяв на гаман —
30. Нехай Абдул скаче!
Сполать тобі,
В Руській землі,
Нахименку хвацький,
Що попалив
35. І потопив
Байдаки Султанські.
Та вже - ж лизнув
Та вже й мазнув
Султана по пиці!
40. Провів шрамки:
Будуть тямки
На морді синиці.
Так, бач, Султан,
На сей із'ян,
45. Ще й морду пиндючить,
На панотця,
На Воронця
Аркан з шовку сучить.
Сучи аркан,
50. Дурний Султан,
Та й скручуй тугенько!
Бо туркам всім
Висіть на їм
Прийдеться довгенько.

XII. 1853

- Що там у хріна,
Пані, сокочеш:
Яких там віршів
Від мене хочеш?
5. Співав тобі я
Андронка славу,
Співав козацьку
Нахимка справу;
Співав, як турчин
10. З ним счепився,
Що й сам не рад був,
Не одхрестився;
Співав я сором
Й ганьбу Султанську,
15. Стоптану силу
Його поганську;
Та й отже тобі
Сього ще мало!
Хіба - ж Меджиду
20. Ще гірше стало?
„Ой, стало гірше
Від того часу,
Як турчин з ляхом
Удрав до лясу;
25. Як Бебут дався
В знаки невірі,
Взяв стан й гармати
Двацять чотирі“.

- От се до шмиги,
30. Любая пані!
Так се Бебут їх
Вихлестав в бані?
Нехай - же дурні
Здорові зносять
35. Та й ще в Бебута
Парку попросять!
Поки - ж той турчин
З невдячним ляхом
Чухрають лісом,
40. Не битим шляхом,—
Я із гармат їх
Запалю люльку
І заспіваю
Таку їм думку:
45. Як до тебе, Меджиде,
От ся звісточка прийде,
Що наш бравий князь Бебут
Дав Абді - паші капут,
То не дмись вже, мов той сич,
50. А в сірка очей позич
Та прийди і повинися,
Низько в ноги поклонися,
В церкві богу помолись,
Та не дуже - то й скупись
55. І на сповідь кинь гривняку,
Щоб Бебут не втер ще маку;
Побожись та й дай заріку,
Що до смерти, що до віку
Не зачепиш більш ніколи
60. Білого царя Миколи.

12. XII. 1853
Харків

РАДА СУЛТАНОВІ НА ГАДКУ ЙОГО ПЕРЕ-
НЕСТИ СВІЙ ДВІР, ПРАПОР ТА СОРОЧКУ
МАГОМЕТОВУ ДО АДРІЯНОПОЛЮ

- Ой, не мандруй, Султане,
До Адринополя,
Бо там тебе застане,
Лихенькая доля!
5. Ой, не бажай, Султане,
Водиці з Мариці,
Бо в животі та стане
Гірша од гірчиці!
Не розвертай, Султане,
10. Хорогви Магмета:
Москаль з дrevка хоч стягне,
Хоч проб'є з мушкета!
Не розвішуй, Султане,
Сорочки пророка:
15. Москаль сдупить, як гляне:
Ох, буде морока!
Ой, не схиляйсь, Султане,
До Балканів ухом,
Бо з їх віє погане...
20. Кулевчинським духом!
Нехай твій ніс, Султане,
В гори й не сягає,
Бо з гір Дибич як встане,
До смерти злякає.
25. Не поглядай, Султане,

- На Чорнеє море:
В Чорнім морі, в тумані
Пливе твоє горе!
Бач, в Синопії, Султане,
30. Клубки диму в'ються:
От тож твої моряне
З Нахименком б'ються!
Бач, як море, Султане,
Од їх гармат стогне?
35. Твоє військо кохане
З байдаками тоне!
Ой, не дивись, Султане,
За море к Ацхуру:
Там достав вже і достане
40. Турчин хльосту в шкуру;
Не посилай, Султане,
Війська к Арпачаю,
Бо вернеться в Карс п'яне
Від руського чаю!
45. Не накликай, Султане,
На руських Шаміля,
Бо й він либонь не встане
З Даргського похмілля!
Не допоможуть, Султане,
50. Праньці й Ягличваньці,—
Москаль свого дотягне
Не в вечір, так вранці!
Так спи-ж дома, Меджиде,—
Ми буркать не будем,
55. А як Москаль надійде,
Ми тогді й розбудим.

16. XII. 1853
Харків

ВОЗЗВАНІЕ К ФРАНЦИИ ПО СЛУЧАЮ
ЕЕ СОЮЗА С АНГЛИЕЮ В 1853 Г. ПРОТИВ
РОССИИ ПО ВОСТОЧНОМУ ВОПРОСУ

- Чого ви, Праньці, розсвербілись,
Який вас гаспід розчесав?
Було-ж вже трошки й заструпились,
А тут уп'ять вас гедзь напав?
5. Ой, не своїм ви глуздом, Праньці,
За сю дурницю узялись!
Вас підцьковали Ягличваньці,
Що вам не раз в знаки дались!
- Хіба-ж не з ними в давню сварку
10. Ви зшкварили на шашлику
Орлянську панночку Одарку?
А хто-ж вам раду дав таку?
- Вони, вони! Дурні ви, Праньці!
Та що давницю й споминать!
15. Та ще й не подавно поганці
Дали вам перцю скоштувать!

Чи ще-ж у Трахвальгарі трохи
Утерли носа вам вони?

Стягли з вас плюндри і панчохи,
20. Спалили байдаки й човни...

Та що й казать! А в Абукирі
Хіба не вищипали вам
Чуприну всю вони із гирі?
А хоч-би й Дядько ваш і сам?

25. Хіба-ж йому ще мало сала
Вони за шкуру залили?
А з Ватерло, як дав він драла,
Хіба-ж з-запечі не стягли?

Хіба не вперли на Олену,
30. Пославши скаучать над ним
Собаку яглицьку скажену
Поки й не ставсь над ним кисим?

Се Пальмерстін! Се він, песяюха!
Він вас підвів під монастир!
35. Ой, втопить-же він вас по уха!
Ну, вишкварить із вас він жир!

Згадайте жида Пацяпика:
За що на греків він озливсь?
За що він, навіженна пика,
40. Мов реп'яхом до їх вчепивсь?

За те, що в морі Грецька сила
Попережала їх човни
І крам свій продавать возила,
Куди й возили свій вони.

45. От Пальмерстін, як гайдамака,
Спалив всі грецькі байдаки,

Загарбав гроші їх — собака,
Цяцьки і срібні образки.

А щоб не рюмзали Ахвини
50. За срібні образки й цяцьки,
Він зліплених прислав їм з глини
Таких, як акурат, божків.

А те-ж Омельково весілля,—
Хіба-ж воно вам не втямки?
55. Хіба-ж вас Пальмерстін з похмілля
Не обертав на всі боки?

Згадайте, як Пилип з столиці
Дав драла, що й очкур згубив?
Ні жупанка, ні паляниці
60. З господи він не захопив!

А що-ж то у його будинках
Добра й худобоньки було!
В коморах сала, срібла в скриньках,
А все-ж то марно так пішло.

65. А скільки образків Версальських,
Малярських кунштів і божків,
Паперів та книжок школярських,
Нив, лук, ягнятків і корів!

Все дном уверх перевернули
70. Мудрі Роленки та Бланки,
А там у Лондін і шморгнули,
Та й гавкають мов ті сірки!

От Пальмерстін там їх і водить,
Де треба підцьковать кого:

75. Тут пюндри Німцеві пошкодять,
Там вирвать литку у кого...

Сих цудиків там багатенько,
А з їх найскаженніші сі:
Кошутко, Клапка та Маценко

83. І сказано — собаки всі!

Один, знай, гавка на Венгерця,
Другий на Москаля гарчить,
Той на Цесарця пинить з серця,
А Пальмерстін цюкує й мовчить.

85. Мовчить — та двох навчить, поганий,
На думці - ж оберта своє
І в кузні Хворенській кайдани
На мир хрещений він кує.

З чужої слави перелоги
90. Його хватають за живіт,
Од заздрощів трясуться ноги,
Пройма його циганський піт.

Від думок тім'я все в пірплицях,
Запали в лоб, як в льох, баньки,
95. Гадюча шкура в жовтяницях,
Стягнуло кендюх і кишки.

Не спить він вдень, не спить і ночі,
А що найгірше дошкуля
Його і шилом коле в очі,
100. То слава Білого Царя!

„Ні, — каже, — не зможу ніколи
Знести, хоч ти мене заріж,

Важенької руки Миколи.
Бач! Що підсуне, те і їж!

105. „На що орудує він, — каже, —
Всім світом і до всіх добравсь?
Тих маслечком по губках маже,
Другим втямки до суду давсь!

„На що, в угорську пожогу
110. Паливодів угамував?
Цесарцеві послав підмогу,
Голштинській справі раду дав?

„На що він пишним мосцяпанам
На карк шляхецький наступив
115. І їх сеймове піє розвалом
В Сибір погріться одпустив?

„На що він Русалимську справу
І грецький люд в опеку взяв
І аж у Сир - Одарчин к сплаву
120. Війська з гарматами послав?

„Се, бач, в земельку він Индичу
На наше безголов'я пре!
От тим - то, Праньці, вам я кличу
Гвалт! Турка Білий Цар дере!“

125. Як бач : без спросу Ягличванців
Абдула за чуб він скубе!
Де схопить — б'є він бусурманців
І скарб їх до казни гребе!

„Ну - ж, Праньці, стягнем, — каже, — силу,
130. Ми — наші, ви — свої човни,

Та пошлемо їх в Дарданилу —
Хай кишкають Москву вони!..“

От кишкають вони в Безиці:
Киш, Москалі! А Москалі
135. Частують Турчина по пиці
І б'ють на морі й на землі.

„Що за причина? — кажуть Праньці, —
Ось попливем лиш під Стамбул!
Ну, сількось!“ Поплили у ранці.
140. На зустріч вийшов їм Абдул.

„Здоров, Абдуле! Що чувати?
Багацько - ж Москалів уклав?“
„Щоб вас нечиста клала мати!“ —
Своїм сватам Абдул сказав.

145. „Підсікли ви мені вже литки;
Є чим, катюг, вас поминать —
Стягли з мене усе до нитки,
Та ще й на глум ну піднімать!

„Об'їли город, волоцюги,
150. Шинки й трактири обпили
І з перепою од натуги
Кишки вам в пельку підплили“.

„Та ну бо, не жартуй! розкажуй!“ —
„Які тут жарти, хай вам біс!
155. Та вже собі як не розмажуй,
За вас я дулю взяв під ніс!“

„А як же се?“ — „От так попросту:
Бебут з Андронком на землі,

Нахимко дав на морі хльосту,
160. Аж в голові гудуть чмелі“.

„А ти - ж нам що даси за працю?“ —
„Три вирви в шию, злі сини!
Та на дорогу глечик смальцю,
Щоб швидче йшли до сатани!“

165. „Ні, се, Абдуле, кепська справа!
Ми сдупим Кандський острівок“ —
„А пранцям?“ — „В заробітку слава
Та на дорогу батіжок?“

„Батіг їм знадобиться й дома
170. Своїм гувльвісам шкуру драть,
Щоб бунтовать зійшла оскома
І Турком Москаля лякать.

Мені - ж залишите ви, псяки,
Хоч на тютюн?“ — „Та ну, не хнич!
175. Микола втре тобі кабаки,
А ти поставиш могоарич!“.

20. XII. 1853
Харків

ПОСЛЕДНИЙ ЭКЗАМЕН, ПРОИЗВЕДЕН-
НЫЙ МНОЮ ВОСПИТАНИЦАМ ПОЛТАВ-
СКОГО ИНСТИТУТА В ЯНВАРЕ И ФЕВРАЛЕ
1854 Г.

- У Полтаві, в славнім місті,
Будинки білють;
В тих будинках дівчат з двісті,
Як мак, червоніють.
5. Вовтузяться - ж ті дівчата
Та не з парубками:
На лавочках, пташенята,
Сидять над книжками!
З стембулкою в палченнях
10. Стих свій у часловці
Промовляють, ластенята,
Аж тріщить в головці!
Чого - ж взялись так дівчата
За той стих в часловці?
15. Щоб погладила їх мати
Гарно по головці!
Хто - ж їх мати? Хто родина
Об їх печалиться?
Їх родина — Україна,
20. А ненька — цариця.
Гребе квочка на сміттячку,
Курчаток скликає;

- Кличе й ненька сиріточку,
В світлицях ховає.
25. Няньчить її й доглядає,
Одверта, що шкодить,
Обчісує й одягає,
До глузду доводить.
Чкурнув почтар до цариці
30. З лепортом, що сили,
Що панночки, в товстій книжці
Вже стих свій довчили...
Ну, чухрай - же й ти, Гулаче,
У Харків, що мога:
35. Там з дітками жінка плаче, —
Жде тебе небога!

6. II. 1854
Полтава

ДО ЮХИМА

Що там пани народ мутять?
Бач, на чуже щедрі!
Гроші хапнуть, чимсь покрутять,
Тай кричать: алегри!..

5. Може й в тебе там, Юхиме,
Яка гривня мулить?
Чи сим тебе не підніме,
Не дуже дошкулить?

- Воно гривня — не що гроші,
10. От як подивиться,
Та все-ж гроші, ще й хороші,
Є чим похвалиться!

22. I. 1855
Харків

МАТЕРІ ВДОВІ

На смерть Н. А. Купчинова

Не виглядай, матусенько,
В віконечко в поле,
Не клич дарма, матусенько:
Не вернеш ніколи!..

5. Вибравсь татусь, вибравсь рідний
В далеку дорогу,
Та й наказав тобі, бідній,
Молитися богу.

- Пішов татусь в той край гожий,
10. Де місяць і сонце
З світлиць божих на світ божий
Дивиться в віконце!

20. IX. 1855

В ПОЛТАВУ, МОЕЙ МИЛОЙ ПОЛІНАШКЕ

I

Коли - б тебе, Полінашко,
Як я, знали люди,
За тобою, моя пташко,
Літали - б усюди.

5. Коли - б тебе, як я, знали,
Багатії й бідні,
Вони - б тебе покохали,
Як братики рідні.

10. Коли - б знали хист і сили
Розуму й серденька,
На руках тебе - б носили,
Як тато та ненька.

- До серденька пригортали,
Як я пригортаю,
15. За тобою - б пропадали,
Як я пропадаю.

- Соловейко в клітці тісній
Пісні виспівує...
А хто - ж тії дивні пісні
20. На улиці чує!..

23. XII. 1855
Харків

II

Віє вітер, несе пташку,
Та не з того краю,
Відкіль мою Полінашку
Що день виглядаю.

5. Повій, вітре, та з досвіту,
З другої країни;
Навій мені добру вістку
Об моїй дитині.

- Лети, пташко, з захід сонця,
10. Защобечи в шибку;
Довго - ж ще біля віконця
Ждать дівчину - рибку!
Дмухнув вітер, звилась пташка,
Вістоньку звістує,

15. Що в Полтаві Полінашка
За татом жалкує.

24. XII. 1855
Харків

III

- Текла річка
Невеличка,
Та й понялась морем:
Була радість
5. Хоч на старість,—
Та й залилась горем!

- Нема пташки
Полінашки,
Нема й співів рідних!
10. Полетіла,
Не схотіла
Тішити нас бідних!

- Ой, ми, доню,
Твою долю
15. Не ганьбим, не гудим:
Будь щаслива,
Добротлива,
То й ми в добрі будем.

- Твої сміхи
20. Нам утіхи,
Поки тебе стане;

Твоє сонце
У віконце
І до нас загляне.

25. Смійся - ж, серце,
На що — серце,
Смійся і по страві:
Нехай пташку
Полінашку
30. Полюблять в Полтаві.

27. XII. 1855
Харків

IV

A MA BIEN-AIMÉE APOLLINAIRE, SUR
L'OUBLI DE SON BEAU MANCHON

Tu as bien fait, ma chère fille,
D'avoir oublié ton manchon :
Le feu de ton esprit pétille
Sans la chaleur d'un vil torchon.

5. Les étoffes les plus coûteuses
D'un sot sont un triste ornement ;
L'or et les pierreries précieuses
Pâlissent auprès d'un talent.

- Lorsque d'un clavier mort tu tires
10. Des sons vivants et mélodieux,
J'oublie la terre, et tu aspiras,
Dans tes brûlants transports, aux cieux.

- Ou, lorsque ta main filiale
Veut caresser mes cheveux gris,
15. Mon coeur bondit, mon coeur tressaille,
Et jusqu'aux pleurs tu m'attendris.

Voilà tes joyaux, ta parure,
Ma chère enfant ! soigne les bien,

Et que ta vertu nous assure
20. Et notre bonheur et le tien.

Et quand, par un sort immuable
Mon heure sonnera d'adieux,
Ange de paix ! fille adorable
Ta main me fermera les jeux.

30. XII. 1855
Полтава

V

Сидить батько на лаві...
Насупивсь... сумує;
Дочка - ж його в Полтаві
З хлопцями гарцює.

5. Виліз батько з хатини—
Дочку виглядати...
І не чувать дитини,—
Що за вража мати!

Вертайсь, дочко, додому,
10. Годі гопцювати,
Годі - ж сього содому
В людях виробляти!

Чи се - ж таки не диво,
Та й не дивовина,
15. Щоб по тижню мед, пиво
Смоктала дівчина!

Ой, я - б, тату, вернулась,—
Не пускає мати:
В шість узликів стягнулась.—
20. Хоче танцювати.

Ой, я - б, тату, не дуже
Тих медів бажала,

Коли - ж мати... байдуже!
„Пий, дочко!“,— сказала.

25. „Та пий,— каже,— поки п'ється!
Нехай легко там ікнеться:
І батькові, і дитині,
І в господі всій родині!

Хай цибулю батько лупить,
30. А нам капшук з скрині цупить
Та в Полтаву надсилає,
Поки мати тут гуляє!

Скачи - ж, дочко!... мати скаче:
„Нехай дома батько плаче!...“

31. XII. 1855
Харків

ЗАПРОШЕННЯ НА ВЕЧІР З ТАНЦЯМИ

Володимиру Ал - чу Пр - му з сім'єю

- Володьку, не казись!.. Поб'ю!
Послухай раду ти мою!
Коли не преш зо мною в сварку,
Так ти схопи своїх, Олену й Варку,
5. Та над вечір поки й чухрай
До нас на збіжень, ось бач чай,
Моя стара й дочка сказали,
Що будуть кобзи і цимбали
Дівчатам на ще серце грать
10. І хлопцям голод проганять.
А ти шепни Олені й Варці,
Що я од жінки вкрав калганої по чарці
Та деякий таки й кнурятини шматок.
Заберемось собі в куток,
15. Згадаємо свою родину
Та й гукнемо, вони - ж нехай ковтають
слину!

16. I. 1856

МОЙ ЖІНЦІ

(На вечір з танцями у нас 21 січня 1856)

- Скачи, мати, серед хати,
Підтикай запаску!
Шахрай нитки і півмітки
За шинкарську ласку.
5. Хай сусідки на послідки
Дивляться й регочуть:
Поморгають, покивають
Та й пересокочуть.
- Кругляй, мати, щоб всім знати,
Поки ще з півжмені
10. Бряжчить бідних шагів мідних
В батьковській кишені!
- А не стане — він достане:
Се його вже діло.
15. Через кладки без оглядки
Махай у шинк сміло!
- А не вірять, а не мірять
На - бір у шиночку:
Сунь очіпок, застав діток,
20. Скинь плахту й сорочку!..
Все - то бридні, все то злидні:
Згине й наживеться;
А мед, пиво (то - ж то й диво!)
Тільки й пить, як п'ється!..

21. I. 1856

ДО ЛЮБКИ

- Нащо ти, Любочко, козацьке серце
сушиш?..
Чого, як молода та кізочка в бору,
Що чи ногами лист сухенький заворушить,
Чи вітерець шепне, чи жовна там кору
5. На липі подовбе, чи ящірка зелена
Зашелестить в кущі — вона, мов тороплена,
Шукає матери, дріжить, втіка...
Ой, чом-же, Любко, й ти жахлива така?..
Чи зуздриш, то й дροжиш; себе
й мене лякаєш!..
10. Чи я до тебе — ти як від мари втікаєш!..
Та я-ж не вовк, не звір, та
й не медвідь-бортняк
З Литви: вподобав я не з тим твою уроду,
Щоб долею вертить твоєю с'як і так
І славу накликає на тебе та пригону!..
15. Та й час-би дівчині дівочькее гадать:
Не вік-же ягоді на гілці червоніти,
Не вік при матері і дівці дівовать...
Ой, час теляточко від матки одлучати!..

16. III. 1856

УПАДОК ВІКА

Печально я гляжу на наше покоління.
Лермонтов

- Як подивлюсь на хист тепірішніх людців,
На витребеньки їх... Та що з ними
мороки!..
То далєбі дрючок оттак-би і вхопив,
Та й ну їх лупцювать, замірків, на всі
боки!
5. Яка пожива з їх?.. Як з цапа молока!..
Учора — байдики, сьогодні — перелогі;
Косить — живіт болить, жать — спека,
бач, така,
До церкви — ніс набряк, попухли литки
й ноги!
І кат їх батька зна, над чим таким важким
10. Дихтовні животи вони понадривали?
Сказать-би, не в примір, приміром-би
таким,
Що над горілкою — так ні! не коштували.
Та й де їм, вишкваркам, горілку ту
круглять, —
Як їх батьки колись та їх діди кругляли!..
15. Не вспіють квартою в ротах пополоскати, —
Вже й по-индичому в шинку загерготали!

З похмілля нудяться, їдять за горобця,
 Об Сємені дріжать, об Пєтрі — з ранку
   мліють;
 А схопить трясця, — „Гвалт!.. покличте
   пан - отця, —
 20. Хай сповіда!..“ Притьмом конають
   і дубіють!

Та й без пропáсниці — не скілько з їх
   добра,
 І кращих, не в примір, кладуть у домовині:
 Худобоньки — дасть біг!.. ні хати,
   ні двора,
 В Великдень — без штанів, в Різдво —
   в старій свитині!

25. Та ще й яка на їх одежина стирчить!..
 Як звізди на небі — на латці латка сяє;
 Сорочка — решето, очкур пирнув в живіт,
 Манаття з - під матні мов злодій виглядає.

І що за пляшкою придбали їх батьки, —
 30. Вони потвєрезу протринькали і нàтще;
 Не з'їли, не спили, та все небораки,
 На хмари дивлячись, здихають важче
   й важче!

Лєдачий з їх москаль та й миршавий козак!
 Чи трапиться стрілять... — пшик порох
   на пановці!..
 35. Уже й злякалися! беркиць... об землю рьяк!
 „Хто в бога вірує, — кричать, — ратуйте
   хлопці“!

І все обридло їм, і все їм не в користь:
 Тут те верєдить їм, а там другє завадить;

Полизкають боршу, ковтнуть галушок
   із шість, —
 40. Уже й кородяться, що й бабка не порадить.

І марно як жили, так марно і помруть,
 Як ті на яблуні червиві скороспілки,
 Що рано відцвіли та рано й опадуть,
 Нїхто по їх душі та й не лизне горілки!

45. І років через сто на цвинтар прийде внук,
 Де грішні кості їх в одну копицю сперли,
 Поверне череп їх, та в лоб ногою стук,
 Та й скаже: „Як жили, так дурнями
   і вмерли!“

24. III. 1856.
 Харків

СИНУ МОЄМУ

Колись було,
Та вже давно —
Аж за Богдана Хміля;
Аби папір

5. Черкай на спір!..
Писалось без портхвіля.

Тепер инак,
Та й мудро так:
Вся сила, бач, в портхвілях!

10. За те-ж не лай
І вибачай,
Що пишуть, мов з похмілля!

Воно й не див!
Бо розум жив
15. Тоді в старій хатинці,
Тепер зійшов.
Жить перейшов
В мальованім будинці!

2. III. 1857.
Харків

КАТЕРИНІ ГРИГОР'ІВНІ ІВАНЧИНІЙ-
ПИСАРЕВІЙ

Ой, не дарма, Катре, ненько,
Тужиш по родині!..
Чи є-ж де жить так гарненько,
Як в тій Україні?..

5. От, сто літ чи й більш, на нивах
В ній москаль товчеться,
А збіжжя в ній що-рік в жнива
Так рясне, аж гнеться.

- Не їсть наша земля-мати
10. Ні гною, ні калу;
Поскребемо, — аби знати,
Та й сієм по ралу.

- Червоніють в нас в затиші
Яблучко і грушка,
15. А дівчата червоніші:
Що дівка, — то душка.

- І сонечко веселіше
У нас вранці сходить,
І ввечері любязніше
20. За гори заходить.

І все у нас в Україні
Не те, що кацапство,—

Кращі й квітки на долині,
Краще співа птаутво.

25. Інший звичай, інша мова,
Ратунок в пригоді,
Соромицького - ж ти й слова
Не схопиш в народі.

- Нема збитків в нас гарячих,
30. Є тепле серденько,
Ми й без борід тих козячих
Любимось вірненько.

- Та й любляться у нас щирше,
І менш в нас користи,
35. І без грошей — життя ширше
Тільки було - б з'їсти.

- А москалям тільки - б гроші!
Нема? — так піддуплять;
Ну, вдались собі хороші!..
40. А брешуть де ступлять!..

Та й ти - ж, Катре люба, вчинна,
Була - б - же так мила,
Як - би тебе Україна
На світ не зродила?

45. Ні, не дарма серцю туга
Та люба родина!
Чи є - ж в світі мати друга
Як та Україна!?

31. VII. 1857.
Харків

ПЕРЕЛОЖЕНІЄ ПСАЛМА 125

К тебе возведохъ очи мои жи-
вущему на небеси и проч.

До тебе, господи, що там живеш на небі,
Звертаю очі я в пригоді і в потребі.
Як наймит з панських рук рятунку
й ласки жде,

- Або як наймичка прохатъ до пані йде,
5. Щоб запобігла їй чим в нуждочці, небозі, —
Так ми шукаємо добра й підмоги в бозі.
Ой, змилуйсь, господи! та змилуйся - ж
на нас!

Бо ворог дошкуля до сліз під инший час;
А гірш од всіх чваньки нам допекли
ті пишні,

10. Що тільки, бач, вони святі, а ми всі грішні.

18. XI. 1857.
Харків

ПЕРЕЛОЖЕНІЄ ПСАЛМА 138

Господи, искусил мя еси и
познал мя еси и проч.

1. Чи ще - ж ти, господи, мене не розізнав?
Чи ще не вивідав, чим був я і чим став?
Чи є - ж що із мого життя тобі незвісне,
Яке воно там є, широкее чи тісне?
5. Чи наміркуюсь встать, чи сісти, чи лягти,
Вже ти й попередив, вже й думку
знаєш ти.
Ти стежки й манівці мої сходив зараня,
Де навпростець іти, а де звернуть
з провалля.
І що - ж? Знайшов - же ти хоч в одному
словці
10. Облуду на моім правдивім язиці?
І що теперечки трапляється зо мною,
І що траплялося ще дитською порою. —
Перед тобою все, як в дзеркалі стоїть;
Де стану, на мені рука твоя лежить.
15. Ти - ж сотворив мене, так і орудує мною!
Куди звелиш іти — піду я за тобою.
Твій розум до мого — що небо без
гряниць,
Мій — порох перед ним і пада з ляку ниць.

- Куди от духа я твого і де сховаюсь?
20. Де від лица твого втечу я і притаюсь?
Чи в небо долину, то й ти - ж на небеси,
Чи в пекло сунуся, то й в пеклі ти еси!
Позичу крила я у ранньої зірниці,
Край моря полечу, де й не літали птиці, —
25. І там поспієш ти рукою захопити,
Другою в глибині мене морській спинить.
І думаю собі: от, може, тьма закриє;
Коли - ж дивлюсь, аж тьма, мов ясний
день, світліє;
Бо у тебе нема ні мгли, ні темноти.
30. І ніч твоя, що - день, так сяє, як і ти,
.....
.....
І із людей ніхто ізроду не пізнає,
Де світ заходить твій, і де почнеться тьма,
Бо перш, ніж понесла мене в утробі мати,
І перш, ніж почала в пелюшках сповивати,
35. Ти в ній сповив мене, ти мною завладав
І з чрева матери на світ мене позвав!
Так дякувать тобі за се дивенне діло,
Що встроїв хитро так мою ти душу й тіло
І кісточка моя не втаїлась в тебе,
Що нищечком создав ти, боже, од мене,
40. Ні жилочка, ні хрящ самих дрібненьких
діток,
Що десь в бескедах ти зіткав, мов ткач
той з ниток
Ти бачиш все, чого ще я й не починав,
А що зробию, — і все ти в книжці записав,
І поряд день - у - день усі мої учинки,
45. Як трапляється, так в ній стоять до
одробинки.
От тим - то, господи, мені ті й люб'язні,

Що люблять твій закон, вподобались тобі,
Бо міру ласк твоїх до нас той тільки - б

Хто по зерну пісок морський злічив
і звирив.

50. Засну, — ти сторожем біля мене не спиш;
Прочумаюсь... зирк! — вп'ять біля мене
стоїш!

Ой, час - би, господи, з лукавством
поквитаться!

А доки - ж людям злим над добрими
знущаться?

Геть, п'явки, від мене, що кров людську
ссете

55. І в гордості хулу на бога несете!
Возненавиділи вони тебе, мій боже!
Возненавижу й я їх, скільки серце зможе.
На їх я глядячи, мов ярий віск розтав,
Бо ворогів твоїх так взяв - би й розірвав.

60. Слідкуй за мною скрізь ти, господи мій
милий!

Чи де уста мої неправду говорили?
Підслухай ти мої і серце і язик,
Глянь на стежки мої, чи злий я чоловік?
Чи скривдив я кого, чи не поміг,
де треба?

65. Так наведи - ж мене на стежечку до неба!

28. XI. 1857.
Харків

ПЕРЕЛОЖЕНІЄ ПСАЛМА 132

Се что добро или что красно,
но еже жити братии вкупе и проч.

1. Нема вже й кращої людської в світі долі!
Як вкупці братики живуть по божій волі,
Так миро дороге лиснить на голові,
По Аароновій стікає бороді
5. І капа на його одержу саетову,
Так аермонська, сказать, приміром,
к слову,
Роса паде в горах Сіонських з мокрих
хмар,
Так і на їх росить із неба божий дар,
А з ним щасливеє життя й благословення,
10. І буде вік в чести їх у людей імення.

7. XII. 1857.
Харків

ДО ВАРКИ

1. Ну, дядино Варко!
Прийшлось було шпарко:
Таке напало,
Опанувало,
5. Що притьмом згинуть
І ноги одкинуть!
Груди підперло,
Нутро замерло;
Очі — цибульки,
10. На носі бурульки,
А з носа... крий боже!
Що й сказать негоже:
Знай — хлюпа і плюска,
Мов в калюжі гуска!
15. А в пельці - ж то, в пельці!
Неначе в бутельці,
Зашпунтовало,
Замуцьовало,
Що ні ковтнути,
20. А ні дихнути!
Так тебе скрутить,
Аж баньки помутить!
А в роті бридко,
Що й плямкнуть гидко:
25. Приміром, вівці
Стояли на днівці!..

- Язик — мов з сириці,
На язичі печериці...
Така нудота,
30. Що й вмерти - б охота!
А тіло мліє,
В очах жовтіє,
І млосно, і нудно,
І так якось чудно:
35. Все - б то на воміти...
От жінка й діти
Голосять: „Тату!
Покличмо в хату
Варку, — то може
40. Трохи поможе?“.
Покликали Варку,
Піднесли їй чарку:
Вона - ж як погляне:
„Се, каже, погане!
45. Се, бач, од пристріту!
Подай воду гріту!“.
Подали водиці
І кухоль з полиці.
Звернула до сходу,
50. Подула на воду.
Перехристилась
І помолилась;
І над водою
Кив головою!
55. Кивала - кивала,
Шептала - шептала,
Подивилась в вічі
І, сплюнувши тричі,
Та й бурх соли в шклянку, —
60. Мабуть, з хвиліжанку!
„Випий - же, каже,

- Жінка дьогтем змаже“.
Випив, скривився,
Трохи не скрутився!
65. Бридка до одмінка!
От шмарує жінка;
Вона - ж ялозить,
А тут морозить;
А піт підо мною —
70. Ропа - ропою!
Я сціплю зуби, —
Трусяться губи...
Тут — гульк! — надо мною
Нічною добсю
75. Скоїлось диво —
З сирівцю пиво!
От я й оклигав!
А то - б проплигав
По пеклу довгенько...
80. Ну, дядино - ненько!
Воно за сю ласку
Дав-би й на запаску,
Та грошей не маю,
Хіба заспіваю.
85. А ти, Кобзарю,
Заграй про Варю!

Пісня

- Ой, не вода клубком крутить —
В криниці й шумує, —
То вдівонька сльози губить
90. І гірко жалкує.

- І кару грішників очима розмірять.
Бо вся моя в тобі надія за терпіння:
20. Ти в господі вказав мені моє спасіння.
Ні рана, ані зло тебе не досягне,
Бо янголам звелить він стерегти тебе:
Підхоплять на руки, піднімуться з тобою.
Щоб ти об камінь де не образивсь ногою,
25. Роздавиш гаспида і василиска ти,
Застогнуть лев і змії од твоєї п'яти,
І скаже господь: він на мене сподівався,
Я слобоню його: зо мною він спізнався;
Попросить він чого — послухаю його,
30. В пригоді буду з ним; зажуриться чого —
Я розведу журбу і од печали збавлю.
Прославлю дні його і дні до днів
прибавлю,
І двір життя його я раєм обсаджу
І всім моє йому спасіння покажу.

14. XII. 1858.
Харків

1

Куди не йшло, Іване,
А на твій достаток,
Десять рублів ще стане —
„Основи“ в завдаток.

2

5. Пошли грошей, козаче,
В П'ятенбурх „Основи“:
Бач, як просить, плаче
По рідненькій мові!

3

Застав бога благати
10. Сирітку „Основу“!
А доки-ж нам читати
Кацапську мову?

9. XI. 1860

КОЗАЦЬКА МАТИ

(До П. О. Куліша)

Та й хвацька - ж то колись була
Козацька мати!..
Еге!.. була та поплила:
Її не вертати!
5. Не слинь, Паньку, і не журись,
Бо й сліз пожальсь боже;
Найми псавтир та помолись,
Журба не поможе!
Ткни попові коповика —
10. На „Со-духи“ в церкві:
Нехай лежать там мовчака
В сирій землі мертві!
Та й ти з попом хоч у кулак
Прохлипай „партесне“...
15. А що-ж робить, що сталось так...
Царство їй небесне!

УКРАЇНСЬКІ ПОЕЗІЇ, ЩО ПРИПИСУ-
ЄТЬСЯ П. ГУЛАКУ - АРТЕМОВСЬКОМУ

НБ ОНУ імені П. Мечникова

Де ти бродеш, моя доле!
Не докличусь я тебе;
Досі можна дике поле
Пригорнути до себе.

5. А тебе ось не вблагаю
І прохав я і прошу;
І питаюсь, і шукаю, —
Тільки серце я сушу.

10. Чи на морі ти з купцями
За крам лічиш бариші?
Чи в будинках із панами
Іси ласощі й книші?

15. Чи на небі із віконця
Сучиш дулі харпакам,
Чи при місяці без сонця
Чешеш кучері зіркам?

20. Чи у полі на долині
Диким маком ти цвітеш?
Чи у лузі на калині
Ти зозулею куєш?

Ой, оглянься хоч разочок,
Моя доле, на мене!
Я сплету тобі віночок,
Пригорнуся до тебе!

ХОРОШИЙ ЧОЛОВ'ЯГА

Живя в согласі с строгой моралью,
Я никому не сдeлал в жизни зла.

Некрасов

Я людям лиха не бажаю:
По правді треба в світі жить.
Про їх я добру думку маю,—
Аби свого не загубить!

5. Це з кумом трапилось недавно,
Як брехуном мене назвав,
То попобив його я славно,
Та ще й бумагу в суд подав.
Із їм тягаючись, я витяг
10. Послідній шаг в його,— та й слід:
Живу по правді я на світі,
Хай те він знає, старий дід!
А що в кумпанії буває:
Як станеш в карти вигравать,
15. То те вже всякий добре знає,
Як нудно гроші віддавать.
Таки мисливець я на цее,
На те я вчивсь,— не на лихее,
А щоб свого не загубить!
20. Стецькова жінка сподобалась
(Бо дуже гарна була всім!),
І хоч не швидко піддавалась,
А все-ж доскочив! І за тим...

- Жили ми гарно мо, з півроку!
25. (Я людям лиха не бажав!)
Аж ось нам лучилась негода —
Стецько укупі нас застав!
Щоб він мене за те не ганив,
Я мусів з хати утікати!
30. Так ні-ж бо! став навпрек, поганий,
Мені дорогу заступать!
Тоді вже для нужди такої
Мені кулак мій знадобивсь,
І хоч не мав я думки злої —
35. Стецько калікою зробивсь...
Я людям лиха не бажаю,
По правді треба в світі жить.
Про їх я добру думку маю,—
Аби свого не загубить!

ВОЛОХ

Цыгане шумною толпою
По Бессарабии кочуют.

А. Пушкин

- Над морем степ, край моря степ,
В степах Волох з шатрами ходе,
Крива коса, зубатий серп
Волоха в поле не виводе,
5. Волох не йде в полки служить,
Волох живе, як набіжить.
- Широкий степ—його постіль,
Кругом стіна—із небом гори,
Не жатий хліб, не брата сіль,
10. Півголий сам і діти голі,—
Затеж Москаль, Татарин, Лях
Не гріли рук в його шатрах.
- Пани в будинках сплять без сна,
Купець моря перепливає,
15. В воді шука рибалка дна,
В судах мужик поріг змітає;
Волох собі в шатрі сидить
Охоче їсть і смачно спить!
- Зима — коло вогню в шатрах,
20. Весна—лежить він під зорями,
А літом—ходе по степах
З ширококрилими шатрами.
Без хліба—сит, без хати—пан,
Густий туман його жупан.

ЦОКОТУСИ

- Вернулася-ж Химка
Допрядать починка.
Ой, насуче ниток,
Що буде з півміток!
5. Язик веретено
І бреше сказано!
Накрутить десятки
Витче і двадцятки;
Буде й полотенця,
10. Буде і ряденця!
І кождій свашці
Спече по ковбасці!
Кого і принадить,
Кого і пригладить,
15. Кого і почеше,
Та бреше, та бреше!
Хоч пряжа і рветься,
Та вона сміється,
Поки клоччя стане,
20. Сукать не престане.
Язик мотовило,
Чом не крутить сміло?
Поки не одубіє.
Нехай меле й віє.

- В якомусь - то шинку, звичайно,
не в сільському
А в городському,
Бо й вікна там великії були,
Зібралось челяді чимало
5. І, мов ті бджоли, загули.
Аж ось — не знаю, відкіля він взявся —
Непевний той Ілько
(Він полигачем звався,
А прозвище йому Хилько).
10. У хату уступає,
І шапки не скидає.
Мерщій до покутя, сусідів розіпхав,
Чужу горілку пити став.
Скопирив губу, вередує,
15. І піднімає всіх на сміх,
Із парубоцтва глум кемзує,
Ні за що має вже й старих,
А сам з дівчатами жартує.
От парубки мовчали та мовчали,
20. Та потім разом розмахали
Хилька, шпурнули у вікно,—
Аж хлопнувся на улиці в багно.
Лежить Хилько та й каже:
„Нехай їм мати вража!
25. Я й сам хотів уже їти“.

Таких у нас, багачко, на біду, —
Турнеш ледащо ген із хати,
А скаже: „Я з їм не в ладу, —
Зовсім його не хочу знати“!

МУХА

- Та чи не гаспидська - ж псяюха
Отся пекельна муха!
Мабуть не бог її создав:
Та хто - ж її на муку нам наслав?
5. Хоч геть жени, хоч лай, хоч бий,
Вона одно все тільки знає:
Чужее їсть та попиває,
А в дяку ще тобі
Тебе - ж, гадючая, кусає.

ПАН

- Якийсь десь пан ясновельможний,
І гордий, і заможний
(А може був то й лях),
Як - раз утрапив на свій шлях,
5. У пекло до Плутона.
Не вспів відважить ще й поклону,
Як тут спитав його Еак:
„Ну, на тім світі, що ти, як,
Чим був ти, де родився?
10. Як жив і чим живився?
Ти перед нами не гріши,
Кажі лиш правду, не бреши!“
Пан глянув: перед ним мужик;
А пан наш не привик,
15. Щоб так мужик з ним об'яснявся.
„Я з польського естем паньства“, —
Вельможний зизом одповідав, —
До півдня спав, до півночі обідав;
Був владзним паном на Волині“.
20. — „За сее тобі пасти свині!“ —
Еак так пану присудив
І вельми сим Плутоніві вгодив.

Як - би і в нас таким судом судили,
Багацько - б свинопасів наробили.

РОСІЙСЬКІ ПОЕЗІЇ

НЕДОВЕРЧИВОСТЬ

(Подражательный перевод из Делиля)

- Ты видишь ли сего несчастнейшего
в мире,
Которому Тиран Сицилии на лире,
Пред чашею златой с пенящимся вином
С улыбкой руку жмет за дружеским
столом?
5. Трепещет грудь его... Чело его,
ланиты
То смертной бледностью, то краскою
покрыты,
Притворству изменив, как будто говорят,
Что внутрь души его гнездится целый ад,
Что дружество сие и сладкие беседы
10. Лишь ставят сеть ему,— готовят смерть
иль беды.
Борясь с сомненьем сим,— несчастна
жертва мук —
Под'емлет чашу он с дрожаньем
страшным рук,
К синеющим губам с насилием подносит ;
То после, отклонив, опять со страхом
просит
15. От чаши роковой его освободить :
Он хочет тысячью благих причин прикрыть

- Извет свой и боязнь, и робкие сомненья,
Подозревая всех, страшится подозренья...
Воззри: блуждающий он всюду мечет
взгляд —
20. И в каждом блюде зрит себе сокрытый яд;
Меж тысячью сих яств избранных,
утонченных,
Богиней роскоши и вкусом подслащенных —
Он тщетно силится хотя одну из них
Поднести к устам своим: один уж запах их
25. Всю внутренность его волнует, подымает, —
Отравую дышит и смертью угрожает.
Толпы наперсников, ласкателей,
друзей
Спешат наперерыв из ревности своей
Изречь у ног его любви обеты вечны —
30. И клятвой чувства запечатлеть сердечны...
Но он к обетам сим, ко гласу дружбы глух:
Его смущенный ум и развлеченный слух
С предмета на предмет с боязнью
прелетает,
И в каждом из друзей врага он встретить
чаёт;
35. Он слышит в похвалах злодейский заговор,
И в слове *дружество* — свой смертный
приговор.
В чертогах гордых — где все блеском
ослепляет
И к сладким чувствам желанья призывает,
Где изобилие с искусством с'единясь,
40. Ослабя взор, к нему манит его всяк час —
Сидит величием отсюда окруженный,
Но в думы мрачные, в догадки
погруженный:
То исступленный вдруг бросается назад,

- То вдруг, остановясь, кидает дикий взгляд
45. На стены вокруг, огнем и златом освещенны,
На своды, в хрусталях волшебном
отраженны...
Он мечет взор — и мнит с трепещущей
душей,
Что каждое из сих сверканье огней
Есть острый над его висящий меч главою,
50. Иль в грудь направленный невидимой
рукою...
Вот недоверчивость! Вот слабые
черты
Его терзания и адской черноты!
Таков есть вид ее при торжествах и пире, —
Он гнусен в рубище, он жалок
и в порфире!
55. Но это ли одно!.. Дыханье уст ея
И в самый нектар желчь сомнения лия,
И сладость райского блаженства отравляет:
Она против себя ж кинжал свой изощряет,
Ничтожным призракам дарует существо,
60. И облекает тень пустую в вещество.
Творя из ничего всечасно бедства новы,
Во всем зрит замыслы и вредоносны ковы.
Случайность слабая, минутные мечты
Для ней суть точные погибели черты, —
65. И непорочные душевны помышленья
Вменяются от ней в злодейски
преступленья.
Все, все ее страшит — и тысячи химер,
Рожденных ею же, надутых выше мер,
То шествию ее преграды поставляют,
70. То бездну гибели под нею изрывают...
Так некогда, в глуши обширнейших лесов,
Безумны смертные страшились злых богов,

- Сокройся — и не льстись зреть смертных
 никогда,
 Которых вид тебя приводит в страх всегда;
 Ты мертв уж для всего: в груди твоей
 биенье
130. Не столько жизни знак, сколь страха
 ощущение;
 Не столько хладный труп под гробовой
 доской
 Ужасен для людей, как образ твой живой.
 Любовь и дружество, и нежно вспоминанье
 И в самом гробе с тем делят существованье;
135. Ты в жизни дружества сладчайших чувств
 лишен,
 И гроб не будет твой слезою орошен...
 Твой гроб?.. Но чья рука, водима
 сожаленьем,
 Твой хладный прах предаст гробнице
 в сохраненье?
 Нещастный!.. Может быть, среди дебрей,
 иль степей
140. Иль на распутии падешь ты без людей...
 Быть может, стая псов, снедаемых алчною,
 Нашед твой смрадный труп, завоюет над
 тобою,
 И среди безмолвия, в глубокой тьме ночной
 Сей ужасающий, пронзительный сей вой
145. Надгробный будет гимн над ненавистным
 прахом...
 И путник трепетный, об'ятый смертным
 страхом,
 Один свидетелем лишь будет сцены сей —
 Как праведно казнен враг бога и людей.

МУДРОСТЬ

(Отрывок из первой песни поэмы „Счастье на земле“)

- Я счастье пою, живя в плачевной доле, —
 Блажен, кто счастье обрел в невинной
 воле!
- Сниди, о, дщерь небес, от горных стран
 эфира
 И в скорбну грудь пролей отрады луч
 и мира!
5. О, мудрость! Озари тьму ночи предо мной,
 Да будет нем вождем светильник кроткий
 твой,
- Мечты унынию мой дух поработили,
 Надежда с верою от сердца отступили;
 Кичливостью ума в безверье увлечен,
10. Скитаюсь я, как тень, в сомненья
 погружен.
 Среди лабиринтовых извилин бесконечных
 Ищу я выхода — и в изысканьях вечных
 Блуждаю, обольщен соблазном злых путей;
 Бегу скорбей, но яд ношу в душе моей!
15. Вещай, в чем состоит то счастье неложно,
 Которого искать и должно, и возможно?
 Наставь, о, мудрость, где его воздвигнут
 храм?

В степях, в пустынях ли? Иль там,
 где фимиам
 Великим мира в честь на алтарях пылает?
 20. Иль там, где страстная беспечность
 засыпает
 В объятиях Цирцей — на нежной их груди?
 Открой, о, мудрость, мне ты счастья пути!
 Одна лишь ты сильна решить
 мое сомненье,—
 Едва окончил я, как сладко упоенье
 25. Внутри сердца разлилось,—и благотворный
 сон,
 Сомкнув глаза мои, тем прекратил мой стон.
 Казалось, что со мной вздремала
 вся природа;
 На легком облачке с лазуревго свода
 Морфея спутники — прелестные мечты,
 30. Спустиась, представили мне мудрости
 черты:
 Проста в смирении и в простоте велика,
 Кротка, как бог; ее уста и глас языка
 Отверзнут к сердцу путь без помощи угроз;
 Она витийственна, но под цветами роз
 35. Не кроется у ней разврат и лжи скорпия,
 Ее доводов дух — дух истины святые;
 Пример есть жизнь ее, витийство —
 сердца глас,
 Упрек ее — слеза, текущая из глаз,
 Оружие — совет против заблуждения,
 40. И меч против упорств — вздох сердца,
 сожаленья.
 О, никогда ее ступеней олтарей
 Не озарял позор тех роковых огней,
 На коих суесвят с крестом — любви
 залогом —

Пред агнцем кротости, пред миром
 и пред богом
 45. Курил несчетных жертв кровавый
 фимиам,—
 И с окровавленной рукой спешил во храм
 Омыть ее в крови, пролитой в жертву
 миру,
 Чтоб с большим варварством совлечь
 с царей порфиру,
 Попрать ее и меч той кровью обогреть,
 50. Котору мир обык с благоговеньем чтить.
 Нет, враг ее святынь не осквернен от века
 Ни мздой постыдною, ни кровью человека.
 И жертвенник ее — убежище людей,
 Гонимых злобою иль совестью своей,
 55. Не восстенал от жертв, с насильем
 в храм влекомых,
 Поклясться в истине законов незнакомых.
 Я зрю: алтарь ее на холме утвержден,
 Пред ним священный огонь невинных
 чувств возжен;
 На нем евангелье — посланник правды
 вечной,
 60. Заветная печать любви бесконечной —
 Являет письмена, пылаючи в огне:
 „Имеяй правды слух да внемлет ныне мне.
 „Сыны избранные, наследие Сиона!
 „Желаете ль соблюсть великость всю
 закона!
 65. „Любите ваших вы противных и врагов;
 „Да будет меч на них — едина к ним
 любовь;
 „Вас ненавидящим благотвореньем мстите,
 „О, кая польза вам, егда добро творите
 „Творящим благо вам,— и на цену сию

70. „Даете в лихву им взаим любовь свою?
„Не такожде - льтворит язычник и поемлет?
„Имеяй правды слух да гласу правды
внемлет!“

Колена преклонив, с восторгом дщерь
небес

Священны письма скропила током слез,

75. Лобзая с трепетом божественно веленье...
Восстала... Как луна, заемля озаренье
И лепоту свою от солнечных лучей,
Пылает, озарив пространство тверди всей,
Так взор ее пылал любовью к смертных
роду —

80. И чувством торжества всю оживлял
природу...

ЕЕ С - ВУ ГРАФИНЕ А. А. Г - ВОЙ

Тебе, изящного правдивый судия,
Плачу усердья дань в сем слабом
переводе!

Конечно, ты уже читала о Маклоде
И знаешь подлинник ты повести сея.

5. Тебе отверзты все богатства красоты
И музы Тассовой, и языка Расина:
Вкус верный, тонкий ум — вот та цена

едина,

Какой достоинства творений ценишь ты!

Тебе и Бардов глас священный так
знаком,

10. Как внятна и мила бессмертная Светлана:
В устах твоих язык и песни *Оссиана*
Сарматов слух пленят Красицких языком.

ДЕНЬ МЩЕНИЯ

(Подражание пророку Иоилу)

Вострубите трубою в Сионе; проповедите в горе моей святей, — и да смутятся вси живущие на земли, яко предстоит день Господь, яко близь.

Прор. Иоил., гл. 2, ст. 1 и 2

- Смутися, тварь!.. Сион, источник слез пролей,
Взбуди строптиву дщерь плачевною трубою,
Вещай языкам брань и суд мой над тобою, —
И гнев мой возвести горе мой святей.
5. Да вострепещет всяк враждебный мне язык,
И да всколеблются вселенные основы:
Господь грядет!.. Господь завет поставит новый!..
День ярости настал, — день мщения велик!..
Пред ним глубока тьма, дым, жупел, молний блеск,
10. И черны облака, чреватые громами,
И раскаленный град, падающий крупинами,
И вихри пламенны и вслед перунов треск.
Стихии огненны готовят путь ему,
И мерзость всякая в утробе их истлеет;

15. За ним лишь зарево, бледнея, тускло рдеет
Сквозь дым, сквозь пепл, сквозь вихрь и страшной ночи тьму.
Лицем ли встретится он с трепетной землей, —
С рососою канет ей обилье благодатно,
Ей ветры принесут дыханье ароматно —
2). И воцарится мир среди ее полей.
Хребет ли обратит, — трясутся гор сердца,
Горящи небеса прольют ей искр потоки,
Иссякнув, море даст расселины глубоки,
И серп заржавеет без класов и жнеца.
25. Как мрачна ночь, простря угрюмый свой покров,
На холмы, на поля, на доли возлегает,
И тысячи светил на небе погашает, —
Так утро господа и день его таков.
За утром сим вослед польются по горам
30. В несчетных сонмищах бесстрашны исполины,
От ног их восстанят и холмы и долины,
И стон свой предадут вселенные краям.
Подобных им земля не зрела никогда:
Свирепость гнева их есть ярость гнева львина,
35. Стремленье бегства их есть быстрота орлина,
Их след есть след кровей, и пагубь, и вреда.
И кто дерзнет взложить им руку на хребет?

Кто челюсть их коней браздами обуздает ?
Как уголь пена их, огонь из ноздрей пылает,
40. Струится искр поток копытам их вослед.
От стука колесниц, влекущих грозну
рать,
Вершины гор, встенав, вниз глыбами
скатятся,
Скрипенья их осей под солнцем
огласятся,—
И копья, и мечи внезапно заблестят.
45. И кто дерзнет на них?.. Но се уже
текут...
Как тучи черные пред страшною грозою,
Надувшись, зыблются и спорят меж
собою,—
Так толсты их ряды в пути друг друга
жмут.
Как лавам огненным, сокрытым
в недрах гор,
50. Пред'идут гул и шум в минуту
изверженья,
И трепет жил земных, и солнечны
затменья
И бури с тишиной, и света с тьмою
спор,—
Так грозным замыслам, сокрытым
в их сердцах,
Предтечей служит смерть и ропот
нетерпенья,
55. И взор, искрящийся огнем алчбы и мщенья,
И кровью дышуще железо в их руках.
Рекут ли за горой? — и их свирепый
глас,
Как пламенна река, отхлынув с гор
в долины,

Трость в пепел обратит, и кедровы
вершины,
60. И царства целые в един обымет час.
Возникнут ли челом,— от зрака
их лица
Тмочисленны толпы языков сокрушатся,
И дерзкие главы, вспылавши, одымятся,
Как обожженный вид скудельнича
горнца...
65. И станут на горах: и стан свой
утвердят,
И тень свою прострут от гор в страны
подзвездны,
И оком хитростным заглянут в дол и
в бездны,
И дальних стран пути стократно пробежат.
И срящутся лицом со тьмами тем
врагов,
70. И ринутся на них, и с грудью грудь
сомкнутся...
Сразятся, поженут,— и реки полиютя
Кипящие крови по знакам их следов.
И бранный звук громов лишь мечь
их раз'ярит,
И вслед пройдут громам взыскать
корыстей мертвых,
75. И тьмы, сразивши жертв, взалкают новой
жертвы,
И ново жертв число алчбу их раздражит.
И придут к их градам, и грады
обтекут,
Облягут стены их и окрест обвинются;
Сожмут твердыни их и змием вниз
вопьются,
80. И камни их твердынь громами потрясут...

И камни затрещат и рушатся
в стенах...
И быстро кинутся, как львицы из засады,
На высоту забрал, на крепкие ограды...
За ними жизни нет, пред ними смерти
страх,
85. И узрят, что числа их лествиц
мало им,
И взгромоздят горой полусогнувши кости,
И ринутся во град с избытком новой
злости,
И — „Мщенье!“ — прорекут к соратаям
своим.
И се в последний раз раздастся
страшный рев...
90. Из пеплов пламенных подыметя главою
Отчаянье, как тигр, пронзенный в грудь
стрелою,
И навзничь грянувшись, разинет черный
зев;
И, вздрогнув жилами, подыметя
опять,
И рушится горой на сонмы воев ярых,
95. И извлекут мечи и загремят удары,—
И лук, и тетива, напрягшись, зазвенят.
И вступят в новый бой: могучи
рамена
Под бременем броней, как олово, согнутся,
Колена крепкие склонятся, пошатнутся —
100. И сильные падут среди градов огня.
Падут,— но кровь от них зальет
пожар градов,
И раскаленный вид вселенные горячей
Багровый скроет дым, над пеплами
висящий...

Над дымом сим господь — в соупутствии
громов.
105. И, совратясь с среды, ось мира
затрещит...
Кровавы небеса, зияя, потрясутся,
И круги звездные от тверди оторвутся,
И солнце, и луну ночь смертна потемнит.
И в безднах хаоса ничтожность
вздвигнет трон...
110. Но се — над царством тьмы Еговы глас
раздастся:
И сонмы новых звезд, и солнцев тьмы
родятся,
И мертво естество прервет свой мертвый
сон.
И новый день, родясь, мир юный
озарит,
И запада его никто не узрит боле;
115. И се воссядет царь на вечном том
престоле,
И правоты его глас судный загремит...
Не бойсь, Израиль мой!.. воспрянь
и ликовствуй,
Взбуди Сиона дщерь торжественной
трубою,
Вещай языкам суд — и милость над
тобою,
120. И мир горе моей святой благовествуй...

ЧАЯНИЕ ДУШИ ХРИСТИАНСКОЙ 25 ДЕК.

- Отверзися, вертеп души моей!
О, ясли чувств смиренья,
Впустите внутрь обители своей
Младенца искупленья.
5. Отверзся храм, исполненный чудес,
Недремленных желаний:
Сниди, сниди с таинственных небес,
Младенец упований!
10. Звезда горит, вертеп горит звездой
На яслях воплощенья;
Надежда ждет повить согретой пеленой
Младенца избавленья.
- Приди, Эммануил!.. Вертеп благоухан
Дыханьем Смирны веры,
15. С востока чаянья несет любовь Ливан,
И злато внутрь пещеры.
О, небеса, пролейте в тучах дождь!
Восстани, вседержитель!
- Взыграй земля, родись избранных вождь,
Явися искупитель!
20. Ты в мире был, — и мир тебя не знал,
Языков вожделенный!
Пришел к своим, — им благодать вещал,
Своими отчужденный.
25. Хаоса мрак вселенную об'ял

- Нечестья пленую;
Хаоса в ночь свет правды воссиял, —
И необ'ят был тьмою.
- Воспрянь в громах, владыко грозных сил,
30. Иссаж фиал терпенья!
Воззри: сосуд судилищных мерил
Исполнен преступленья.
Дымятся алтари, земля полна кровей;
И нечестивых злоба
35. Отрыгнет туком жертв, — и жертвенных
костей
Полна богов утроба.
Препояши меч на бедре твоей
И наляжи лук мщенья;
И раскали нечестием людей
40. Перуны потребленья.
Да придет, отче наш, царствие твое, —
Тяжка грехов неволя;
Да притупит страстей в нас острие
Твоя святая воля,
45. Превечно сын! Твоя вращает длань
Сфер и миров державой;
И херувим и верчь благоговенья в дань
Твоею дышут славой.
Лишь персти сын, умален малым сим
50. От ангелов тобою,
Возвысил рок, и пред лицом твоим
Идет грехов стезею.
Суди ж и рассуди с вселенной прю твою,
Отцов обетованье!
55. Зри: враг твой в облаках сокрыл
главу свою,
И твой закон в попораньи...
Воскресни, Господи!.. Да расточатся в прах
Враги твои отныне.

- И водвори покой в твоих сынах,
 60. И святость во святыне.
 Да будет свет всех пред лицом людей —
 Языков в откровенье.
 Да узрит ад последних тайну дней —
 Израиля спасенье.
65. Не нам, но имени даждь славу твоему,
 Не нашей славы просим:
 Кто славы с жизнью источник, —
 в дань тому
 Со славой жизнь приносим.
 О, жизнь души моей! Душа моя, как тень
70. В юдоли искушенья,
 К струям любви твоей стремится, как елень,
 Для жажды утоленья.
 Пролей же внутрь ее прохлады благодать;
 Тебя взысканьем тлею;
75. С тобою жить, — с тобою пострадать
 Желаньем пламенею.
 Не ты ли внемлеши плачевный в дебри глас
 И горлицы стенанье?
 То стон души моей, стнящей в тайный час
80. За днем обетованья.
 Прильнула плоть моя к сухим костям,
 И чувства в них истлели,
 И пламенны мольбы в запекшихся устах
 Слезами окипели.
85. Растаял дух во мне, — и мозг костей моих,
 Как уголь, от страданья;
 И свет очей моих померк от взора злых
 И правды поруганья.
 Доколе ж, Господи, нечестие щадя,
 В терпеньи славу стяжешь?
90. И, чашу горестей невинных усладя,
 Преступных не накажешь?

- Умолкни, тварь!.. Уж близок тайны день!..
 Глас вопиющего в пустыне —
95. „Покайтесь!“ гремит... Пришла законна
 сень,
 Спасенья царство ныне.
 При корне грозная секира возлежит,
 И древо преступленья
 Геены в пещ падет, и злобных устрашит
100. Стремлением паденья.
 И вот взвилася твердь, как паутинна ткань,
 Зияет челюсть бездны.
 И мир заклан, как жертва смерти в дань,
 И гаснут круги звездны.
105. И лютый огонь от Еговы очей
 В тьме ночи свирепеет,
 И гнев его пожрет нечестие людей,
 И мерзость в нем истлеет.
 И грозну брань стихий смерть смертью
 пресечет,
110. И на гробу вселенной
 Испустит смерть свой дух, и время
 с ней падет
 С косою сокрушенной.
 И вот за рубежом, в тьме дремлющих веков
 Завеса поднялася...
115. Пучина вечности без глуби и берегов
 С бессмертием слилася...
 И новый мир возник и новы небеса,
 И в обладах зиждитель...
120. Хор ангелов воспел спасенья чудеса...
 Явился Искупитель!

ЦАРСКИЙ СТОЛ

Древне - чешское предание

- Что это за дева средь мрачной дубравы
У дуба безмолвно сидит,
И жезл в ее длани монаршей державы,
Как молния, златом горит?
5. И в думе глубокой чело свое снежно
На перси склонила она,
И шелковы кудри, вися небрежно,
Устлали ее рамена.
Пред девой лик старцев маститых,
согбенных,
10. В совете ей глас подает,
И внемлет невинным, и в злобе надменным,
Без лихвы свой суд воздает.
То мудра Любусса, дочь мудрого Крока,
Потомка славянских князей;
15. И прелестьми дивна, и саном высока,
Владычица чешских мужей.
Вкруг юные девы, народные сонмы,
Как класы средь жатвенных нив,
Иль волны, ветрами ко берегу несомы,
Мянутся, главы преклонив.
20. В ней мать младенцу перстом указывает
Царицу и мать славян,
И старец с улыбкой в ней внукам скажет
Блаженство подвластных ей стран.

25. И глас благодарный народа несется
В дань кроткой княжне к небесам;
Но с гласом сим вопль из среды раздается
И просит отмщенья врагам.
Зломир, отягченный цепьми, пред советом
30. С челом дерзновенным предстал:
Он чехов к измене коварным наветом
И к цареубийству склонял.
Он скипетр Любуussy отважился явно
Присвоить, и хитрый сей тать
35. Слух сеял, что чехам постыдно и срамно
Пред девой колена склонять.
Он страшно цепьми загремел пред мужами
И с скрежетом звена их рвал,
И казни в надежде он сими словами
40. На деву хулы изрекал:
„О, горе вам, чехи, Славянское племя!
„Ваш рабственный близок ярем,
„И слабая дева тиранское бремя
„Возложит на выю вам всем.
45. „Так, краток ей разум и волосы долги
„Для прелестей небо дало;
„Но царским венцом правосудные боги
„Лишь красят героев чело.
„О, праотцев славных преемники славы,
50. „О чехи!.. О, мужи побед!
„Иль смерть воспринять нам, иль девы
уставы?
„Но срама в могиле нам нет“.
Сим хульным наветом врага уязвилось
Невинное сердце княжны;
55. И светлое скорбью чело омрачилось,
Как мглою лик светлый луны.
И слезы по снежным ланитам катились:
Ах, горесть тот всю испытал,

60. Чьи блага на ближних рекою струились,
И злом ему ближний воздал.
„О, праотцев славных преемники славы!
„О Чехи!.. О, мужи побед!
„Не благо ль сулят вам Любуссы уставы,
„Не я ли храню вас от бед?
65. „Постыдно ль вам, Чехи, что правит
днесь вами
„Со кротостью юна жена?
„Обидно ль вам, Чехи, что вы ей сынами,
„Вам матерью служит она?
„Пускай же отныне на место царицы
70. „Царь суд и расправу дает:
„Вам коршун потребен, не власть голубицы,
„И я совершу ваш обет“.
Так с скорбью дева вещала пред сонмом,
И кротки царевны черты
75. Гнев тихий возвысил в величии новом
Сияньем ее красоты.
„Так, завтра с рассветом обет ваш
свершится!“—
Восставши, Любусса рекла,
И, лани подобно, сквозь сонмы стремится,
80. И в отческий дом притекла.
Но чешский народ, как перуном сраженный,
Недвижен остался и ждет,
Доколе муж тайный, княжной
предреченный,
Завтра в порфире придет.
85. Но старцы с прискорбной душой воздыхали
Стыдятся при мысли одной:
Что матерню девы любовь награждали
Столь неблагодарной ценой.
Уж витязи славны стократно искали
90. Царевны руки, но всегда

- Вотще ей и злато, и трон предлагали,
И земли, и тучны стада:
Отринула чуждых и трон и богатства
Для счастья чехов она;
95. И счастье делить ей подвластного царства
Была ее слава одна.
Но вот уж и дубы зарей озлатились,
Румяный восток запылал.
Но девы ресницы ни сном не смежились,
100. Ни глас ее не умолкал.
На холме священном, где Климбе богине
Дымился кадил фимиам,
В слезах о своей вопрошала судьбине
Любусса с мольбой к небесам:
105. „О, Климба премудра! Богиня благая!
„Да глас наречет твой того,
С кем жизнь разделю я, равно разделяя
„Народа судьбу моего“.
И стон сей молитвенный к слуху коснулся
110. Богини, и в самый тот час
Свод храма потрясся, кумир пошатнулся,
И свыше раздался сей глас:
„Воспрянь, о Любусса!.. исполнилась мера
„Обетов твоих и мольбы:
115. „И вождь твой ко счастью смиренная вера...
„Сверши ты веленье судьбы.
„Там, там за горами, где Бела с плесканьем
„Струится меж злчных берегов,
„Там конь златогривый укажет твой
ржаньем
120. „Царя и любимца богов.
„Ему предтекут два раба белоснежных.
„И стол его не вдалеке,
„Искован из досток блестящих, железных,
„И ветвь его рода в руке.

125. „Спешите же во сретенье, дщерь царей
 славных,
 „Супругу царю вашему:
 „Он праотец будет монахов державных,
 „И мир удивится ему“.
 И быстро Любусса с холма устремилась,
 130. И стала в совете мужей;
 Им в воле священной богов объяснялась,
 Вещая с довольной душой:
 „Воспряньте, о мужи! Исполнилась мера
 „Обетов моих и мольбы,
 135. „И вождь ваш ко счастью смиренная
 вера,—
 „Свершите веленье судьбы:
 „Там, там за горами, где Бела
 с плесканьем
 „Струится меж значных берегов,
 „Там конь златогривый укажет мой ржаньем
 140. „Царя и любимца богов.
 „Ему предтекут два раба белоснежных,
 „И стол его не вдалеке,
 „Слиянный из досток блестящих, железных,
 „И ветвь его рода в руке.
 145. „Спешите ж во стрение, род мужей славных,
 „Супругу царю моему:
 „Он праотец будет монархов державных,
 „И мир удивится ему“.
 Спешат... И в их длани венец с багрянницей,
 150. „Ужь конь златогривый летит;
 „Над ними орел беловидный с станицей
 Птенцов своих быстро парит.
 Несутся... Вдруг искры престали струиться
 По камням от твердых копыт;
 155. И конь златогривый, крутяся, ярится,
 И с места не движась стоит.

- Вдруг Белы, сверкнувши, струи зашумели.
 Конь громко заржал над водой.
 И всадники чешские мужа узрели,
 160. Согбенного над бороздой.
 Смутились послы... Но оратай, главою
 Прилегиши небрежно на плуг,
 И голосом гонит, и ветвью сухою
 Волон белоснежных супруг.
 165. Глас чехов приветственный громко раздался;
 Но пахарь поспешно орал,
 И, нудя волон своих, не озирался
 И, мнилось, он им не внимал.
 Все воскликнули: „Мир тебе, муж
 вожделенный,
 170. „Любимец богов и людей!
 „Отринь, о пришелец, твой плуг
 искривленный
 „И жезл восприемли царей.
 „Приди и воссядь на престоле с царицей“.
 И потное мужа чело
 175. В венце засияло, хребет багрянницей
 Собрание послов облекло.
 „О, благо б вам было“, — рек муж
 утружденный:
 „Когда бы я кончить успел
 „Начатую ниву — удел мой смиренный,
 180. „Но Климбы так глас повелед“.
 И ветвь он таинственну в землю втыкает,
 И с выи волон он совлек
 Тяжелый ярем. „Ах, простите, — вещает:
 „Мое вы наследье, на век!“
 185. Вмиг вихрем взвились волы, закружились,
 Помчались, исчезли от глаз.
 И недра ближайшей горы растворились
 И вихорь, спустясь в них, погряз.

- Из зева их хлынул ключ ясный, текущий
 190. Поныне вдоль злчных лугов;
 Ветвь чудна, развившись, явилась цветущей
 Среди двух молодых стебельков.
 Безмолвны послы... Премыслав вынимает
 Хлеб, соль из котомки своей.
195. Кладет их на плуге, на дерне сажает
 Своих изумленных гостей.
 „Да благостно призрит всещедрая Ния“, —
 Изрек он, — „на брашно сие.
 „Всяк хлеб есть благое диянья благия;
 200. „Прославим же купно ее“.
 И правде обета послы изумились:
 И кованный стол они зрят,
 И стебли пред ними в земле распустились,
 И, в цвет облеченны, стоят.
205. И новое чудо свершилось пред ними:
 Два стебля, едва расцвели,
 Вдруг к ветке прильнувши листками своими,
 Увяли, склонились, усхли...
 „О, что сей таинственный цвет
 предсказует?“
210. Рек сонм изумленных мужей.
 „Внемлите: вам ветвь сия прообразует
 „Грядущий род ваших князей.
 „От распрей их кровь прольется рекою,
 „И в крови иссякнет их род:
215. „Один лишь из них предназначен судьбою
 „Свой счастливым сделать народ“.
 „Но что сей железный нам стол предвещает?
 „И что суть в ярме два вола?“
 „Сей образ волов вам удел ваш являет,
 220. „А цар ваш есть образ стола.
 „Ваш жребий нести сей ярем без роптанья;
 „Удел его — вам отверзать

- „Богатства земли, и величьем даянья
 „Великоть труда облегчать.
 225. „Сиянье железа есть царской блеск славы,
 „А нива — горнило для ней:
 „Чем чаще железо в земле, тем державы,
 „Тем слава прочнее царей“.
 „Почто же скорбел ты“, — послы спросили:
 230. „Что ниву не кончил свою?“
 „О, если б мне боги окончить судили
 „Начатую ниву мою!
 „Ах, если б Любусса вас позже прислала,
 „Под кровлю бы ваших домов
 235. „Мир с счастьем вселился, и Ния венчала
 „Довольством плод ваших трудов“.
 Он рек — и воспрянул и конь уж ярится
 Царевны, несется орлом,
 Рвет землю; из рта его пена клубится,
 240. Ноздрями дым пышет столбом.
 „Помедли на время, посланник небесной“, —
 Гласят к нему: „в славной сей день
 „Раззуй твою обувь от кожи древесной,
 „И царскую обувь надень“.
 245. „Оставьте вы обувь древесну со мною“,
 Ко всадникам пахарь вещал:
 „Мне небо предстать в ней велит пред
 княжною
 „Из лык ее сам я шивал.
 „Да будет потомкам безмолвным уроком
 250. „Смирения памятник сей:
 „В каком облачении на троне высоком
 „Воссел прародитель царей“.
 И ческие мужи в оратае зрели
 Подобье богов на земли...
 255. Вдруг сонмы народа к вратам полетели,
 И масличну ветвь понесли.

- И вышла Любусса за прагские стены
 Во сретенье мужу царю;
 И мудростью старцы его удивленны,
 260. Текли с ним во храм к алтарю.
 Четырнадцать дивных славянок красою,
 С венками из роз на главах,
 В одеждах белейших несли за княжною
 Светильники брачны в руках.
 265. Храм Климбы отверзся, свечи запылали,
 Невеста вошла с женихом,—
 И добрые чехи стократ поздравляли
 Любуссу с супругом царем.
 И долго под скиптром благим Премыслава
 270. С Любуссой страна их была,
 И суд их был кроток, и мирна держава
 Оратаев счастьем цвела.
 И с веяньем ветра, и ранней росюю,
 И солнца с лияньем лучей
 275. Лилось к ним обилье, довольство рекою,
 Веселье цвело средь полей.
 И грады создались, и селы явились,
 Как звезды на тверди небес;
 Ветвь чудна цвела, и с почтеньем хранилась
 280. Сандаля от кожи древес,
 И братние узы крепились любовью,
 И чтилось имя отцов;
 Ни крови, ни свара; лишь жертвенной
 кровью
 Кропились кумиры богов.
 285. Но горе вам, чехи!.. Любусса с любезным
 В могиле... цвет стебля опал,
 Сандаля в позор со столом их железным,
 И стол золотой заблестал.

ДОДАТКИ

НЕДРУКОВАНІ ЛИСТИ П. ГУЛАКА -
АРТЕМОВСЬКОГО

ЛИСТИ ДО В. Г. АНАСТАСЕВИЧА

I

Ваше Высокородие,
Милостивый Государь,
Василий Григориевич!

Христос Воскресе!

С чувством христианской любви приветствую Ваше Высокородие радостным словом, составляющим залог торжества всех Истинных Исповедателей воскресшего Спасителя мира, я соединяю сие приветствие с искреннейшими пожеланиями Вам ненарушимого душевного веселия, безмятежного долгоденствия и возможного счастья; не меньше сего я сопровождаю самые сии пожелания чувствами неизяснимой, достойной моей к Вам благодарности за самые лестные отзывы, которыми Ваше Высокородие изволили почтить меня от 1-го и 2-го сего марта, равно как и за приятнейший дар Улия и прочих ваших сочинений. Если я несколько замедлил изяснением Вам за оные святого долга благодарности, то причиной сему были такие обстоятельства, которые для меня сугубо

тягостны: и потому, что оные отвлекли меня от приятнейшего собеседничества с Вашим Высокородием, и потому, что перенесение оных сопряжено с моими собственными страданиями. Вот уже более месяца, как тяжкий недуг приковал меня к постели. Наступление весны, гнилой в нашем неописанно грязном городе, усилило обыкновенные мои головные и грудные припадки до того, что я не в состоянии был взяться за перо для написания двух строк. Да и ныне слабость моя столь велика, что я не чувствую себя в силах сказать и частицу того, чем преисполнена душа моя за обязательнейшие выражения Ваши, которыми меня изволите удостоивать. К тому же тяжесть, лежащая на мне по предмету многих должностей, совершенно подавляет бранный мой состав, и давление это с каждым днем производит самое плачевное влияние на состояние души моей. Мне сердечно желательно бы было побеседовать с Вашим Высокородием о многом, а особенно относящемся к *Истории Малороссии*. У меня есть рукопись, собственно принадлежащая мне, которая, как мне кажется, вовсе была неизвестна автору *Истории Малороссии* Г. Б. К-му. Мне хотелось было копию оной послать к вам, но сам не знаю, когда Бог поможет мне в этом; по крайней мере, как скоро хотя несколько оправлюсь после болезни, не примину доставить вам оглавление оной с присовокуплением некоторых выписок. У меня ныне под рукой находится и другая рукопись, относящаяся также собственно к Малороссии, гораздо обширнее моей, но достоинством своим гораздо уступающая оной. Сверх того, достал я у одного

частного человека рукопись соч. князя *А. Курбского* с присовокуплением к оной перевода на словено-русский язык *Гванини* относительно царствования Иоанна Грозного IV. Я сравнивал в некоторых местах текст Манускрипта, которым пользовался историограф с текстом моего, — и нахожу в оных разницу. У меня же есть полный *Гванини* на польском языке, напечатанный в Кракове готическими буквами в 1611 году, и *Магдебургское Право*, напечатанное также готическими буквами в 1565. Сверх того, достал я у некоторых частных особ другие рукописи, как-то: 1) Келаря Авр. *Палицына*, 2) Жизнь патриарха Никона, написанную прекраснейшим уставом; также 3) Сибирский *Летописец* скорописный и 4) огромный *Хронограф*. Для Вас это, без сомнения, не диковинка, но для меня — совершенная находка, тем более, что у нас в Университете нет в этом роде ничего. Одним словом, пользуясь благодетельным Вашим ко мне снисхождением, я желал бы продлить беседу мою с Вашим Высокородием о таких предметах, в которых мне необходимо ваше великодушное пособие и руководство, но сила руки моей изменяет горячайшему моему желанию, и я заключаю сии нескладные строки изливанием душевной к Вам благодарности, глубокого высокопочитания и ненарушимой преданности, с которыми честь имею быть, Ваше Высокородие, Милостивый Государь, Вашим покорнейшим слугою.

Петр Артемовский-Гулак

29 марта 1828 года
Харьков.

II

Ваше Высочество,
Милостивый Государь,
Василий Григориевич!

Из всех обязанных и обязываемых милостями Вашими никто, без сомнения, справедливее не мог казаться неблагодарнейшим в глазах Ваших, как я; ибо никто, без сомнения, подобно мне, без малейшей моей заслуги пред Вами, не был более обласкан Вами, как я. На трое обязательнейших писем Ваших я до сих пор не отвечал ниже словом. А что чувства моей душевной к Вам благодарности говорили Вам в ответ, того Вы не могли видеть, а может быть, едва согласились бы тому и поверить. Пред судом справедливости вина моя обличит меня; пред судом свойственного Вам сострадательного участия, — может быть, я окажусь менее виновным, явившись более достойным Вашего сожаления.

Не стану приводить в оправдание свое болезненного моего состояния, медленно, но постоянно сближающего мой бедный состав с рубежом тления. Гораздо тягчайшее бремя в продолжение нескольких месяцев тяготит мою душу, лишая меня бодрости телесной: старший мой любимый сын страдал долго тяжким недугом, ежеминутно предвещавшим мне горестную с ним разлуку на вечность! Все мои мысли, все чувства, все мое существование были сосредоточены в нем одном и пригвождены к его болезненному одру. Великодушнейший и благодетельнейший Василий Григориевич! Простите

трогательной откровенности страдальца отца! Я имел довольно силы, чтобы чувствовать всю меру обязательного Вашего во мне участия; но клянусь — не имел довольно бодрости, чтобы приняться за перо и излить пред Вами должную благодарность за те лестные чувствования, за те милостивые выражения оных, которыми Вы удостоиваете меня в Ваших письмах. Спешу загладить вину мою пред Вами, спешу повторить Вам, Достопочтеннейший и Благодетельнейший Василий Григориевич, свидетельство нелицемерных чувствований высокопочитания, на которое Вы имеете полное право. Примите великодушно хоть слабый, но от искренности души приносимый залог оного, состоящий в бледных страничках *Речи*, произнесенной мною к Студентам Университета в 1-й день настоящего Сентября. Извините недостатки оной из снисхождения и к слабости моих дарований и к горестному для сердца родительского времени, в котором я оную писал (во время жесточайших страданий моего сына), и из уважения к внезапности, с которой мне велено было написать оную. Вместе с тем прошу Вас покорнейше принять на себя труд препроводить 1 экзempl. оной Его Превосходительству достопочтенному Барону и 1 экз. доброму и любезному Александру Власьевичу. В заключение могу ли просить Вас порадоваться моему счастью? Луч надежды к выздоровлению моего бедного больного мелькнул для меня и для моего печального семейства и пролил в души наши упоение веселия, с которыми мы уже так долго было разроднились. Да утешит Вас Создатель непрерываемым счастьем

и безмятежною радостью за то великодушное участие, с которым Вы изволите отзывать на счет моего здоровья в последнем Вашем обязательнейшем письме.

Поручая себя и впредь в столь же милостивое благорасположение Ваше и с чувством достоподобной благодарности и душевного высокопочитания честь имею быть, Милостивый Государь, Вашего Высочородия покорнейшим слугою.

Петр Артемовский - Гулак

29 сентября 1828 года
Харьков.

Р. С. По чувству Вашего великодушного во мне участия, Вам, без сомнения, не неприятно будет узнать, что я весьма недавно имел счастье получить от Высоко Монарших Щедрот Ее Величества Всемилоостивейшей Государыни Императрицы Марии Федоровны богатый бриллиантовый перстень без особенного к тому представления.

ЛИСТИ ДО О. В. ТЕРЕЩЕНКА

I

Милостивый Государь,
Александр Власьевич!

Обязательное письмо Ваше от 5-го сего декабря я имел честь получить. Чувства воспоминания, выраженные Вами в оном, для меня столь лестные, доставили мне минуты сердечного удовольствия, и — вместе с тем — случай

изъявить Вам за оные, Милостивый Государь, искреннюю мою благодарность. Я спешу удовлетворить желание Ваше касательно препровождения к вам 2-х экземпляров моей Латинской Речи для вручения Его Превосходительству Господину Барону, Густаву Андреевичу Розенкампу, и Его Высочородию Господину Статскому Советнику Василию Григориевичу Анастасевичу, изъявившим, как Вы изволите писать, желание иметь оную, желание, делающее мне много чести. Это последние экземпляры, и мне крайне жаль, что оные без надлежащего переплета. Если я при посылке оных не пишу особо к Его Превосходительству и к Его Высочородию, то единственно потому, что не имею смелости утруждать их моею перепискою без особого их на то позволения. Почему покорнейше прошу Вас, Милостивый Государь, извинить меня пред ними свойственным мне чувством робости и изъявить сердечную мою им благодарность за честь, оказанную ими мне сделанным Вам поручением. Что касается до Высокопреосвященнейшего Митрополита Евгения, то уже с месяц тому назад, как я выслал 1 экземпляр моей Речи в Киев, Киевской Семинарии Ректору, Архимандриту Смарагду, моему брату, прося его доставить оный лично Его Высокопреосвященству; не знаю, — выполнил ли он мое препоручение? До сих пор не получаю ответа. Доложите, прошу Вас, при удобном случае Его Высочородию, Василию Григориевичу, что я теперь занимаюсь переводом на русский язык Истории Польского Народа соч. Нарушевича: мне весьма лестно бы было услышать мнение Его Высочородия по сему предмету.

Примите искреннее уверение в чувствах сердечного почтения и нелицемерной преданности, с которыми честь имею быть, Милостивый Государь, Вашим покорнейшим слугой.

Петр Артемовский - Гулак

24 декабря 1827 года
Харьков.

II

Милостивый Государь,
Александр Власьевич!

Обязательное письмо Ваше от 21 - го января, исполненное столь лестных в отношении ко мне чувствований Ваших, возлагает на меня приятнейший долг благодарности, которой я Вам обязан сугубо: и за возобновление меня в памяти Вашей, и за приятнейший случай, доставленный Вами мне к лестному для меня знакомству с достоуважаемым Василием Григориевичем и с Его Превосходительством, Бароном Густавом Андреевичем, которому, прошу Вас покорно, не забудьте свидетельствовать от меня глубокое, ненарушимое высокопочитание; а к первому пишу с этой же почтой, не зная, хорошо ли я сделал, адресовав письмо в *Главный Цензурный Комитет*? Не менее сего усердно Вас прошу, *Любезнейший Александр Власьевич*, уверить, с моей стороны, Его Превосходительство в том, что я почту себя счастливым, если мои услуги пригодятся к чему-либо в важном и достославном (? нрз) подвиге, подъятом для блага наук Его Превосходительством. Отвечаю за мое усердие, не ручаясь в

успехе; ибо для сего последнего не имею ни достаточных дарований, ни необходимых пособий ученых. Университетская наша библиотека, относительно к Отечественной Истории, Археологии и Древностям, равно как и Филологии находится в плачевном состоянии! Библиотека Духовного Коллегиума, состоящая при Харьковском Монастыре, сколько мне известно, в этом отношении не более обильна; а что всего хуже — не приведена в систематический порядок. Впрочем, я предполагаю порыться в оной во время вакационное, — не ранее, по двум причинам: во - первых, зимою не могу по чрезвычайно расстроенному моему здоровью, которое могло бы найти свой гроб в холодной зале¹; во - вторых, — и потому, что кроме университетских двух обязанностей, ношу две казенные должности по Институту, в качестве Учителя и Инспектора, лишаящие меня до последней минуты не только дневного, но и ночного покоя. Сверх того, на мне лежит обязанность перевода с польского языка на российский мучительнейших приказных бумаг гражданских и духовных, поступающих из Присутственных Мест разных губерний.

Я не знаю наверно, каких именно биографических известий требуете Вы от ученых здешнего Университета? Нужен ли Вам полный список Профессоров оного с самого его основания? В сем последнем отношении известный вам ученый Г. Кеппен отнесся в наш Университет с просьбой о доставлении ему подробных

¹ Вы, я думаю, припомните, что я частенько, бывало, являюсь на лекцию, как тень, вышедшая из могилы.

сведений по каждому факультету в особенности, что и возложено исполнить на Секретарей Факультетских; к сожалению, кажется, желание Г. Кеппена до сих пор еще не выполнено.

Что касается до желания Вашего. — получать иногда родимые наши Песни, признаюсь Вам чистосердечно, что я сам полетел бы собирать оные под кровлею земляков, если бы мне можно было отлучиться из Харькова, по крайней мере, на месяц. Но могу ли об этом и помыслить? Моя свобода стеснена до того, что часто по целым дням не встречаюсь с любезнейшими предметами моего сердца; ибо, думаю, Вы знаете, что я — Отец семейства и имею милых деточек. Меня просил Г. Максимович, Издатель Малоросс. Пес., о доставлении ему Песни *Ой, у поли могила з витром говорила*. Я должен был для сего сноситься с Полтавцами; достал чего желал и послал в Москву, но уже было, кажется, поздно: Издание было кончено. В Харькове же невозможно почти встретить правильной черты Малороссийского Национализма; это хаос всякой всячины, да и быть тому иначе нельзя, довольно пробежать в памяти историю Харькова. Впрочем, если случай и возможность представятся, — не премину Вас порадовать милым гостинцем. Мне душевно жаль, что я прежде не знал, что Вы интересуетесь иметь мою диссертацию: теперь, боюсь Вам, не осталось оной ни одного экземпляра. Вы, без сомнения, желали меня утешить, Любезнейший Александр Власьевич, *обольстительным* для самолюбия известием о том, что Его Превосходительство, Барон Густав Андреевич, по беспримерному своему ко мне

снисхождению, намеревается отправить мою De expediendis... в Берлин, но Вы сим известием совершенно меня разгромили: я трепещу при одной мысли, что обо мне подумают глубокомысленные Пруссаки! Ну, *що буде, те буде, и буде те, що Бог нам даст*: больше ничего не будет, кроме жалости и сострадания!

Примите в заключение сего искреннее уверение в чувствах нелицемерного почтения и душевной преданности, с которыми честь имею быть, Милостивый Государь, Вашим покорнейшим слугою.

Петр Артемовский - Гулак

11 февраля 1828 года
Харьков.

III

Милостивый Государь,
Любезнейший Александр Власьевич!

Христос Воскресе!

Все, что успею сделать на сей раз, так это то, что мысленно и письменно обнимаю Вас с христианской братской любовью и поздравляю Вас от всего сердца с наступившим торжеством Светлого Христова Воскресения, при искреннейшем пожелании Вам возможных на земле благ, из числа которых здоровье занимает не последнее место: по крайней мере, я чувствую это во всей силе, будучи совершенно лишен одного и находясь в постеле более месяца среди жестоких страданий: вот причина долгого моего молчания на обязательнейшее письмо Ваше от 28-го истекшего февраля! Кроме

наступления весны, обыкновенно приносящей мне все ужасы болезни, я чувствую себя также измученным трудами по разным должностям, которые на меня взвалили.

Признаюсь Вам, Любезнейший Александр Власьевич, что хотелось бы кончить хотя остаток дней в покое, но, кажется, что покой для меня предоставлен в могиле. А что всего более меня сокрушает, так это то, что хлопоты, совершенно почти механические, лишают меня времени и досуга до последней минуты и тем отвлекают от занятий, собственно ученых, которым желал бы я посвятить все мое время.

Что касается до Киприяновского списка Кормчей Книги, то, при всех моих стараниях, нигде отыскать его не мог, да и сам никогда не видел.

Молю Бога даровать мне средства и время к доставлению Вам Биографий профессоров нашего Университета, но до тех пор, пока нахожусь в ярме настоящих моих занятий по должностям, клянусь Вам, что не имею для сего в моем распоряжении ниже минуты! Вы не можете себе представить, до какой степени я порабощен!

Слабость моя столь велика, жестокая трудная боль столь мучительна, что я не в силах кончить письмо мое к Вам с такой подробностью, с какою желал бы беседовать с Вами!

Не могу однако ж кончить, не попросив Вас усерднейше засвидетельствовать долг глубочайшего моего высокопочитания Его Превосходительству, несравненному Барону: я почел бы себя счастливейшим, если бы дань моего не-притворного удивления великим заслугам в

науках Его Превосходительства была принята с таким же снисхождением, с какою искренностью я плачу оную.

Прощайте, Любезнейший Александр Власьевич! Не могу долее продолжать: болезнь меня одолевает, перо валится из рук; целую Вас и с чувством душевного к Вам почтения честь имею быть, Милостивый Государь, Вашим покорнейшим слугой.

Петр Артемовский - Гулак

29 марта 1828 года
Харьков.

IV

Милостивый Государь,
Любезнейший Александр Власьевич!

Изъявляя чувствительнейшую Вам благодарность за дружескую Вашу обо мне память и самые обязательные выражения приятных Ваших писем, и в особенности последнего от 21-го августа, я вмещаю себе в обязанность просить у вас извинения в столь долговременном моем на оное молчании. Достопочтеннейший Василий Григориевич, без сомнения, не откажет мне в милости уверить Вас, с своей стороны, сколь уважительны были причины продолжительного моего молчания и, вместе с тем, сколь оные были болезненны для моего сердца.

Прилагаю у сего на Ваше имя один Экземпляр Речи, произнесенной мною к студентам здешнего университета в 1-й день настоящего Сентября. Прошу Вас принять оную, как знак моего искреннего к вам уважения и дружеской

памяти. Сердечно сожалею о том, что не могу на сей раз доставить Вам печатных Экземпляров малороссийских безделок моих, которые имеют изъявили Вы желание в последнем Вашем письме. Я перерыл всю мою библиотеку и не нашел ни одного экземпляра. Впрочем, если удосужусь, постараюсь списать оные из Украинского Вестника и прислать вам в рукописи при случае. Обяжете меня, любезнейший Александр Власевич, приняв на себя поручение от меня засвидетельствовать мое глубокое высокопочитание Его Превосходительству, Барону Густаву Андреевичу, и верить искренности моего душевного к Вам почтения и совершенной преданности, с которыми честь имею быть, Милостивый Государь, Любезнейший Александр Власевич, Вашим преданнейшим слугой.

Петр Артемовский - Гулак

29 сентября 1828 года
Харьков.

НАСЛІДУВАННЯ П. ГУЛАКА -
АРТЕМОВСЬКОГО

ПАН ТВАРДОВСЬКИЙ

Балада

Частина I

1. „Гей, гей, на світі як сім горе,
Тяжко на нім жити!
Доле, нещаслива доле,
Чим тебе змягчити !!
5. Гірко день і ніч працюю,
Так, як гарний віл;
Сил вже у собі не чую,
А у серці біль!
- Не достає в лобі мізка,
Аж волосся лізе:
10. Ще й бісовська тобі жінка
Їсть, як ржа залізо! ...
Ні! Отже годі працювати,
Треба все покинуть,
15. Все одно мені, видати,
Ніж завчасу згинуть...“
З жердки опанчу стягнув,
Накинув на плечі
Твардовський;

- Під піл швидко завернув,
В руки мотуз товстий!..
20. „Мотуз товстий не вирветься, —
Воркнув так до себе, —
„Там на лисій дуб найдеться,
Хутко піти треба!
25. Вішалниці знать не буде,
„Свідків буде мало...“
Глянь, Твардовський,
                                коло дуба
                Так ся на тім стало.
Буря надворі зірвалась,
30. Мов з відра, дощ,
                                з неба,
Хати аж заколихались,
                Того-то і треба...
Зашморгом за шию взяв,
Кинув на гиляку,
35. Міцно гудзом прив'язав,
Стриб із переляку!..
Як на пуп, із страху охнув
На землі одкнувся,
Думав, що вже годі, лохнув,
40. За шию мацнувся...
Чи вмер, чи жив ще остався
Сам собі не вірив
Ага! От що, догадався:
„Мотуза не примірів!“
45. Митко з землі підхвятийся,
Аж зирк — перед ним
                                німець.
Низько в пояс поклонився:
„Здоров, мій родимець?“
Гарний, гожий, невеличкий
50. Ніс, мов як карлючка,

- І на ногах — черевички,
А на плечах — куртка.
„Стій, почекай, ти забувся,
Чи ти про нас не чув,
55. Чи, може, ти рахнувся?“
Родимець проворкнув.
„Чи вже-ж себе так губити,
Щоб ввесь світ сміявся;
На світі білім добре жити —
60. До нас лише вдайся!
В нас золото стоїть бочками,
Срібло — аж кишить
А що сказати з мідяками,
То й ліку їм не найдить.
65. Нащо свій вік ти так губиш?
Чи-ж хочеш бути
                                паном,
То от, як стій, так будеш
Ні-то, а й генералом.
Дівчат хороших сто копиць,
70. Де ся не повернеш,
А що жінок та молодиць,
То й ліку не добереш.
Сами зачеплять, бач, псяюхи,
І до тебе прийдуть,
75. До меду, мов як мухи,
Дівки так прилипнуть.
За пан-брат собі з панами
Будеш заходити,
Трунків різних хоч бочками
80. Буде що точити.
Будеш мать всього доволі,
Що не загадаєш,
Як в царя, такі покої,
В світі погуляєш.

- Все до кришки здержу,
Ні в чим не запруся.
От, як бач, тепер мене
Тупни лиш ногою —
155. Та й минута не пройде,
Як стану пред тобою.
На руку будь мені сватом,
На слово отвічай,
А як не хочеш, то я з контрактом
160. Собі назад, прощай!“
Стукнув ніжкою, плясь рукою,
До землі приклався,
Свиснув, гукнув, швирь ногою
Та й круком піднявся.
165. „Оттак щастя в руках було,
Не вмів його вжити,
Мов в'юн з рук, з очей
сковзнуло —
Не вмів ним дорожити.
Але нащо він оставив
170. Оце в руках залізо?
Чи не того він забаг,
Щоб я ся ним зарізів?
Ні, ти, біс проклятий,
В сітку вже не втягнеш!
175. Вже ти на такі підряди
Тепер не підманеш.
Я - б зрештою на те пристав,
Щоб ти мені служив,
Хоч - би й душу записав,
180. Але - б в світі вже прожив...“
Не вспів Твардовський
се скінчити,
Аж лип! летить чортяка,
На коні карум аж бурчить,

- Схвотивсь, мов бурлака.
185. Тупнув в землю лиш ногою,
І кінь з очей пропав,
Як з лука, він стрілою
Від нього помчав.
„Здоров, мій свату, був
190. Вже - ж бачитись не мислив,
А то бритву тут забув,
Та й мусив бігти навмисне.
Чи вже придумав що, чи ні?
О тім, що перше я сказав,
195. Останній раз отвічай мені,
Щоби я вже добре знав“. —
„Та вже тобі я запишуся,
Вже буду і сватом,
Лиш в тім я не згожуся —
200. Не контент я контрактом.
Десять літ — то дуже мало,
Десятків з п'ять — ще
півбіди,
А якби згода на тім стала,
То й за душою приходи.
205. А як ся не згодиш,
То хоч за дві години
Мою собі душу візьмеш,
Як здибаєш в Римі“.
На лоб палець біс поклав
210. І стояв щось довго,
А потім, як - би пригадав,
„Най і так, — сказав, — на
слово.
„Ще й три штуки ти зробиш
Вже на кінці німецьких.
215. А потім душу, що вже візьмеш,
То слово в тім шляхетське“.

- „Ей, багацько, батьку, правиш,
Але що - ж робити,
Лиш кров з мизинця здавиш,
Треба вже служити“.
220. Взяв Твардовський ніж
гостренький
Та й мизинця добре втяв
Кров'ю чистою червоненької
Чорту душу записав.
225. Звинув гарно картелюшок,
Чорт до себе його взяв,
З голови зняв капелюшок,
Одклонився та й пропав.
- Гей, гей, чи зиск, чи може згуба,
230. Тяженько здихнув
Лях Твардовський коло дуба
Та й міцно заснув.
Пробудився вже раненько
В землю туп ногою
235. „Гей, родимець молодецький,
Стань передо мною!“ —
Не вспів вимовить півслова,
Як біс із'явився :
- „Чого, пане, я готовий!“ —
240. В пояс поклонився.
- „Грошей з півкалитки треба,
Жінку перепросити,
А то лихо — вже до себе
Не дасть приступити“.—
245. „Зараз, пане! В льох мігах,
В землю туп ногою, —
Аж брязг! — гроші у руках
З довгою калитою.
- Схватив гроші, мов скажений, —
250. Аж біс ізлякався :

- Стишився, як навіжений
Додому помчався,
Не вспів в хату появиться,
Жінка з коцюбою:
255. „Тобі, гидкий, бридкий
волочиться
Такою слотою!“
„Не кричи - но, жінко, дуже, —
Я з того сміюся;
Ти горлаєш — я байдуже,
260. Не ось то боюся.
- На ось гроші з калитою,
Перестань ворчати.
Бач, що я придбав слотою —
Нема що кричати“.
265. Зирк на гроші — схаменулась,
Мов тхір від їжака;
На піч, мов лях, метнулась,
Або заяць від хортяка...
270. Став на ноги Пан Твардовський
Їсть, п'є та й гуляє,
А родимець лиш чортовський
Всього достарчає.
Все льнуло, як з води, —
Срібло, золото аж кишить,
275. А дівчата, молодиці чередою
Ну-ж за ним ходять.
Як в царя, такі покої,
Шістьма кіньми їздить,
Єсть всього доволі
280. Цілим світом гвіздить.
Пан не пан — в знаки він дався,
З самим москалем готов
З цілим світом драться.
Взяв у руки і чортів.

285. Не стояв нікому в броду,
Сала кождому залляв,
Пив горілку, мов як воду,
Чортів тлумив, мордував.
Запріг шість їх у дорожку,
290. Жінку з боку посадив,
Знявся, вгору — глянь — корчемка,
Ну, до неї припустив.
Вскочив в корчму, мов скажений,
Крикнув, як на пуп:
295. „Що то, хлопці, неписьменні
Мовчите ви тут?
Ще й дівчат півкопиці,
Нуте, хлопці, гопака!
А ви, гарні молодці,
300. Гей - же, гей - же, тріпака

ПРИМІТКИ

Оскільки до цього часу не було ще спроб якомсь підсумувати окремі публікації текстів П. Гулака - Артемовського, проробити первісну, чорнову роботу критики текстів, — редакторові довелося притягти досить значний сирий матеріал. Матеріал цей має іноді цілком самостійне значіння при студіюванні письменника; тому редактор наважився трохи поширити т. зв. критичний апарат видання. Примітки й коментарії, відкриваючи джерела тих або інших рецензій текстових цього видання, дадуть змогу весь час контролювати роботу редактора.

Редактор вважає за свій обов'язок висловити тут найщирішу подяку К. Захаренкові, М. Заришкі, А. Яковичеві, які допомогли йому в роботі.

СПРАВЖНЯ ДОБРИСТЬ (ст. 97)

Вперше згадав за цю поезію М. Петров (Н. И. Петров. „Очерки истории украинской литературы XIX столетия“. Киев, 1884, ст. 69 — 70); він же надрукував із неї 28 рядків (рр. 1 — 24, 126 — 129), зазначивши (ст. 58), що вона присвячена Г. Квітці та написана 17 вересня року 1817. Р. 1897 проф. Дм. Багалій, друкуючи невідані твори Гулака - Артемовського, згадав мимоходом, що в Рос. Публ. Бібліотеці переховується „Рукопись „Справжня Добрість“ на 6 четвертушках; в конце приписка: „cette pièce, commencée l'an 1817, ne fut jamais ni continuée, ni achevée“¹. Переписав автор 7 июля 1836 г.“ („Киевск. Стар.“ 1897, № 3, ст. 486).

¹ „Сю річ, почату року 1817, не було ніколи ані закінчено, ані продовжувано“.

В виданні Ю. Романчука надруковано (ст. 438 — 439) 40 рядків (рр. 1—36, 126—129), як каже видавець, „кращик“. Той - же Ю. Романчук видрукував і повністю всі 215 віршів „Справжньої Добрости“ (Недруковані твори Артемівського - Гулака — Зап. Наук. Тов. імени Шевченка, т. LX, 1904, кн. IV, ст. 3 — 8).

Так М. Петров, як і Ю. Романчук користувалися списком поезій Гулака - Артемівського, що належав П. Житецькому й містив у собі „34 творів Артемівського, а межі ними 10 або зовсім ще недрукованих, або друкованих лише в часті“. Року 1918 (1923) „Справжню Добрість“ видав був у своїх „матеріалах“ В. Науменко („Нові матеріали для історії початків української літератури XIX віку. I — III, Київ, 1923, ст. 11 — 18); він додав до цієї поезії такі примітки: В матеріалах моїх пієса „Справжня добрість (до Грицька Основ'яненка) „записана тільки в тетраді зазначеній під № 3 - м¹. Тут так само знаходиться 215 віршів; дата теж „17 септєбря 1817 года, Харьков“, і в кінці зроблено примітку: „Не кончена, по словам А. Гулака“; і після р. 216: „Після цього примітка: „Последние две строчки зачеркнуты“, себ-то: в оригіналі або сам автор, або хтось інший кінець цей викинув, бо й справді він якийсь недоладний“.

¹ „Тетрадка, на палітурці котрої видавлено золотими літерами „Петро Петрович Артемівський - Гулак 1859 року“. Належала ця тетрадка якомусь М. Симиренку. На першому листочку написано: „Багато дечого харківського“, а на другому є така замітка: „При переписке этих стихов, орфография осталась та же, какая и в оригинале, за исключением буквы „Ѣ“, которая здесь заменена „и“ или „і“. Далі іде оглав, в якому знаходимо 41 номер; мало не всі з цих номерів — твори П. Гулака - Артемівського, крім двох номерів Шевченкових і одного, „На смерть Т. Г. Шевченка“, Івана Богомоллова. Цій тетраді можна дати велику вагу, бо вона по всіх примітках являє з себе справжню копію з оригінала“. (ibid., ст. 10).

Що до реального коментаря, маємо такий у книжці М. Петрова. Він пише: „Не знаєм, по какому поводу написано послание к Квитке под заглавием „Справжня добрість“; но по содержанию этой пьесы можно заключить, что она служила как - бы одобрением Квитке, оставшему монастырскую жизнь, и старалась доказать, что истинная доброта возможна и в мирской жизни, при гармоническом сочетании людских наклонностей и страстей“ (ст. 69); та в іншому місці: „Так и кажется, что в этой характеристике доброты у Артемівского представлен первообраз женских типов в малорусских повестях Квитки - Основ'яненка, его Марушь, Оксан, Ганнущ и проч.“ (ст. 70). Вважаємо гадки М. Петрова (а надто першу) за безпідставні, бо-ж Гулаку - Артемівському не було рації згадувати про перебування Квітки ченцем аж 17 — 18 років згодом (Квітка вийшов із монастиря в кінці XVIII ст.).

ПАН ТА СОБАКА (ст. 105 — 112)

Пояснення до цієї поезії читач знайде у вступній статті (ст. 62 — 66).

СУПЛІКА ДО ГРИЦЬКА КВІТКИ (ст. 113 — 115)

Вперше надруковано в „Украинск. Вестн.“ (1818, № 12, ст. 363 — 364; підпис: Ђ...Й...Ъ). Як і казку „Пан та собака“, Ю. Романчук надрукував „Супліку“ з дещо відмінною назвою („Супліка до Грицька Основ'яненка при посилці йому казки „Пан та Собака“) та з багатьома варіантами (ст. 371 — 372), що зовсім відповідають варіантам у тетр. № 3 збірки В. Науменка (див. його „Матеріали“, ст. 33). У нашому виданні ми відновлюємо текст „Укр. Вестн.“; варіанти Ю. Романчука подаємо тут.

- 1 — 2. Хто, Грицьку до кого, а ми до тебе вдвох
З суплікою прийшли: Рябо та я... ох! ох!
6. Хоч буцім, Грицьку, ти й на пана закрививсь...

8. Не звук голоблі ти замість коня шмагати...
11. Хоч, Грицьку, ти пошивсь з ріднею в Москалі...
16. Хоч, Грицьку, ти й нераз кислиці в пельку пхав,
17. Та твій Рябко од їх оскомини не знав...
21. Пусти! Чи, бач, як Пан Рябка почаствував?
31. Пусти! та й склич сюди тих навісних Панів...
33. Звели на струп Рябка їм підбіль прикладати,
34. Адже - ж то і над псом повинно жалість мати...
36. Писульки - ж сю мою ти, Грицьку, сам читай...
39. Та *вот!* та *штьо?* та *как?* та *ась?* слезезовати,
40. То вже хоч утікай із хати!

З цією „Суплікою“ Гулак - Артемовський звернувся до Г. Квітки, очевидно, яко до одного з редакторів „Украинского Вестника“ (Квітка брав участь у редакції цього журналу від початку 1816 до кінця 1818 рр.). Рядок: „Хоч ти, Грицьку, пошивсь з ріднею в Москалі“ пояснюється, мабуть, тим, що з кінця р. 1816 Квітку було обрано на посаду „предводителя дворянства“ Харківського повіту; в той-же час, брат його, Андрій Квітка, був губерніяльним „предводителем дворянства“.

ЛЮДИ ДОБРИ... (ст. 114 — 115)

Вперше надруковано в „Украинск. Вестн.“ (1818, ч. XII, ст. 364 — 365), очевидно, як дописку до „Пана та Собака“ та „Супліки“. Пізніше її передрукував П. Куліш („Основа“, 1861, III, 88) і Ю. Романчук (ст. 432 — 433). Останній вмістив у своєму виданні текст (під заголовком: „Писулька до тих, що читатимуть казку „Пан та Собака“ й „Супліку до Грицька Основ'яненка“), дуже відмінний від звичайного. Не знаючи, звідки взяв Ю. Романчук свій текст, і оскільки можна вважати його за авторитетний, беремо, яко основний, текст „Украинск. Вестн.“; що - ж до текста Ю. Романчука, подаємо його тут, у примітках:

„Люде добрі та й ви, панове громадо! Уже, коли будете читати отсю казку та приказку, то, будьте ласкові, як тільки де трапиться вам на дорозі наткнуть на *е*, то вимовляйте його так, як *буцім* - то там надрюковано *э*: бо у нас, бачите, воно з діда - прадіда завсігди так вимовлялось і вимовляється, хоч нехай там кацапня, як хоче, собі його по - своєму вивертає. От хіба тільки після голосних яких слів, наприклад, як трапляється часом, після *а, е, і, и, у, я, о*, може, ще деяких та із початку вимовляється м'яке-сенько, мов московське *ѣ*, котре у нас, як світ світом, і говориться, і в церквах читається, і співається, ні дати, ні взяти, як московське *и*. Воно то у мене думка була така, щоб замість *е* скрізь надрюковати *э*; та пійшов до голови по розум, трохи поміркувавсь та й побачив, що, крий боже, як було - б важко поверху читати от того, бачите, що наші очі ще не зовсім покумались з отсим ярепудовим перевертнем *э*.

Воно - то мені, я - ж кажу, про своїх байдуже. Уже - то нашого брата з Гетьманщини, як кажуть, не вчи, як що до ладу читати й розмірковати; так отже пеня та й годі з тими Москалями. Вони, хоч - би тобі й що, по - своєму перековерсають і перехрестять, а мій Рябко, я - ж кажу, вип'є од їх добру повну. Уже, що я знаю, у його, сердеги, не зостанеться цілого ні одного реберця! Сказано — Москаль! Він без „*вот - с*“, без „*да - с*“ і не ступить. Язик тобі мов в постолах; який його одмінок і второпає, що він верзе? Оттак вони й книжки дрюкують. Уже нема його нічого й кращого, як (царство йому небесне!) Еней в нашій козацькій одежині: *еге, та ба!* Адже - ж Москаль, бач, порався добре й коло його, одягнув і його по-московській, і поверх штанів сорочка, мотузком на кульшах підперезана; так і перехиляється з боку на бік, мов годована качка. Або (нехай легенько ікнеться!) хоч-би й наш К. Ш. з його казаком-віршомазом. *Е*, якби тільки бога не побоявся, то далєбі таке-б сказав, що й... та прикушу язик,

обш, мовляв дядько Крилов, не роздражнити. Та й те ще на думці: Москаля не зачепи — лихо, а зачепиш — то і десья. Я, бач, грішний подумав собі: що хто чого не тямить, то нехай і не тика туди носа; нехай, як то кажуть, вибачайте, з голомозою головою в чад та в дим не лізе.

Писав-би й більше, як вимовляти по-наському азбуку, та так зробилось оттут тісно, як в шинку, що й поворушитись нігде" (ст. 432 — 433). К. Ш., що його згадує Гулак-Артемівський — це, очевидно, князь О. Шаховської, автор опери „Козак стихотворец“, що спричинилася, як відомо, і до появи „Наталки-Полтавки“ Котляревського.

СОЛОПІЙ ТА ХІВРЯ, АБО ГОРОХ ПРИ ДОРОЗІ (ст. 116 — 122)

Вперше видруковано в „Украин. Вестн.“ (1819, кн. VIII, Жовтень, ст. 80 — 94), за підписом Ъ...й...Ъ (себ-то: Петрь Артемівський-Гулак)¹. У нашому виданні „казку“ що друкується за пізнішим автографом, що переходується в Харк. Центр. Наук.-Навч. Бібліотеці (бувш. Бібл. Харк. Ун-ту); по цьому рукопису „казку“ було видруковано О. Потебнею („Киевск. Стар.“ 1888, № 5, ст. 2 — 8). Текст „Украинск. Вестн.“ дає багато варіантів; з них наводимо найважливіші:

- 25 — 26. Не будь уїдливи і впертий, мов оса,
Мов норовистий кінь: бо вилаю, як пса...
45. Не раз вже за двома зайцями ти ганяв...

¹ Д. Дорошенко зауважує, що, крім того, вийшло окреме видання (відбитка) цієї поезії: „Солопій та Хівря, або горох при дорозі. Казка Петра Артемівського-Гулака. Харків. У Веніверситетській Друкарні. 1819 року“ (17 ст. in 16°). „Сей примірник, — додає Д. Дорошенко, — я бачив сам у бібліотеці „Киевской Старини“ і списав заголовок; дивно, що покійний В. П. Науменко його не зауважив“ („Літерат.-Наук. Вістник“, 1922, кн. III, ст. 277).

55. Зійшов горох, підріс, зацвів увесь рясенько...
75 — 78. Замість цих чотирьох рядків, один —
То, вгамовавшись, знов до свого вертався...
86. „Послухай лиш сюди, — сказала Хівря, — стій!...“
136 — 139. Замість цих чотирьох рядків, один —
Тепер з дітками без хліба ми шматка
140. Бач, сину гаспідський, чортовський Солоп'яго.

Основою цієї „казки“ для Гулака-Артемівського була одна з байок Ігн. Красіцького:

Groch przy drodze

Oszukany gospodarz turbował się srodze;
Zjedli mu przechodzący groch zeszy przy drodze.
Chcąc wetować, i pewnym cieszyć się profitem,
Drugiego roku, wszystkim groch posiał za żytem.
Przyszło zbierać; gdy miał mieć korzyść obfitą,
Znalazł i groch zjedzony i stłuczone żyto.
Niech się miary trzymają i starzy i młodzi:
I ostrożność zbyteczna częstokroć zaszkodzi

Що до хронології цього твору, Д. Багалій дає (не зна, з яких підстав) трохи іншу дату: 26 вересня 1819 р.

П. О. Куліш, передруковуючи цю „казку“ писав так: „В этой растянутой пьесе г. Артемовский - Гулак не похож на самого себя. Ничтожество идеи, вялость изложения, разглагольствования на место живых образов — все это показывает, что юношеский благородный огонь, не получив поддержки со стороны общества, начал пылать в поэтической душе слабее прежнего. Один язык не изменил автору „Пана та Собаки“; язык у него и здесь сохранил свою гибкость и разнообразие“ („Основа“, 1861, кн. III, ст. 93). Саму ідею „казки“ Куліш тлумачить у такий спосіб: „Заключительные стихи „Солопия та Хиври“ имеют смысл двоякий. В них выразились: во-первых, недоверчивость тогдашнего провинциального общества к новейшим способам жизни вообще, во-вторых, осуждение людей, которые воображают, что можно сделать скачок из одного столетия в другое и, посредством механических приемов,

X заставить варварское общество жить образованною жизнью других, дослуживавшихся до лучшей участи, народов. Очевидно, что г. Артемовский-Гулак в этой пьесе был органом только убеждений первой категории: иначе он бы всю пьесу повернул ко второму, случайному смыслу своих стихов, которого они в то время не могли иметь для большинства его читателей. Мысли его наклонились — и то неопределенно — в эту сторону только потому, что он, пиша по-украински, необходимо должен был взглянуть на предмет своего сочинения глазами простолюдина... Что касается до первой, главной половины смысла, какой угодно было автору придать своей пьесе, то общество и тут наложило на его талант свои оковы. В то время все нововводители казались людям благоразумным Дон-Кихотами. Г. Артемовский-Гулак, видно, не понимал различия, какое полагает греческий Платон между поэзией благоразумных и поэзией безумствующих, и очутился на стороне первых. Он был не в силах провидеть в этих Дон-Кихотах их преемников, которые, наследовав их великодушие, позаботятся о более точном ознакомлении с предметом и пошире и посветлее взглянут вокруг себя. Усилия науки войти в самую жизнь с каждым годом оправдываются новыми успехами, и теперь уже иное впечатление производят стихи, которые г. Артемовский-Гулак поместил в заключение своей пьесы, как самый громкий аккорд:

Та вже з вас не один орав під небесами,

А як на землю зліз пішов в старці з торбами.

(ibid., 97 — 98).

X Ф. Піскунов (у передмові до „Кобзаря“ Гулака-Артемовського) висловився, що „друга споруда Артемовського-Гулака, „Солопій та Хівря“, далеко вже не така коштотвна, як перша, „Пан та Собака“, що залежить від того, що наш поета не знайшов в тогочасній громаді ніякої собі підмоги“ (ст. 4 — 5), — очевидний вплив статті Кулішевої.

X М. Петров дає цій „казці“ певний і досить ймовірний реальний коментарій: „басня“ „Солопій та Хівря“, — пише він, — по нашому мнению, имеет ближайшее и непосредственное отношение к „Филотехническому обществу домоводства“, учрежденному в Харькове в 1817 году по мысли и старанию В. Н. Каразина и существовавшему до 1818 года. Оно имело задачею своею „распространять и усовершенствовать все ветви досужества и домоводства в полуденном крае Российской империи“. Сам В. Н. Каразин, душа этого общества, занимался улучшением и упрощением селитроварения, винокурения, кожевенного производства, сушения плодов по новому, им придуманному способу — теплою водяных паров, сушения червца, т.-е. кошенили, приготовления плодовых наливок и водянок, вишневого спирта, опытами над красильными травами и минералами, выращиванием у себя иностранных жит, опытами унавождения своих полей, проектами новых хлебных хранилищ... Он делал также опыты над превращениями древесных веществ в питательные и в 1813 году предлагал русской армии поставку питательной вытяжки, род сухого бульона, на что почти прямо указывает Гулак-Артемовский словами:

Як локшину варить для війська із паперу.

Вообще, каждая бойкая мысль о приложении научных открытий к делу тотчас у В. Н. Каразина находила свое исполнение. Он ни на минуту не задумывался, хлопотал, суетился, предлагал затеянное дело обществу, тратил на него собственные деньги и своими затеями постепенно расстраивал свои хозяйственные дела“ („Очерки“, ст. 65—66).

ТЮХТІЙ ТА ЧВАНЬКО (ст. 127 — 128)

Вперше цю байку надруковано в „Українском Вестнике“ (1819, № 10); вміщаємо її тут за пізнішим рукописом (з деякими незначними варіантами проти текста „Українск.

Вестн.“), що переховується в Харк. Центр. Наук.-Навч. Бібліотеці (був. виданий О. Потебнею в „Киевск. Стар.“, 1888, № 5).

В „Украинском Вестнике“ до цієї поезії додано таке: „Примеч. издателя Украинск. Вестника“. Эпиграф сей на французском языке сочинен самим автором „Тюхтія та Чванька“ и составляет верное изображение сердца и жизни его в миниатюре. Находясь почти непрерывно и давно уже в болезненном состоянии, он борется с желанием заниматься любимым своим предметом, литературою, и с трудностию удовлетворить желанию своему совершенно. Большую часть сочинений своих, напечатанных и находящихся еще в рукописях, написал он, не вставая с болезненного ложа. При всем том всякий, подобно мне, его знающий, сказать об нем может:

Он плачет для себя, он для других смеется;
И в шутках, и в слезах — все тот-же остается!

Переклад французького епіграфу: „Мої дні — це тканина з чудних контрастів: я живу, плачучи, і я плачу, сміючись. Кохання — ці солодкі чари для багатьох сердець — було для мого серця джерелом болю та сліз! Щоби полекшити свою долю і свої пекучі жалкування, зітхаючи, я пишу забавні вірші. Яка-ж бо, справді, смішна наша доля! Бажаючи плакати, я смішу інших“.

Х П. Куліш писав про цю побрехеньку, що вона „заметьна бесцветностью стиха и тупостью сатиры. Она направлена на кого-то из тогдашних авторов харьковских и, вероятно, имела местный интерес, но, как почти все подобные произведения, не производит на постороннего читателя никакого впечатления, кроме скуки. Автор писал эту вещь в болезненном состоянии, как это видно из примечания издателя. Потому, быть может, она и вышла плоше всего, что нам известно из его печатных украинских стихотворений“ („Основа“, 1861, кн. III. ст. 100).

ДЕЩО ПРО ТОГО ГАРАСЬКА (ст. 129 — 131)

Вперше надруковано в „Украинском Вестнике“ (1819, ч. XVI, листопад, ст. 237 — 239) за підписом: ѿ... й... ѿ. О. Потебня передрукував цю поезію („Сочинения П. П. Артемовского - Гулака“, Киев 1888, ст. 14 — 17) за пізнішим автографом поетовим, який зберігається в рукописному відділі Харк. Центр. Наук.-Навч. Бібліотеки. Цей текст беремо й ми.

Цей уривок є, власне, допискою до „побрехеньки“ „Тюхтія та Чванька“, що пояснює відношення самого автора до Горацієвого наказу поетові та до невдалих поетів.

ДУРЕНЬ І РОЗУМНИЙ (ст. 132)

Вперше надруковано в Галичині О. Кошовим - Кониським („Світ“, 1882, № 14), а потім, незалежно від нього, О. Потебнею („Сочинения П. П. Артемовского - Гулака“, ст. 17) за рукописом Харк. Центр. Наук.-Навч. Бібліотеки. З останнього рукопису друкуємо цю річ і ми.

Джерелом цієї приказки була байка Ігн. Крasicького:

Madry i Głupi

Pytał mądry głupiego: na co rozum zda się
Madry milczał; gdy coraz bardziej naprzykrza się,
Rzekł mu: na to się przyda, według mego zdania,
Żeby nie odpowiadać na głupie pytania.

ЦІКАВИЙ І МОВЧУН (ст. 133)

Вперше надруковано в Галичині О. Кошовим - Кониським („Світ“, 1882, № 14), а потім О. Потебнею („Сочинения П. П. Артемовского - Гулака“, ст. 17), за рукописом Харк. Центр. Наук.-Навч. Бібліотеки; з останнього рукопису друкуємо цю річ і ми.

Джерелом цієї приказки Гулака - Артемовського була байка Ігн. Красіцького :

Мадры і Глупі.

Nie powina, że głupi mądrego przegadał;
Kontent więc, iż uczony nic nie odpowiadał,
Tem bardziej jeszcze krzyczęć przeraźliwie począł.
Nakoniec zmordowany gdy sobie odpoczął,
Rzekł mądry, żeby nie był w odpowiedzi dłużny:
Wicz, dla czego dzwon głośny? bo wewnątrz jest
        próżny

ЛІКАР І ЗДОРОВЛЯ (ст. 134)

Вперше надруковано в Галичині О. Кошовим - Кони-ським („Світ“, 1882, № 14), а потім О. Потебнею („Сочинения П. П. Артемовского - Гулака“. Киев, 1888, ст. 17) за рукописом Харк. Цент. Наук.-Навч. Бібліотеки; з цього рукопису друкуємо цю річ і ми.

Джерелом цієї приказки була для Гулака - Артемовського байка Ігн. Красіцького :

Doktor i Zdrowie

Rzecz ciekawa, lecz trudna do wierzenia powiem.
Jednego razu doktor spotkał się ze zdrowiem;
On do miasta, a zdrowie z miasta wychodziło
Przelał się, gdy je postrzegł; lecz że blisko było.
Spytał go, dlaczegoż to tak śpiesznie uchodzisz?
Gdzie idziesz? Zdrowie rzekło: tam, gdzie ty nie

ТВАРДОВСЬКИЙ (ст. 135 — 141)

Вперше надруковано в „Вестн. Европы“ (1827, № 6, березень, ст. 116 — 129), за підписом Г.; звідци її передруковано з деякими відмінностями в журналі „Славянин“ (1827, № 27), без імени автора, в „Dziennik'у Warszawskiemu“ (1827, t. IX, str. 203 — 212) і в „Малороссийских песнях“ Михайла Максимовича (М., 1827), за підписом А. Крім того, з видання „Славянин“ було зроблено окрему відбитку під таким заголовком: „Твердовський. Малороссийская баллада. Соч. Петра Гулак - Артемовского“ (Спб., 1827);

ми бачили два примірники цієї відбитки з авторськими поправками: перший переходується в Харк. Центр. Наук.-Навч. Бібліотеці, другий — в Рос. Публічн. Бібліотеці в Ленінграді; останній має власноручну присвяту Гулакову (мабуть, родині Лонгінювих; див. далі): „A l'âme de mon âme tribut d'hommage et d'attachement éternel P. Artémov-ski“, Текст цих двох відбиток вважаємо за найпоправніший і беремо його за основний. Пізніші видавці, слідом за П. Кулішом, що видав був баладу в „Основи“ (1861, III), користувалися текстом „Славянина“, крім Ю. Романчука, який дав декілька не зна звідки взятих поправок. Наводячи нижче варіанти окремих видань, позначимо їх так: „Вестн. Европы“ — „В. Е.“; „Славянин“ — „С.“; М. Максимовича — М.; Ю. Романчука — Р.

35. М. — Б'ють під стелю через рухви...
41. „В. Е.“ — М. Гвалт, миряне, що це з нами...
47. „В. Е.“ — Та й стриб в комін, аж гульк — німець.
51. М. — Курячі ніжки, собачий...
58. М. — І всім в знаки дався...
59. „В. Е.“, „С“, М., Р. — Дівчат любив, жінок зводив...
60. Р. — Над всіма згнушався.
69. М. — Годі жартувать з чортами.
124. „В. Е.“ — А менше ні трошки.
127. М. — Батіг з піску в лапі ляснув...
136. М. — В водиці свячений (sic!)
141. Р. — Захлибнувся, чхнув і приснув
175. М. — Рот копилить, мов кринджоли.
183, 184. — „В. Е.“, „С“, М., Р. — Бо вилаю по-бісовські,
Тяжко слухать буде.
190. М. — Хлопці загукали.
195. Р. — Хотів з чортом тя посватать
196. „В. Е.“, „С“, М., Р. — Та й чорт ізлякався.

Як видно, більшість варіантів припадає на видання Максимовича. У листі до нього (мабуть, з 1827 року) поет

пише, посилаючи „Твардовського“: *Faites - en ce qui Vous semblera bon, pourvu qu'il ne dégrade pas votre intéressant ouvrage. Je dois vous avouer cependant que la bagatelle en question que vous possédez n'est pas, en quelques endroits, telle qu'elle est sortie de ma plume. Trop scrupuleux sur le fait de la censure, j'ai hasardé d'y faire quelques changements, au détriment même de la Ballade, et dont la restitution ajouterait à son mérite, si elle en a un*“, або в сучасному перекладі українському: „Зробіть з ним усе, що Вам здається потрібним, аби тільки це не пошкодило Вашій цікавій праці. Повинен Вам признатися, що ця маленька річ, якою Ви тепер розпоряджаєте, в деяких місцях не така, якою вона вийшла з - під мого пера. Дуже обережний що до цензури, я насмілюся зробити деякі заміни, навіть почасти до втрати вартості самої балади, поновлення яких тільки збільшило - б цю вартість якщо вона в неї єсть.“ (В. Науменко. „Нові матеріали“, Київ, 1923, ст. 6).

„Вестник Европы“ подав „Твардовського“ з простою передмовою редактора (М. Каченовського), яку ми наводимо тут в оригіналі.

„Предлагаем читателям нашим стихотворение *Малороссийское*, написанное в Харькове. Известно, что *Малороссиянами*, собственно, называются у нас природные жители нынешней Полтавской и Черниговской губерний, а по ним и однородцы их, обитающие вне Малороссии, преимущественно в Слободско - Украинской, частию в Воронежской, также и в других странах южных. Но, может быть, не все знают, что в западных губерниях наших за Днепром, в Галиции, в Буковине, частию в северных графствах Венгрии главную массу народа и многочисленный класс жителей составляют Русинья, Русняки (Карпато - Россы?), народ и происхождением, и языком, и обычаями ближайший, нежели все другие, к нашим *Малороссиянам* или, скажу лучше, один и тот же. Песнями, которые раздаются на берегах Сава,

Буга, Днестра, теми же песнями Украинские наши красавицы на берегах Псла, Ворсклы, Донца Северного встречают весну и прощаются с подругами, готовыми спрятать свои девические косы под очипок или под кораблик. Таким образом, не без приятного удивления нашли мы в Календаре Львовском (на 1822 год) две песни Галицких Русинов, известные всем Украинцам нашим; именно: *Не ходы, Грыцю, на вечерныци*, и *Козак коня напував, Дзюба воду брала*.

Как в нынешних Великороссиях вижу я многочисленное потомство Кривичей, с которыми слились другие Славяне; так южных Русинов считаю потомками *Хорватов Белых* или *Великих*, обитавших близ хребта Карпатского. Язык Великороссийский, имея средоточием своим Москву, при счастливой независимости отечества, под благотворным влиянием древнего наречия Церковного, сделался книжным, установился, оказался удобным сохранить для потомства высокие истины духовной и светской мудрости, разнообразные чувства сердца, картину Природы, повести древних лет с неразрывною цепью происшествий и с характерами лиц, действовавших на позорище света; одним словом, он обогатился памятниками самобытности народной. Если мало видим между ними прочных, хотя признаться должно *abundantia librorum laboramus*, виною тому не язык народа, силою и доблестями знаменитого в мире, а позднее сближение наше с ученостью Европы и (будем откровенны) легкомысленная, обольстительная уверенность многих в необходимости единственно знакомства с именами великих людей, а не с их творениями. Словесности нашей предстоит еще дальнейшее усовершенствование ст писателей, а писателям и даже читателям (молодым) предстоят подвиги основательного учения. Иначе, — выпренному гению (не какому - нибудь Блумфильду, которому удивлялись только лишь как башмачнику - автору) не мудрено будет попасть в обстоятельства

Хемнидерова Попугая, и дело быточное, что ему придется повторить с Овидием: *Barbarus hic ego sum* и проч. Но успокоимся и подкрепим себя упованием: благодетельное Правительство уже произнесло решительную свою волю, и основательное учение вменено в непремennую обязанность юношеству. Мы идем вперед; восхитительная картина представляется умственным взорам нашим: Россия благоденствует, и словесность старейших сынов ея будет — так, непреложно будет хранилищем той мудрости, которая приобретается заслугами разума опытного.

Но что могли сделать южные Русины? Невежество времени, чуждое иго где и когда благоприятствовали успехам словесности? Княжества, истощенные Монголами, подпадают то Литве, например, Киевское и средние, то Уграм и Полякам, как Галицкое. Народ, угнетаемый завоевателями и властелинами своими, жертва алчного корыстолюбия, еще должен был покидать и веру отцов своих! Являются Козаки. Сие военное общество, окружено будучи врагами, или недоброхотами, ощущало первую потребность в силе внутренней для собственной безопасности; никогда не наслаждалось оно ни продолжительным спокойствием, ни чувством независимости; находилось в состоянии младенчества неопытного и, по натуре состава своего, не могло достигнуть до зрелости в государственной политике. От того южные Русины вообще могут похвалиться только лишь начатками словесности; известны некоторые грамоты Князей Галицких, универсалы и записки Гетманов Запорожского войска; вошло в сборники наши несколько Малороссийских песен¹, по обыкновению весьма неисправно печатаемых издателями-торговцами, между тем как большая часть оных остается в неизвестности, а южные Русины вообще отменно богаты песнями.

¹ Опыт собрания старинных Малор. песен. СПб. 1819, 8 заслуж. внимания. Р-р.

В книгах духовного содержания и в записках более или менее приметна смесь языка Церковного с Польским и с простонародным, употреблявшаяся даже до конца 17-го века. Теперь, сколько известно, Малороссийская словесность поддерживается единственно стихотворениями в забавном или в шутовском роде: такова Енеида Котляревского, таковы стихи при Грамматике г-на Павловского и несколько очень замысловатых пьес, напечатанных в Украинском Вестнике.

Бесспорно, сюда принадлежит и Твардовский. Польская словесность с некоторого времени хвалится балладою такого же содержания — произведением таланта г-на Мицкевича, отличного поэта. Герой баллады и его союз с бесом известны не менее в Польше и за Днепром, как в Малороссии и Украине: рассказы об удалстве Твардовского, об его приключениях слушаются с неослабным любопытством, и простодушные поселяне в досужные часы весьма охотно возобновляют чувство страха в своем сердце воспоминаниями о судьбе Твардовского. Баллада Малороссийская есть подражание Польской. Р-р.

РИБАЛКА (ст. 142 — 143)

Вперше надруковано у „Вестн. Европы“ (1827, т. V, № 20, ст. 286 — 290), під заголовком *Рыбак (из Гете)*, підписана: „— й — 27 окт. 1827“; потім в „Утренней Звезде“ (ч. 2, Харьков, 1834, ст. 71 — 73; підпис * * *). Останній текст взято й нами.

У „Вестн. Европы“ видавець, М. Каченовський, додав до поезії Гулака таку передмову: „Всякому счастливому произведению истинного таланта желаем такого успеха, какой имел „Твардовский“. Без предварительных внушений, без посредства слишком уж известных способов втираться в храм славы, баллада любезного нашего поэта в короткое время была напечатана три раза. Слышно.

впрочем, что между благосклонными читателями стихотворений малороссийских есть и неблагосклонные к сему наречию, хранящемуся в устах пяти миллионов соотечей наших и по многим отношениям драгоценному для славянского филолога. Несговорчивых мудренно переуверить, но для других сошлемся на *аллеманские* стихотворения покойного *Гебеля*, с любопытством и наслаждением читаемые во всех государствах Германии, частью напечатанные и у нас рядом с некоторыми из прекрасных переводов В. А. Жуковского (ср. его „Für Wenige“. — „Для немногих“. М. 1818). Кажется, позволено просить снисхождения к наречию многочисленных однородцев, соотечественников и сограждан *наших*, снисхождения, подобного тому, какое оказывают немцы к остаткам языка, уцелевшим в одном уголке прежней Швабии. Почтенный поэт, упомянув о некоторых особливых побуждениях, заставивших его передать на родном языке („на языке, почти уже забытом мною“ — пишет он к редактору. Прекрасно! Многие из громких словесников, право, не остались бы в накладе, променявши все сокровища памяти своей на подобную забывчивость) своим Гетеву балладу, говорит далее в обязательном письме к редактору, что между прочим и по влечению любопытства захотел он *попробовать*, нельзя ли на малороссийском языке передать чувства нежные, благородные, возвышенные, не заставляя читателя или слушателя смеяться, как от Энеиды Котляревского и от других, с тою же целью писанных стихотворений. Указывая далее на некоторые народные песни малороссийские, на песни самые нежные, самые трогательные, он, с благородною неуверенностью в успехе, выдает балладу свою единственно как простой *опыт*. — Судьба его стихотворения будет решена знатоками и любителями малороссийского слова. Нам остается только поставить на вид одно обстоятельство: как в *Твардовском* выдержан сочинителем тон *мужеско-гайда-*

мацкий, так здесь принят им *женский малороссийский* способ объяснения“.

Х Про эту балладу писал колись Скубент Чуприна (О. О. Котляревский): „Это — бесспорно лучшее произведение г. Артемовского: оно сделало бы честь любому из малороссийских писателей. Особенно замечательна здесь та свободная гибкость стиха, с какою автор передает трудности немецкого произведения. В этом отношении он — большой мастер своего дела, и то, что на языке другого явилось бы непременно в простонародной одежде, у него получает простую, но изящную форму“. А М. Петров зазначае (у своих „Очерках“, ст. 67), що „к чистейшим звукам романтизма в поэзии Гулака-Артемовського относитя перевод его Гетевой баллады „Рыбак“. Нарешті, *М. М. Кош* пише — „Рибалка“ належить до нечисленних перекладів Гулака-Артемовського; травестійного в ньому небагацько, хоча в його підзаголовку ми й читаємо: *українська балада*“ („Нове укр. письм.“, 78). *М. М. Кош* же таки дав досить детальне порівняння „Рибалки“ з оригіналом Гете (див. там-же, ст. 78 — 80). Див. також угорі ст. 74 — 79.

БАТЬКО ТА СИН (ст. 144)

Вперше надрукована, за підписом N. та з підзаголовком: „казка“, у „Вестн. Европы“ (1827, № 22, ст. 130—131). Потім — в „Утренней Звезде“ (№ 2, Харьков, 1834, ст. 74—75; підпис: * * * ; останній текст узятो й нами. Текст „В. Е.“ має такі варіанти:

8. Потовк горшки і пляшки!
16. Так міцно дошкуля; гадюча я дитина.

Крім того, до р. 4 зроблено таку авторську примітку: „Кто учился у дьячка по старинному Славянскому Бу-кварю, тот знает, что значит: *тма, мна, здо, тло, иде,*

кто, что, мною, и проч. Сколько воспоминаний!.. Н.
Байка Гулака - Артемовського є власне переробкою байки
Ігн. Крasicького :

Dziecię i Ojciec.

Bił ojciec różgą dziecię, że się nie uczyło.
Gdy odszedł, dziecię różgę ze złości spaliło.
Wkrótce znowu Jaś krnąbrny na plagi zarobił,
Ojciec różgi nie znalazł, i kijem go obił.

ДВІ ПТАШКИ В КЛІТЦІ (ст. 145)

Другу половина байки, від слів: „Ой, дядьку, не глу-
зуй!“ було надруковано М. Петровим („Очерки ист. укр.
литературы XIX ст.“, ст. 70); всю байку цілому видав був
Ю. Романчук (Руська письменність, 381). Список її (ско-
жий з виданням Романчука) є в збірці В. Науменка.
Текст М. Петрова дає такий варіант для р. 9: „Не дарма
я журюсь і слізюнькой вмиваюсь“. Джерелом цієї поезії
була байка Ігн. Крasicького :

Ptaszki w klatce.

Czegoż płaczesz? staremu mówił czyżuk młody,
Masz teraz lepsze w klatce, niż w polu wygody
Tyś w niej zrodzon, rzekł stary, przeto ci wybaczę.
Jam był wolny, dziś w klatce, i dlatego płaczę

РИБКА (ст. 146 — 147)

Вперше надрукована під назвою „Рибочка (Казка)“
у „Вестн. Европы“ (1827, № 22, ст. 131 — 132), за під-
писом: N; передрукована в альманасі „Утренняя Зве-
зда“ (№ 2, Харьков, 1834, ст. 76 — 77; назву змінено:
„Рибка. Басня“. Підпис: * * *). Романчук, невідомо з
якого джерела знову змінив назву байки на таку: „Плі-

точка“. Дату виставляємо слідом за Багалієм та Наумен-
ком. Тема байки взята знов таки в Ігн. Крasicького :

Rybka mała i Szczupak.

Widząc w wodzie rybaka rybka jedna mała,
Że go połknąć nie mogła, wielce żalowała.
Nadszedł szczupak, robak się przed nim osiedził.
Połknął go, a z nim haczyk, o którym nie wiedział.
Gdy rybak na brzeg ciągnął korzysć okazała,
Rzekła rybka: dobrze to czasem być i małą.

ДО ПАРХОМА I (ст. 148—149)

Вперше надрукована під назвою: „Две Оды Гора-
циевы. До Пархома 2“ („Вестн. Европы“, 1827, № 22,
ст. 134 — 135, підписано: N); потім уміщена в „Утрен.
Звезде“ (№ 2, Харьков, 1834, ст. 78 — 79; „До Пархома. 1“).
Романчук дає варіант р. 2: „В біді...“. В „Альбоме
Г. П. Данилевского 1853—1873“ (к. 86), що переховується
в Російськ. Публ. Бібліотеці, є автограф Гулака - Арте-
мовського: „Отрывок из Горация“ (дата: „16-го августа
1855-го года. Харьков“); це, власне, строфи 4, 6, 7 цієї
„оди“ (варіант, стор. 4, р. 4: „... все відкинеш ноги!“).

Ця поезія, як то зазначено в епіграфі, є переробка
Горациєвої оди до Деллія (II, 3). Для порівняння подаємо
тут переклад цієї оди, зроблений М. Зеровим :

В години розпачу умій себе стримати
І в хвилі радості заховуй супокій,
І знай: однаково прийдеться умирати.

О Деллію коханий мій, —

Чи весь свій довгий вік провадитимеш в тузі,
Чи лежачи в траві, прикрашений вінком,
Рої понурих дум на затишному лузі
Фалерським гнатимеш вином...

Для чого - ж нам сосна й тополя білокура
Прослали по землі гостинний холодок ?

По що на лузі нам наспівує прозорий
І гомонить дзвінкий струмок? —
Вина і пахоців і ясних рож без краю —
Короткочасний цвіт! — несіть туди, несіть,
І хай дзвенить бенькет, покіль твій вік буяє
І невблаганна Парка спить.
Бо прийде, прийде час: покинеш поле й луки,
І вілу, і сади, де Тибр тече мутний,
І на усі скарби пожадливії руки
Наложить спадкоємць твій.
І чи в достатку жив, а чи не мавши дому
Тяжким шляхом тобі судилося пройти,
Кінець однаковий: Плутоніві грізному
Рокований на жертву ти.
І всі ми будем там. Надійде мить остання
І в човен кине нас, як діждемо черги,
І хмуρο стрінуть нас довічного вигнання
Понурі береги¹.

ДО ПАРХОМА II. (ст. 150 — 151)

Вперше надрукована під назвою: „Две Оды Горациевы. До Пархома I“ („Вестн. Европы“, 1827, № 22, ст. 133 — 134; підпис: N); потім — в „Утренней Звезде“ (№. 2, Харьков, 1834, ст. 80 — 81; підпис: *) вже яко ода

¹ Див. Микола Зеров. Антологія римської поезії. Київ, 1920, ст. 27 — 28. Див. ще примітку на ст. 59: „Вірш цей адресований до Деллія, одного дрібного політичного діяча й публіциста часів Августа. Гораций проповідує йому ясність духа, далекого од тривоги і принад буденного життя — aequam mentem, рівновагу філософа. Порівняй українську травестію Гулака - Артемовського „До Пархома“:

Пархоме! в щасті не брикай...“

Спробу такого порівняння дав сам М. Зеров у книзі: „Нове українське письменство“ (вип. 1, Київ 1294, ст. 73 — 74).

друга. Останню редакцію взято й нами; що до редакції „Вестн. Евр.“, то вона дає кілька цікавих варіантів:

- 9 — 10. Чи доведеться ще на панщині робить?
Чи до снаги вже обробився?
17. Як є? то при на стіл!..
23. От! скільки-б до сеї ми випили пори!
28. Що помремо ми без горілки.

Крім того, до р. 20 додано авторську примітку: „Кто с чувством беспристрастия вникнет в дух некоторых од Горация, равно как и в настоящую, тот сознается, что его философия немногим чем различествует с философиею наших Малороссийских Пархома: Фалернского и горилка — вот вся разница!.. N.“ („Вестн. Европы“ 1827, № 22, ст. 134).

Романчук, що друкував, очевидно, за текстом „УЗ“, чомусь узяв для р. 28 первісну редакцію; крім того, він дав, не зна звідки взяті, нові варіанти:

- 4 — 5. А більше — шкода, що й час гаєш!
Хоч ти всіх упирів збери...“

Як зазначено в епіграфі, вірш „До Пархома II“ є власне наслідуванням Горациєвої оди (I, 11); наводимо тут-же сучасний український переклад цієї оди, зроблений М. Зеровим: ✓

До Левкової

Негоже нам, о Левконое, знати
Яку нам суджено в життю наземнім путь;
Халдейських віщунів не будем ми шукати:
Халдейських чисел нам, мій друже, не збагнуть.
Чи добре житимем, чи скоро час розстання —
Приймаймо з дякою, що Доля нам дає,
Хоч може ця зима для нас зима остання
І вже не чути мем, як море в беріг б'є.
Розумна завжди будь. Важкий і пінний келих
До вогких уст своїх бездумно подіймай,

І безліч днів живи безжурних та веселих,
лиш на це життя надію покладай.
Минає хутко час. Лови, лови хвилини.
Не вір прийдешньому, що нам назустріч лине.

XXXIV ОДА ГОРАЦІЯ, КН. I. (ст. 152 — 157)

Вперше надрукована О. Кониським в часописі „Світ“ (1882, № 14), потім О. Потебною („Сочинения П. П. Артемовского - Гулака“. Киев, 1888, ст. 18 — 23) з рукопису, що належить Бібліотеці Харків. Ун-ту (нині Харків. Наук.-Навч. Бібл.); за останнім рукописом друкуємо цю річ і ми. Крім того, між автографами Гулака - Артемовського, що були передані спадковцями проф. О. Станіславського (пом. у 1883 році) до редакції „Киевск. Стар.“, був і автограф цієї оди, з невідомим польським епіграфом.

Як повідомляла редакція („Киевск. Стар.“, 1901, № 5, ст. 76 док.), у тексті оди „замечаются значительные разночтения“. Де тепер цей рукопис — нам невідомо; про нього не згадує у своїх „Матеріях“ В. Науменко, який був власником архиву „Киевск. Старини“ в останні часи. А між тим, текст цього автографу, очевидно, найавторитетніший, бо він був переписаний Гулаком - Артемовським аж 2 січня 1856 р. (див. тамож).

Наш рукописний текст дає такі чорнові варіанти:

21. Коли б він ізкрутився.
36. Мов жаби все скрегочуть.
101. І хліба віз.
120. З Денисом лізе рачки.
125. Язі кумі; потім: Гапці кумі.

¹ Див. Микола Зеров. Антологія римської поезії. Київ, 1920, ст. 24; другий варіант перекладу цієї оди вміщено в книзі: „Шкільна бібліотека під редакцією Олександра Дорошкевича. 20 — 40 роки в українській літературі“ І. Київ, 1922, ст. 41 — 42.

Рік у даті поставлено не дуже ясно, бо спершу написано: 1822, потім останню цифру перероблено на 8. Внизу олівцем приписано: 1848 (може бути, дата, коли цю поезію остаточно переписано та виправлено поетом).

О. Кониський (а слідом за ним Ю. Романчук у своєму виданні) дав цій поезії свою власну назву: „Розкавання Охріма“, а В. Науменко („Матеріали“, ст. 35) зробив підзаго овок: („До Гр. Основ'яненка“). Це якраз має рацію, бо ще Г. Данілевський писав („Украинская Старина“, Харьков, 1866, ст. 224): „Перелагатель Горация, или, как он выражается, Гараски, написал две знаменитые оды в подражание римскому поэту (XIV ода „Neu fugaces“ и XXXIV ода „Cornus deogum vultor“)... по своим отношениям к Квитке, к его грехам юности и зрелому раскаянию“.

Коментарій до цієї оди дав К. Студинський. „Артемовський приглядається, — пише він, — буттю свого народа і хоч у посланнях до Пархома і Терешка каже горілкою лічити їх журби і невгоди, то, з другої сторони, призадумується над тим лихом, яке для українського люду веде за собою сей лік — горілка. Маємо тут на гадці його стихотвір п. з. „Розкавання Охріма“, посвячений Основ'яненкові“ („Літературні замітки“, Львів, 1901, ст. 55). Переказавши потім зміст цього віршу, К. Студинський закінчує: „Розкавання Охріма“ в своїм змістом твором не скрізь оригінальним. Заходив питання, чому Артемовський велить нам догадуватись, що маємо тут до діла з пародією XXXIV оди (кн. I) Горация? В наведеній оді Гораций, що йшов доси за гадкою Епікурейців, будьто боги не дбають про людей, рішає змінити свої пересвідчення. Поет почув з ясного неба грім, а се так його переняло, що з безбожника стає він поклоником богів і величає їх всемогучість. Зі змісту поезії Артемовського й оди Горация бачимо, що теми їх зовсім різні. Однак споріднені вони тим, що в одній з них начеркнений стан душі п'яниці, в другій безбожника. Зближені вони дальше між собою зворотом

в гадках дійсуючих осіб, хоч причини сього звороту неоднакові, як неоднаковий їх стан душі. Як поет, переляканий громом, починає вірити в богів, так Охрім, зведений горілкою на нужду, постановляє поправитись. З закінчення поезії Артемовського можемо догадуватись, що поет попри незвичайно вірній характеристиці душевного стану п'яниці, хотів нам в ній подати сатиру на постанову Горація, що свої погляди Епікурейця бажав раз на все покинути. А покинути їх було так тяжко, як тяжко позбутись п'яниці довголітнього налогу" (ibid., 57 — 58).

Для порівняння подаємо тут переклад цієї оди, зроблений Мик. Зеровим для нашого видання:

Богів почитувач нещирий і повільний,

Я мушу кинути свою неправу путь,

І, заблукавшися у мудрості омільній,

На шлях перейдений звернуть.

Бо - ж сам Діеспітер, що током блискавиці

Громади темних хмар раз - по - раз проривав,

По небу чистому летючу колесницю

І коней буряних помчав.

І хвилі рік хиткі і сталі суходоли,

І весь підземний край, від Стигових дубров

До Тенарових війсть, і Атлас білочолий —

Все потряслося до основ.

Бог милує малих, для гордих має кару,

І славу сильних тьмить. Так Доля б'є крилом.

І з хижим посвистом зриває тут тіяру,

Щоб над новим засяєть чолóm.

ІХ ОДА ГОРАЦІЯ, КН. II. (ст. 158 — 160)

Вперше видруковав цю оду О. Потебня („Киевск. Стар.“ 1888, № 5) за автографом, що переховується в Харк. Наук.-Навч. Бібліотеці; копія її єсть у збірці В. Науменка з трохи іншою датою: *Полтава, 1831.*

Поезія ця, очевидно, звязана з фактами польського повстання 1830 року та заснування українських козацьких полків (про це докладніше див. у вступній статті); вона є яскравим доказом урядово - патріотичних настроїв поета навіть у початку тридцятих років. З цього приводу К. Студинський, пригадавши розказану нами у вступній статті історію доносу Черняєвського, додає таке: „Кожний признає, що така подія, яка була в силі раз на все зломити життя і будучність Артемовського, могла викликати в його душі незатерте вражіння і глибоку вдячність для царя, а вислідом їх міг бути сей урядовий патріотизм, який бачимо в названих поезіях¹. І колиб ми, може, не були в проможності виправдати поета в цілості за сю струну, то принайменше не могли - б на нього за се кинути каменем, без ніяких застережень“ („Літературні замітки“. Львів. 1901, ст. 113). Як ми бачили, справа з доносом Черняєва та трусом у Гулака - Артемовського не була остільки серйозною та важливою, як це здавалося К. Студинському та іншим; тому не можна ставити виникнення згаданих од у звязок з несподіваним ростом патріотизму поета в подяку цареві ніби - то за свій захист.

Подаємо тут переклад Горацієвої оди, зроблений Мик. Зеровим для нашого видання.

До Вальгія

Ода II, 9.

Не вік із темних хмар у безупинній зливі

Потоки дощові на чорні ниви йдуть;

Не вік над Каспієм бурливі

Вітри поривчасті гудуть.

Не цілий рік стоять і крижані кайдани

Край негостинних скель Вірменських берегів,

¹ Цеб - то в цій оді до Терешка та в посланні „Ой, час би, Грицьку, нам“. Прим. І. А.

І стогне лісом шпиль Гаргану,
 І лист спадає з ясенів.
 І тільки, Вальгію, ти оплакаєш Міста
 І з пам'яті тобі не йде його краса,—
 Чи сходить Веспер променистий,
 Чи в сяйві соняшнім гаса.
 Згадай про Нестора, що людський вік потроїв —
 За Антилохом він не плакав без кінця;
 Сестер Троїлових у Трої
 Смутні розважились серця.
 Покинь - же жалоці і пещені знемоги,
 Тай заспіваймо вдвох на веселіший лад
 Про Цезареві перемоги,
 Про завойований Ніфат.
 Про мідян і ріку, що по гірських долинах
 Несе вгамовану від нині течію,
 І про біду гелонів кінних,
 Потиснених в своїм краю¹.

XIV ОДА ГОРАЦІЯ, КН. 2 (ст. 161 — 164)

Вперше згадав про цю оду Мик. Петров і навіть зазначив у своїй книзі дату цього віршу („Очерки истории украинской литературы XIX столетия“. Киев, 1884, ст. 59). Надрукував її в Галичині М. Комар („Ненадруковані вірші П. Гулака - Артемовського — „Зоря“, 1896, ч. 21, ст. 415—416) за рукописом, що його здобув він од В. Білого, та у нас

¹ Прим. перекладчика: Гай Вальгій Руф — ретор, поет і граматик Августової доби; Гарган — гора в Апулії (mons Garganus); Веспер — вечірня й ранішня (Lucifer) зоря; Антилох, син Нестора, загинув від Мемнона під Троєю, згадується двічі в „Одисей“; Троїл — наймолодший з синів Пріяма, сестри його — Поліксена, Касандра, Зліона й інші; Ніфат — гора в Арменії; Цезареві перемги — похід Тиберія; Мідяне — парфяне; Ріка — Ефрат; Гелони, звичайний епітет ultimi — людність Сарматів - Скитії, наші степовики.

Д. Багалій („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“, Киев, 1897, ст. 9 — 11) за копією, зробленою поетовою родичкою (зшиток, на якому зроблений напис: Cahier, sorie par El. A. G., 1836) що переховується в Російськ. Публ. Бібліотеці. Беремо для нашого видання цей останній текст. Текст, поданий М. Комаром, дає такі варіанти:

1. Ой, час би нам, Грицьку, ой, час пошануватися...
4. І тютюнівку день і ніч в шинку кружлять...
10. Ось - ось скандзюбить в сук, хоч напрямик, як стій...
12. Та й той подався дуже...
13. А там, козаче, зірк! — не ждеш її відтіль...
- 21 — 24. Що? може, думка, бач, така,
Щоб від кирпатої грошима відкупиться?
Тикнув на часточку попові п'ятака,
Та й гайда до віку з дівчатами казиться?
32. Та і того на дно до пекла вперла!
35. Лупив Німоту, драв (та вже-ж і драв із біса)...
- 38 — 40. Хіба - ж попам, старцям обідів не справляли?
Хіба - ж церков не мурували?
Хіба - ж не ставили хрестів на стовповій?
41. А дуже - ж тим вони від смерти відкупились?
- 45 — 47. А втік, щоб в москалі на сей раз не схопили, —
Второплять так як раз в погонці через рік:
Не вмер — болячки з'їли...
52. Або хто бебехів за жінку насадів!...
56. А нам прийшлося за їх оскому гнать!
59. А тут — не стямися — спітка лиха година...
61. Трицять від збіжжя в Опанаса...
64. Кацапам віддає на спуск свої ставки...
73. А там — гляди: по смерті в хату вперли...
76. А дітки миркують (?) без свити й постолів...
79. От лихо: всю твою горілку з Москалями...

Для порівняння наводимо тут переклад цієї оди, зроблений Тарасом Франком:

Гей утікають, Постуме, літа!
Зморшків не спинить побожність свята;
Старість, як прийде, не дасть проволоки,
Смерть непобідну не здержить ні трохи.
Хоч - би ти треста щоденно волів,
Друже, до Плутона в жертві привів,—
Вже ж не вблагаш його, бо й титани,
В царстві підземнім забиті в кайдани.
Всі ми тут смертні, великі й малі,
Що проживаємо з дарів землі,
Річку сумну перебудем човнами,—
Бідні селяни разом з королями.
Дарма будём оминати війну
Спалену Адрію люту, страшну;
Дарма боягися вихрів зимових
Нашим тілам шкідних, нездорових,—
Всі ми оглянемо жалісний брід
Чорного локита й Данаїв рід
Виклятий весь, — як Сизиф серед поту
Вічно сповняє даремну роботу.
Треба покинути землю і дім,
Жіночку любу й маєток зі всім,
Лиш кипарис, деревина погана,
Грїб твій умаїть, короткого пана.
Ліпший наслідник все вип'є вино,
Що під сто замків сховав ти давно;
Скропить долівку твоїм Цекубійським,
З ним - би не стид за столом королівським!¹

¹ Тарас Франко. Збиточний Амор, переспіви. Львів, 1918, ст. 20—21.

ПЕТРО, МУЖИК НЕ ПОКОРНИЙ... (ст. 165—166)

Надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“, Киев, 1897, ст. 12—13) з автографу, що переховується в Рос. Публ. Бібліотеці. На рукопису є власноручна примітка Гулака - Артемовського: „Cet impromptu fut composé a Spbourg, 3 mars 1833 dans la maison de S. E. Longuinoff secrétaire d'État de S. M. Imperial au moment, ou l'auteur prit son congé de S. E. revenir a Kharkoff“ („Цю дрібницю було написано в С.-Петербурзі 3 березня 1833 у будинку ясновельможного пана Лонгінова, статс-секретаря І. І. В. в той мент, коли автор здобув від пана дозвіл повернутися до Харкову“). Як видно зі змісту поезії Гулак - Артемовський приїздив був до Петербургу до „Самої“ (імператриці), очевидно, по справах Жіночого інституту, а також поклопотатися про якусь ще нову нагороду („стрічку і хрест“). Микола Михайлович Лонгінов, що до нього звертається Гулак - Артемовський ще в багатьох поезіях, був статс-секретарем, керовником „учреждениями імператрицы Марии Федоровны“ і, таким чином, безпосереднім „начальством“ поетовим.

НА ВІД'ІЗД ІЗ ПОЛТАВИ Н. М. Л. (ст. 167)

Видана за рукописом Рос. Публ. Бібліотеки проф. Д. І. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“. Киев, 1897, ст. 1). Поміж паперами В. Науменка є список цього віршу з таким заголовком: „На от'езд статс-секретаря Н. М. Лонгінова из Полтавы, в заключение окончательных испытаний и выпуска воспитанниц тамошнего института благородных девиц и раздачи им наград“. Цей заголовок пояснює й зміст цього віршу - імпровізації.

ХОЧ ДО ЇДИ В МЕНЕ... (ст. 168)

Вірш цей надруковано Пав. Зайцевим („Наше Минуте“, 1918, № 2, ст. 168) за автографом поетовим, що перехо-

ується в рукописному відділі бібліотеки Академії Наук СРСР, у збірці Ізм. Ів. Срезневського.

Як зазначає Пав. Зайцев, — „вірш цей — жартлива відповідь, треба гадати, на запитини від Ізм. Ів. (Срезневського) на іменинний обід в день св. Катерини: жінку Срезневського звали Катериною Федоровною. Коли взяли на увагу, що Срезневський одружився в році 1844 - му 12 листопада, а виїхав з Харкова в початку р. 1847 - го, то виходить, що вірша написано в 1844 — 1846 рр.“.

І. І. Срезневський (1812 — 1881) — славетний славист; скінчивши Харківський університет (1835), він був у ньому професором (до 1847 року) спершу статистики, а потім (після подорожі до слов'янських земель) „славянских наречий“. З Гулаком - Артемовським Срезневський був знайомий, мабуть, ще із студентських часів і навіть вважав його, разом із чеським вченим В. Ганкою „первым своим руководителем в изучении славянских древностей и наречий“. Коли Срезневський збирався за кордон, Гулак - Артемовський написав йому в альбом таке: „Отрадно душе моей сопутствовать доброму и искренно уважаемому Измаилу Ивановичу Г. Срезневскому, благими желаниями и обетами в предпринятом им странствовании по родным Словенским странам; отрадно питать сердце уверенностью, что он, для чести собственной, для славы наук и для пользы своих сограждан, совершит этот и трудный и блестящий подвиг с ожидаемым успехом. Петр Артемовский - Гулак. 16 - го Сентября 1839 года. Харьков“. (Рукоп. відділ бібліотеки Академії Наук СРСР).

СИДИТЬ ПЕТРО У ПОЛТАВІ (ст. 169)

Вперше надрукована Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“, Киев, 1897, ст. 11) за рукописом Рос. Публ. Бібліотеки; передруковуємо цю річ без жодних змін. У рукопису до цих віршів ще приписано таке: „А куди-ж ви мене, Андрію, загарбаєте? Куди мене

дінете? Куди мене запроторите? Яку хату помелом моїм будете мести? Яку дирку мною заткнете? 24 іюня 1848 р. П. А. Г.“. З цієї дописки довідуємося, що вірш адресовано до А. Вагнера, приятеля поетового. Реальні, біографічні подробиці, що викликали цей вірш, нам невідомі.

У КАПИТОНІВЦІ, 9 ЧЕРВНЯ р. 1851 (ст. 170)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“, Киев, 1897, ст. 12) за рукописом Російськ. Публічн. Бібліотеки; цей текст передруковуємо й ми. Заголовок даний самим Гулаком - Артемовським; в рукопису він тільки написаний по - російському: „В Капитоновке, 9 - го июня 1851 г. (имение Н. Мих. Лонгинова, близ г. Изюма)“. Очевидно, в цей час Гулак - Артемовський гостював у М. М. Лонгінова.

БУЛИ Ж МИ І В СВЯТИГОРСЬКІМ... (ст. 171)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“, Киев, 1897, ст. 5 — 6) з рукопису Рос. Публічн. Бібліотеки; цей текст передруковуємо й ми. У рукопису цей вірш є, власне, закінченням французького листа Гулака - Артемовського до А. А. Вагнера. „Je suis mal à mon aise, cher et estimable, Андрей Андреевич! — пише Гулак - Артемовський. — A mon grand étonnement, vous n'avez pas été de la soirée musicale d'hier. Eh bien! Vous le regretterez toute votre vie. M - lle Haha a été admirable, incomparable! Toutefois je suis triste. Mais dans mes joies aussi bien que dans mes chagrins, je fais des vœux pour votre santé et votre prospérité („Я себе погано почувую, дорогий і шановний Андрієвічу! На моє превелике здивовання, ви вчора не були на музичному вечорі. Ну, що - ж! Ви жалкуватиме все ваше життя. М - ле Хаха була чарівницею без порівняння! Та тільки я сумний. Але в моїх радощах, як і в моїх смутках, я складаю молитви за ваше здоров'я та успіх“.

„Він“, що згадується у поезії, це — очевидно, Мик. Мих. Лонгінов.

ГОЛИВСЯ Я НА ТИЖДЕНЬ РАЗ... (ст. 172 — 173)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“, Киев, 1897, ст. 1 — 2) за рукописом, що переховується в Рос. Публ. Бібліотеці; цей текст друкуємо й ми.

Як можна дізнатися з останніх рядків, — цього вірша адресовано до А. А. Вагнера. „Він“, що про нього згадується в цьому віршові, це знову таки — Мик. Мих. Лонгінов. Д-р К. Студинський гадає, що останні рядки написані Гулаком - Артемовським „під впливом факту, що цар наділив його орденом св. Станіслава“ („Літературні замітки“ Львів, 1901, ст. 114); гадка ця, як на наш погляд, не позбавлена ймовірности.

ЯК ТІЛЬКИ ЗАДЗВОНЯТЬ... (ст. 174)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“, Киев, 1897, ст. 2) з рукопису, що переховується в Російській Публічній Бібліотеці; за цим рукописом передруковуємо цю річ і ми. Цей вірш є, власне, закінченням листа Гулака - Артемовського до А. А. Вагнера; листа цього написано по-російськи. Читається він так: „Жена моя, достойноуважаемый Андрей Андреевич, свидетельствую вам искреннейшее почтение, радостно, к радости моей, извещает меня, что почтенные родные ваши, Гофманы, избрали дом мой для постоянного в нем квартирования и содружества с нами. Полагая, что и вы разделите с нами удовольствие подобного сожизния, поспешу признательно обнять вас за прочтенную мною рукопись: говорю поспешу, коли то покличе, а коли наше не в лад, то ми з своїм і назад!“

ПОСЛУХАВ ЖІНКУ... (ст. 175)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“, Киев, 1897, ст. 2 — 3) за рукописом, що переховується в Російськ. Публ. Бібліотеці; за цим рукописом передруковуємо цю річ і ми. Як — цілком слушно — зазначає К. Студинський („Літературні замітки“, Львів, 1901, ст. 118), ця поезія належить до циклу імпровізацій, присвячених Гулаком - Артемовським особі Мик. Мих. Лонгінова.

ОЙ, МЕНІ ТЯЖКО... (ст. 176 — 177)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“, Киев, 1897, ст. 3 — 4) за рукописом, що переховується в Російськ. Публічн. Бібліотеці; цей текст друкуємо й ми. Як зазначено в примітці до першого рядка, цю поезію написано „На голос Малороссийской песни „Ой, піду я до владики, попа позивати...“ Крім того, в рукопису до цього віршу додано такого листа до А. А. Вагнера на французькій мові: „Cette bagatelle ne peut avoir que l'intérêt du jour, cher et estimable Андрей Андреевич! Vous n'ignorez pas, que je suis desoeuvré aujourd'hui. J'ai fallu remplir le vide de ma matinée, c'est ce que je viens de faire aussi bien que mal, aijant toute fois liquidé la dette de ma correspondance avec ma femme et mes enfants. Mettez moi (швырните меня) aux pieds de son Excellence, notre ange tutelaire. Salut, estime et amitié P. A. G. 26 июня 1851. Полтава“.

(„Ця дурничка може мати лише тимчасовий інтерес, дорогий і шановний Андрієвичу! Вам, звичайно, відомо, що я сьогодні байдики б'ю. Треба було заповнити порожнечу мого ранку; те, що я зараз зробив, ні зле, ні добре, — у всякому разі погасив борг мого листування з дружиною й дітьми. „Киньте мене“ до ніг його вельможности, нашого ангела - хоронителя. Вітання, шаноба й дружба!“)

Другу половину цього віршу, від слів: „Ой, покинув Петро хатку“... було передруковано Ю. Романчуком (ст. 414); це, мабуть, дало підставу В. Науменкові завести це закінчення віршу до свого покажчика поезій Гулака-Артемовського, як окрему поезію („Матеріяли“, ст. 36).

АНДРІЮ! АНДРІЮ!... (ст. 178)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака-Артемовского“, Киев, 1897, ст. 4) за рукописом, що переховується в Російськ. Публічн. Бібліотеці; за цим рукописом друкуємо цю річ і ми. Ця поезія є, очевидно, поетова імпровізація; в рукопису до неї додано ще таку французьку приписку: „Salut, estime et amitié!“ („Вітання, шаноба й дружба!“) Д-р К. Студинський гадає („Літературні замітки“, Львів, 1901, ст. 114—115), що цю імпровізацію викликано очікуванням поета ордена Станіслава; але досить уважне читання поезії запевняє нас, що тут іде річ про Мик. Мих. Лонгінова (про „його“, „того, що стрічки через плечі“). Це тим більше так, що ордена Гулак-Артемовський одержав лише в початку 1852 р.

А ЩО Ж ОЦЕ, АНДРІЮ?... (ст. 179—180)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака-Артемовского“, Киев, 1897, ст. 4—5) за рукописом Російськ. Публічн. Бібліотеки; цього тексту додержуємося й ми. Ю. Романчук (ст. 414—415) передрукував лише останні 12 рядків, яко окрему поезію, назвавши її „Пісня“. Вірш цей адресований до А. А. Вагнера й присвячений, здається, урочистому святу („акту“) в Полтавському Жіночому Інституті: принаймні, на цю думку наводять нас жартовливі згадки про те, як „на шістнадцять рук метелиці й заграли“, про хоріві співи то-що.

СВІТИТЬ МІСЯЦЬ У ВІКОНЦЕ... (ст. 181—182)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака-Артемовского“, Киев, 1897, ст. 7), за рукописом Російськ. Публічн. Бібліотеки, що його адресовано до А. А. Вагнера. На це, між иншим, указує й французька дописка: „Telle fut, cher et estimable Андрей Андреевич, la missive que j'ai espediée à mon venerable bienfaiteur du 12 janvier. Puisse-t-elle derider pour un instant votre front?“ („Отакий був, дорогий і шановний Андріє Андрієвичу, лист, що я його надіслав моему вельмишановному добродієві з 12 січня. Хай він розгладить хоч на хвилинку зморшки на вашому чолі“). Цього листа написано з приводу чутки про нагороду Гулака-Артемовського орденом Станіслава (пор. епіграф: „Пішла слава про Станіслава“).

ОЙ, ДЕ-Ж ВОНА ЗАЛЕТІЛА... (ст. 183)

Вперше надрукований Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака-Артемовского“, Киев, 1897, ст. 7—9) за автографом поета з Російськ. Публічн. Бібліотеки. В рукопису до цього віршу додано ще таку дописку: „Telle fut ma seconde jeremiade que j'ai envoyée à mon ange tutelair du 20 janvier courant, bien cher et bien estimable Андрей Андреевич! Puisse-t-elle trouver un echo dans votre coeur?“ („Отакою була друга ієреміада, що я її послав моему ангелові-хоронителеві 20 січня поточного року, вельми дорогий і вельмишановний А. А! Хай вона знайде відгук у вашому серці!“) П. А. Г. 23 январа 1852. Харьков. Вот уже минуло 24 дня с тех пор, как грамота подписана, а св. Станислава нет как нет. Это необъяснимо! Непостижимо!“ До р. 10 в рукопису додано таку примітку: „По получении радостной вести мы служили благодарственный богу молебен 8 и 16 января“.

ТА Й ГАРНА ТА ГАЛКА БІЛА... (ст. 184)

Вперше надрукований Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“, Киев, 1897, ст. 13 — 14) за автографом поетовим, що зберігається в Російськ. Публічн. Бібліотеці поміж паперами Мик. Лонгінова; ма-
буть, до нього й звертається поет у цьому віршові.

НУ, ВЖЕ ТАКИ... (ст. 185 — 187)

Вперше видрукований Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“, Киев, 1897, ст. 14 — 16) за рукописом Російськ. Публічн. Бібліотеки; цей текст беремо й ми. У рукопису (лист Гулака - Артемовського до Мик. Мих. Лонгінова) до цього віршу ще додано таку дописку: „Коли мої розмови не втнете, за що - ж мене кобените? Коли моїх віршів не читаєте, за що - ж мене потріпуюте і лаєте? От, бач, — змінився тай зледащився? Та над яким же гаспидом буду я працювати і бебехи надривати? Була робота — була й охота; лежав на шиї обов'язок, — ну й роботи було чимало в'язок. Було діло — ну й робить кортило; а коли тепер від обов'язку навікачи, так поневолі треба лежати на печі. От і лежимо, і їмо, і п'ємо, і спимо! і встаємо та вп'ять лежимо, і їмо, і п'ємо і спимо! Запряжіть у діло, потягнем сміло, накин'йте ярмо — той повеземо. Чи ясно, чи хмарно, нам і так гарно. А хліба треба? Упаде з неба. А в небі не стане? Жінка достане: нехай канючить та діток учить! А ми собі на думці, — та сього будім і не вважаємо і, тее то як його, так собі і пануємо і ніс до гори пиндючимо і — знай то і діло, що мацаємось за груди, чи вона — от та біла Галка стирчить, та с'яє, та народ лякає? Петр Артемовський - Гулак“. Д-р Кирило Студинський, наводячи цю дописку, вважає її зайвим прикладом „урядового патріотизму“ Гулака - Артемовського, того, як „падав він ниць“ перед

Лонгіновим — статс-секретарем цариці. „Урядовий патріотизм поета, — пише К. Студинський, — для нас ще й тому дуже сумний, бо сам поет бачить, що у нього не достає вже охоти до життєвої боротьби“ („Літературні замітки“, Львів, 1901, ст. 117 — 118). Нам здається, що навряд чи треба так серйозно ставитися до цієї дописки, надавати їй скільки - небудь серйозного значіння: навіть жартовливий тон її, навіть типовий стиль „райошника“ доводять, що це — лише жарти „подчиненого“ з „начальством“, жарти, позбавлені будь - якого незадоволення, суму та образи.

ПІСНЯ СОНІНОЇ МАМКИ (ст. 188)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Киевск. Стар.“ 1903, № 9, ст. 102 док.), під назвою „Песня кормилицы Сонички“, за автографом Гулака - Артемовського, що був пересланий поетом до письменника Г. П. Данілевського. Передруковано Ю. Романчуком (ст. 415) з таким варіантом рр. 13 — 14, не зна звідки взятим:

Що - ж робити? Така з неба
Припала нам доля.

НАГАЙКА (ст. 189 — 190)

Вперше надруковано Ю. Романчуком („Недруковані твори Артемовського - Гулака“, — Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка, т. LX, 1904, кн. 4, miscellanea, ст. 8 — 9), очевидно, за рукописом, що одержаний був ним від П. Житецького; за рукописом № 3 її подав також В. Науменко („Матеріяли“, ст. 18 — 19). До нашого видання ми беремо якраз останній варіант. Текст Ю. Романчука має такі відміни: р. 29: Нагайкою й Пранцюзів; р. 31: Драв Німоту й вовтузив. Крім того, в обох текстах є примітки — до р. 15 — часть, квартал, до р. 26 — ассамблеи, до р. 34: je vous prie (прошу вас). До тексту „Нагайки“ В. Науменко додає такі уваги: „Хто такий був Іван Сливидський,

можна тільки догадуватись: чи не був це той самий Іван Олексійович Сливицький, що в 50-х роках був редактором газети „Кавказ“. Відомо також, що І. Сливицький видав у Харкові в 1839 р. книжку „Влияние колоний на политич. перевороты в Европе“, а в 1865 році він надрукував невеличку статтю в „Прибавл. к Харьк. Губ. Ведом.“ № 112 про видання творів П. Гулака - Артемовського. Через щось до нього він обертається з сатиричним совітом не лаятися, а прибігти до помочи нагайки. Ввесь зміст цих віршів показує, що Гулак з гірким усміхом говорить про те, як не тільки в російському життю нагайка, цеб-то дика сила, вершить усі діла, а і по других царствах, напр., у французів, коли Наполеон І-й „нагайкою французів вкуйовдив“, за те-ж „і всім верховодив“; Наполеон-же ІІІ-й „на живо при (je vous prie) з'їхав“. Цим останнім натякається на ту хитру боротьбу, яку саме в той час, як писав Гулак свої вірші (30 листоп. 1852 р.), Наполеон, тоді ще не монарх, вів проти республіки, виявляючи себе на-очі захищаючим республіку. Мабуть, Гулак по сучасних газетних відомостях не пере-чував того, що через яких 2—3 дні ця хитра політика дасть Наполеонові в руки ту-ж саму силу, яка була і в Наполеона І-го, бо 2-го грудня 1852 року президент республіки був виголошений імператором французів“. Зауваження В. Науменка можна вважати доцільними; йому тільки не було відомо, що Іван Олексійович Сливицький (1808—помер у 1860-х роках) був професором загальної історії Харківського ун-ту; про нього див.: Историко-Филологический Факультет Харьковского Университета за первые сто лет его существования. Харьков, 1908, ст. 267—268. В 40—50-х роках Ів. Ол. Сливицький був власником пансіону для студентів та гімназистів; мабуть, через це Гулак - Артемовський і звертається до нього з жартовливим „посланиєм“ про нагайку, якою „й в школярні на розум наткнешся“.

НА ПОБЕДЫ РУССКИХ (ст. 191—192)

Вперше надруковано, разом із віршем „Ой, не, мандруй, Султане“, в „Киевск. Стар.“ (1887, № 12, ст. 801—802) І. П. Сокальським, з такою приміткою: „Предлагаемые стихотворения написаны покойным поэтом в самом начале крымской войны, в конце 1853 или в начале 1854 года, вскоре после синапской битвы, и в свое время читались с восторгом на всем Юге России. Мною записаны они тогда же в Одессе, во время службы моей в Ришельевском лицее, и недавно отысканы в ворохе старых бумаг. Не помню, чтобы они когда-либо были напечатаны. Во всяком случае, не лишне освежить их в памяти“ („Киевск. Стар.“ 1887, № 12, ст. 799—800). Аж у 1897 р. вірш цей було видано Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“, Киев. 1897, ст. 16—18) за копією, що переходувалася серед паперів Мик. Мих. Лонгінова в Російськ. Публічн. Бібліотеці; цей текст беремо й ми, хоч його, очевидно, не можна вважати за цілком певний та авторитетний. Аджеж автографа нам не пощастило відшукати.

Абдул—турецький султан Абдул Меджид (1823—1861); в інших віршах Гулак - Артемовський називає його Меджидом. Генерал Андроников побив турків в Азії 14 листопада р. 1853. Адмірал Павел Степанович Нахимов (1802—1855) командував російським флотом у Наваринському бою під Синопом; пізніше був одним із головних захисників Севастополя. — *Воронець* — кн. Воронцов, головний начальник російських віськ у війні проти черкесів на Кавказі.

Як зазначив вже І. Сокальський у згаданій примітці, цей вірш користувався великою популярністю, його багато переписували. Кілька таких списків були між иншим у В. Науменка (див. „Матеріяли“, ст. 37—38), та, на жаль, він не подав про них жодних відомостей. Див. ще вгорі, ст. 92—94.

ЩО ТАМ У ХРИНА... (ст. 193 — 194)

Вперше видрукований Д. Багалієм („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“, Киев, 1897, ст. 18 — 19) за автографом поета, що переховується в Російській Публічній Бібліотеці поміж іншими паперами М. М. Лонгінова. Як пояснює примітка поета, цей вірш писано — „На разбитие ген.-ад. Бебутовым 19 ноября 1853 г. в Азии 36 тыс. турецкого корпуса, состоявшего под начальством Абди-паши. Послание П. И. Лонгиновой в ответ на ее записку с первым известием об этой победе“; друга примітка додає, що „В замену радостного известия об этой блестящей победе П. И. Л.-ва непременно требовала в ответ малороссийских стихов“. Ще одна примітка пояснює р. 23 — „Известно, что в разбитом корпусе Абди-паши находилось много отчаянных польских политических коноводов“ (це була одна з численних вигадок та нісенітниць, що їх час від часу пускали офіційні та націоналістичні кола). Слова „Співав тобі я Андренка славу“ мають, очевидно, на увазі вірш Гулака - Артемовського „Сидить Абдул...“ Князь Василь Йосипович Бебутов (1791 — 1858) був намісником Кавказу. У Російській Публічній Бібліотеці ми знайшли кінець цього віршу з деякими відмінами, переписаний сином П. П. Гулака - Артемовського — Йосипом Петровичем, яко окремих вірш. Наводимо його тут:

На одержанную кн. Бебутовым победу
над турками

Як до тебе, Меджиде,
Одя звісточка прийде,
Що наш бравий Князь Бебут
Дав Пашам твоїм капут,
То ти таки й повинися,
В церкві богу помолися,

Перед нами поклонися,
Побожись і дай зарік,
Що до смерті і на вік —
Не зачепиш більш ніколи
Білого Царя Миколи.

РАДА СУЛТАНОВІ (ст. 195 — 196)

Вперше надрукована І. П. Сокальським („Киевск. Стар.“ 1887, № 12, ст. 800 — 801), котрий записав її по пам'яті (див. вгорі ст. 351). Д. І. Багалій надрукував її („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“, Киев, 1897, ст. 19 — 21: „Совет султану на затею его перенести свой двор, знамя и сорочку Магомета в Адрианополь“) за рукописом Російськ. Публічн. Бібліотеки; цей текст беремо й ми. Крім того, в Рос. Пуб. Бібл. є копія цього віршу під заголовком: „Песня Козацкая“, що зроблена сином поета, Йосипом Петровичем, і містить 48 рядків (пропущені рядки 9 — 16). Цей текст відповідає й тому, що його був оголосив І. Сокальський; можна гадати, що вірш цей розповсюджувався якраз у цій самій короткій редакції. Варіанти такі:

8. Гірша від гірчиці...
9 — 16. Нема.
22. Туди й не сягає...
25. Бо там Дюбич як встане...
27. Бо там в хвилях — в тумані...
29. Бач!.. в Синопі, Султане...
39 — 40. Там достав вже й достане
Турчин добре в шкуру...
47 — 49. Бо він, либонь, не встане
З Руського похмілля.
Не визволять, Султане...

Крім того, дата в цьому спискові трохи інша: „12-го Декабря 1853 года, Харьков“. У рукопису, що його

надруковано Д. І. Багалієм до р. 48 зроблено таку примітку: „Дарго — бывшее гнездо Шамиля, взятое и разрушенное русскими в 1845 г.“

ВОЗЗВАНИЕ К ФРАНЦІЇ... (ст. 197 — 203)

Вперше надрукований М. Комаром („Ненадруковані вірші П. Гулака - Артемовського“, — „Зоря“, 1896, ч. 24 ст. 471 — 472) під назвою „До химерних Пранців“ за копією, що перейшла до видавця з паперів В. Білого та А. Глушановського. В 1897 р. вірш цей надрукував Д. Багалій („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“, Киев, 1897, ст. 21 — 25) за копією, що переховується в Російськ. Публічн. Бібліотеці серед паперів М. М. Лонгінова; цей текст беремо й ми, бо вважаємо його за певніший, доки не знайдено автографу поетового. У цьому рукопису зроблені автором такі примітки. До р. 1: „Пранцями називають их наши Калмыки (Москв. 1854, №№ 1 и 2)“; до II: „Иоанна д'Арк, орлеанская дева, сожженная на костре по приговору французского духовенства“; до р. 31: „В трагической развязке великой наполеоновской драмы участь пленных св. Елены не раз сравнивалась с судьбою Прометея, а сэр Гудзон Ло — с коршуном, его терзавшим („От. Зап.“ 1853, ноябрь, отд. VI ст. 1)“; до р. 37: „У кого не в свежей еще памяти известная претензия жида Пасифиско, послужившая неразборчивой политике Пальмерстона предложением к нанесению греческой торговле, а с нею и благосостоянию Греции решительного удара“; до р. 52: „Известно, что вместо увезенных англичанами из Афин в Лондон драгоценных мраморных статуй и бюстов, они прислали грекам гипсовые с них снимки и тем в грабеже расквитались (Independance Belge, 1853 г.)“; до р. 53: „Le mariage d'Espagne du duc d'Aumale, известный испанский брак герцога Омольского, наделавший столько тревоги Вестминстерскому кабинету со всеми его последствиями для династии орлеанской с 24 ф. 1848“; до р. 87:

„Английское Foreign office, так прославленное в наше время подкопными действиями разрушительной политики Пальмерстона“; до р. 109: „Угорская пожога — Венгерский мятеж“; до р. 114: „Kark по-польски — шея“; до р. 117: „Русалимська справа — вопрос об Иерусалиме и св. местах“; до р. 119: „Река Сыр - Дарья“; до р. 121: „Земелька Индича — Индия, откуда и название индик“; до р. 133: „Безика — гавань у Дарданел“, до р. 152: „С каким бесчинством английские матросы вели себя в Константинополе в последнее время до выхода союзного флота их в Черное море — о том неоднократно повторено было как в иностранных, так и в отечественных газетах“; до р. 166: „Остров Кандию, около которого с таким самоотвержением давно уже ухаживают английские комиссары в видах цивилизационной политики Пальмерстона“. Текст, що його подав М. Комар, дає такі варіанти:

4. Тепер же впять вас гедзь напав...
6. За сю дурницю та взялись...
11. Горлянську Ганну чи Одарку...
14. Та що й давницю споминать...
19. Стягли з вас пландри (?) і панчохи...
23. Вони чуприну всю із гирі...
32. Поки й не взяв його кисим...
36. Ой, вишкварить із вас він жир...
40. Як реп'яхом до них вчепивсь...
44. Куди возили й свій вони...
52. Таких точнісінько божків...
53. А те Омелькове весілля...
62. Худобоньки й добра було...
66. Малярських кунштиків й божків...
68. Лугів, овечок і корів...
70. Ледри — Роленки та Бланки...
78. А з них найскаженіші сі:
79. Кошутко, Клопка та Мещенко.

88. На люд хрещений він кує
 89. З чужого щастя перелоги...
 91. Від заздрощів трясуться ноги...
 97 — 99. Не спить він вдень, не спить він вночі.
 А що найбільше дошкуля
 Йому і шилом коле очі.
 108. Другим в тямки не довго давсь...
 116. В Пелім погріться відпустив...
 123. От тим - то, Пранці, я вас кличу...
 124. Що Турка білий цар дере...
 127. Де схопить, — б'є він мусульманців...
 145. Підсікли вже мені ви литки...
 147. Стягли усе з мене до нитки...
 151. І з перепоею від натуги...
 160. Сижу, та слухаю чмелів...
 161 — 162. „А ти - ж, що нам даси за працю?“
 „Три вирви в шию, бісові сини...“
 167. А Пранцям що? — в зарібок слава...
 170. Своім гульвісам шкури драть...
 Серед матеріялів В. Науменка („Матеріяли“, ст. 38) також в список цього віршу; текст його, оскільки можна судити з уваг видавця, — наближається до тексту „Зорі“, якого В. Науменко не знав.
 До пояснень, що дані самим поетом, можна ще додати такі: Трафальгар — ріг на березі Іспанії; р. 1805, 25 жовтня побили тут англичане під проводом Нельсона франко-іспанську флоту. — Абукир лежить на побережжю Єгипту, 15 кілометрів від Александрії. Р. 1798 англичане побідили тут французів. — Кляпка, ватажок польських відділів угорського повстання р. 1848. — Маденко — Джузеппо Мадцціні — італійський революціонер, який стремив до утворення в Італії республіки. Від р. 1852 перебував він в Англії і звідси керував повстаннями в своїй країні. — Русалимська справа — р. 1853 цар Микола I взяв на себе опіку всіх православних християн у Палестині. Турецький уряд

орта) відмовила жаданням царем й це спричинилося до війни р.р. 1854—1855.

ОСТАННІЙ ЕКЗАМЕН (ст. 204 — 205)

Вірш цей відомий нам по кількох списках; автографа його нам бачити не дове ося. Вперше він був надрукований в „Киевск. Стар.“ (1896, № 1, ст. 18 — 20, док.) з таким зауваженням редакції: „Одним из родственников П. П. Гулака - Артемовского любезно предоставлены в наше распоряжение некоторые из ненапечатанных еще произведений покойного поэта, а именно... 1 стихотворение по поводу последнего экзамена в Полтавском Институте 6 февр. 1854 г. Стихотворение по поводу институтского экзамена сообщено нам не в подлиннике... Стихотворение (датировано) — 6 февраля 1854 г., когда он по какому-то поводу ездил из Харькова производить экзамен в Полтавском Институте. За сообщение этих материалов считаем долгом принести глубочайшую признательность А. Гулаку - Артемовскому“ („Киевск. Стар.“ 1896, № 1, ст. 18 док.). Трохи згодом, цей вірш, по іншому списку, надрукував був Д. Багалій („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“; Киев. 1897, ст. 25 — 26); цей текст ми беремо за основний, бо його взято із збірки паперів Мик. Лонгінова в Рос. Публ. Бібл. і це надає йому великого значіння. Нарешті, Ю. Романчук, у своєму виданні (ст. 416 — 417) друкує цю річ знову по якомусь іншому й відмінному списку (мабуть, по тому, що його одержав він від П. Житецького); цей останній текст відповідає, між иншим, тексту в рукопису № 3 збірки В. Науменка („Матеріяли“, ст. 39).

Подаємо тут варіанти текстів „Киевск. Стар.“ та Ю. Романчука; перший ми зватимем коротко КС, другий — Р.

4. Мов мак червоніють (КС).

5 — 6. Червоніють ті дівчатка,

- Бубоняць губками (Р).
7. На ослінцях пташенятка (КС, Р).
  8. а) Сидять за книжками (КС).
  - б) Пріюють за книжками (Р).
  9. З стамбулками в пальченнях (КС, Р).
  11. а) Промовляють... ну до ката! (КС).
  - б) Промовляють, небожата (Р).
  12. Аж лящить в головці (Р).
- після р. 12. Хто - ж їм стих оцей трудненький,
Так завдав раненько?
Із Харкова дяк старенький
Петро Гулаченко (КС, Р).
13. Чого - ж взялись так дівчатка (Р).
  15. Щоб погладила паньматка (КС, Р)
  16. а) Їх, бач, по головці (КС).
  - б) За те по головці (Р).
  20. А мати — цариця (КС, Р).
  21. а) Грає квочка на сміт'ячку (КС).
  - б) Гребе квочка на сміт'ячку (Р).
  24. а) В світлицях приймає (КС).
  - б) В будинок приймає (Р).
  25. Пестить її й доглядає (КС, Р).
  26. За нею слідкує (КС, Р).
  27. а) Письму й розуму навчає (КС).
  - б) Розуму й письма навчає (Р).
  28. Зодяга й годує (КС, Р).
  29. Чкурнув почтар до столиці (Р).
- 31 — 32. а) Об тім вже стих свій в тій книжці
Панночки довчили (КС).
- б) Об тім, що панночки в книжці
Стих свій вже довчили (Р).
  35. а) Бо там з дітьми жінка плаче (КС).
  - б) Бо там жінка з дітьми плаче (Р).

ДО ЮХИМА (ст. 206)

Вперше видрукований Ю. Романчуком („Ненадруковані твори Артемовського - Гулака“ — Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка, т. LX, 1904, кн. 4, miscellanea, ст. 9), очевидно, за рукописом, що був одержаний ним від П. Житецького. В. Науменко передрукував цей вірш у своїх „Матеріалах“ (ст. 19 — 20) за текстом рукопису № 3, без жодних відмін, порівнюючи з текстом Ю. Романчука. В обох текстах на початку зроблено примітку: „На приглашение участвовать в лотерее - алегри“.

Хто був той Юхим, що до його звертався Гулак - Артемовський, нам невідомо. В. Науменко називає цей віршик „дуже слабеньким“.

МАТЕРІ — ВДОВІ (ст. 207)

Видруковано вперше М. Комаром („Ненадруковані вірші П. Гулака-Артемовського“ — „Зоря“, 1896, № 2, ст. 386) за паперами, що одержані були ним від В. Білого та А. Глушановського; цей текст беремо й ми. Ю. Романчук, передруковуючи цей вірш (ст. 425 — 426), чомусь дав такі варіанти: 3. Не клич дарма татусенька; 8. Помолитись богу, 12. Дивляться в віконце. В. Доманицький в рецензії на видання Ю. Романчука („Киевск. Стар.“ 1904, № 12, ст. 177) зазначив таке: „№ 35, Матері вдові, — как в „Зорі“, 1896 (стр. 386); но следует:

стр. 425, стр. 1 — Марусенько, а не матусенька
„ 426, „ 3 — тобі, бідній, — тобі бідній
„ — „ 4 — молитися — помолитись“.

Звідки взято перший варіант — невідомо, бо в „Зорі“ його немає.

Д-р Кирило Студинський („Літературні замітки“, Львів, 1901, ст. 122). відмічає цей вірш, яко „гарний ліричний вірш Гулака“.

КОЛИ - Б ТЕБЕ, ПОЛИНАШКО ... (ст. 208)

Вперше надруковано в „Киевск. Старине“ (1901, № 5, ст. 76 — 77 док.) з автографу, що належав колишньому харківському, а потім казанському професорові, А. Станіславському (пом. у 1883 році), який приятлював з Гулаком - Артемовським.

„Полинашка“ — дочка П. Гулака - Артемовського, Аполінарія.

Як каже д - р Кирило Студинський про цю поезію та про інших три — „в них оспіваний родинний мотив — туга за дочкою, що поїхала до Полтави, мабуть, на карнавал. На основі цих поезій можна ствердити, що переспів, „До Любки“ написав Артемовський в дні заручин або вінчання своєї дочки“ („Котляревський і Артемовський“ Львів, 1901, ст. 52).

ВІЄ ВІТЕР, НЕСЕ ПТАШКУ ... (ст. 209)

Вперше надруковано Д. Багалієм („Киевск. Стар.“ 1903 № 9, ст. 97 — 98 док.) за автографом, що був йому переданий онуком поета, Б. Й. Гулаком - Артемовським.

ТЕКЛА РІЧКА ... (ст. 210 — 211)

Перші два куплети були видруковані проф. Мик. Петровим („Очерки истории украинской литературы XIX столетия“. Киев, 1884, ст. 71); повністю її надруковано в „Киевской Старине“ (1901, № 5, ст. 77—78 док.) з автографу разом із чотирма іншими поезіями того часу до тієї - ж таки Полінашки. Текст, що його надруковано Мик. Петровим, має два варіанти: „Та й узялась горем“ та „Нема й співів рідних“. Останній варіант вважаємо за певніший, бо у відповідному тексті „Киевск. Стар.“ („Нема й справді рідних“) можна бачити помилку — переписчика або дру-

карську; не бачивши автографу, ми наважилися завести цей варіант до основного тексту лише яко редакторську кон'єктуру.

Мик. Петров гадає, що цю „грациозную песенку“ написано Гулаком - Артемовським, „вероятно, по поводу какого-либо семейного события“ й подає відомість, що цю пісню було покладено на ноти професором А. Станіславським.

A MA BIEN - AIMÉE APOLLINAIRE, SUR L'OUBLI
DE SON BEAU MANCHON (ст. 212 — 213)

Вперше надрукований у „Киевск. Стар.“ (1901, № 5, ст. 78 — 79 док.) за автографом поетовим, що був переданий до редакції журналу від родини проф. А. Г. Станіславського. До заголовку цієї п'єси автором зроблено таку дописку: „Мать, осмотревшись в Полтаве, что дочь не взяла с собою своей нарядной муфты, была в отчаянии, и давай писать и умолять, чтобы я поскорее выслал заветную муфту. Муфта не послана, и дело обошлось как нельзя лучше“.

Подаємо тут український переклад (прозовий) цієї поезії: „Ти добре зробила, моя дорога дівчино, що забула свою муфту! Вогонь твоєї душі горить і без допомоги жару нікчемного ганчір'я. Найдорожчі тканини — це сумна прикраса дурня. Золото й діаманти бліднуть перед таланим. Коли ти збуджуєш у мертвому роялі живі та мелодійні звуки, я забуваю про землю, а ти стремиш у твоєму захопленні до неба. Або - ж, коли твоя дівоча рука захоче попестити мою сивизну, мое серце здригається, мое серце тремтить, і ти до сліз хвилюєш мене. Ось твої діаманти, твоя прикраса, моя дорога дитино! Шануй їх, і хай твоя добродійність забезпечить і наше щастя, і твоє. А коли неминуча доля продзвонить мою останню годину... Ангела миру! Люба дівчино, твоя рука закрий мені очі“.

СИДИТЬ БАТЬКО НА ЛАВІ... (ст. 214 — 215)

Надруковано вперше в „Киевск. Стар.“ (1901, № 5, ст. 79—80) за автографом поетовим, що належав проф. Станіславському. До р. 19 зроблено автором французьку пояснюючу примітку: „Un corsage a six poeuds“ (цеб - то — корсаж о шести вузлах).

ЗАПРОШЕННЯ НА ВЕЧІР З ТАНЦЯМИ (ст. 216)

Вперше видруковано в „Киевской Старине“ (1903, № 9); звідци передруковано й у Ю. Романчука (ст. 443 — 444).

МОЇЙ ЖІНЦІ (ст. 217)

Вперше видруковано в „Киевской Старине“ (1903, № 9); звідци передруковано Ю. Романчуком (ст. 444). Написаний цей вірш, мабуть, з того - ж таки приводу, що й попередня п'єса.

ДО ЛЮБКИ (ст. 218)

Вперше надруковано М. Петровим („Очерки истории украинской литературы XIX стол.“ Киев, 1884, ст. 70 — 71) і звідци багато разів передруковувалася. Як зауважив В. Доманицький („Киевск. Стар.“ 1904, № 12, ст. 174—175), до редакції „Киевской Старини“ було передано спадкоємцями проф. Станіславського автографи кількох поезій Гулака - Артемовського, що між ними був і автограф „До Любки“. Варіанти цього автографу заведено нами до основного тексту. Тут - же даємо варіанти тексту, надрукованого проф. Петровим.

2. Чого, як кізонька маненька та в бору,
3. Що чи то ніжкою сухенький лист зворушить,
4. Чи вітерець шепне, чи жовна де кору.
- 7 — 8. Дрижить, жахається, за матір'ю втіка:
Чого - ж, як та, і ти жахливая така —
9. Як уздріш, то й дрижиш...

14 — 15. — І славу накликає на тебе і незгоду...

Ой, час - би дівчині дівочьку думку мать...

Друкуючи цю поезію, М. Петров, відзначає її, яко один із найліпших творів Гулака - Артемовського, і гадає, що її „написано, вероятно, на какой - либо случай из семейной жизни“ (70). В іншому місці він каже, що поезія „До Любки“ „с эпилогом из Горация“ (59). В дійсності, як це довів К. Студинський („Літературні замітки“. Львів, 1901, ст. 63 — 65), „стихотвір Артемовського не є твором оригінальним, а лише свобідним, артистичним переспівом оди Горация, в який поет вложив багато ніжного чуття, серця і знання дівочої души“. Нове порівняння поезії Гулака - Артемовського з Горациєвою одєю (I, 23) зробив М. Зеров („Нове українське письменство“, 75 — 76); він - же дав і переклад самої оди:

Чому від мене так ти утікаєш, Хлов?
Мов сарна молода, що в горах — боязька —
Страшиться вітрику і тиші лісової

І матери шука.

Відновлена весна прогомонить гаями,
Зелена ящірка в кущах зашелестить, —
Вона жахається і дивиться без тям,

І вся тремтить, тремтить...

Та - ж я не лютий тигр, і вийшов не на згубу;
Я не гетульський лев, щоб сарни розривать...
Пора вже дівчині, що виросла для шлюбу,
Од нені одставать...

УПАДОК ВІКА (ст. 219 — 221)

Уривки цієї поезії надрукував був М. Петров („Очерки истории украинской литературы XIX столетия“, Киев, 1884, ст. 67; надруковані там рр. 17 — 20, 41 — 48). В цілому її зміщено до матеріалів М. Комара („Ненадруковані вірші П. Гулака - Артемовського“ — Зоря, 1896, ч. 19, ст. 375).

який користувався паперами В. Білого та А. Глушановського. За текстом М. Комара передрукував цю річ і Ю. Романчук без змін.

Мик. Петров висловлював думку, ніби Гулак - Артемовський „думал написать только пародию“ на думу Лермонтова, „но он не мог изменить основного ее тона, и потому его пародия местами превращается в грустную иронию“. І трохи далі — „заключительные стихи этой пародированной думы, за исключением разве некоторых выражений, такого рода, що они нисколько не нарушили общего впечатления, производимого „Думой“ Лермонтова (op. cit, 67). Д-р Кирило Студинський („Літературні замітки“, Львів, 1901, ст. 61 — 62) цього, власне, не заперечує, але додає: „коли порівнюємо „Думу“ Лермонтова з поезією Артемовського, на нашу душу наляже якийсь дивний смуток, не ради сієї „грустной иронии“, а ради самого поета. З „Думи“ дізнаємося, що Лермонтов рад - би бачити російську молодіж витриваною в борбі життя, упертою в своїх пересвідченнях, приступною для всього, що благородне і красне, видатного в праці для потомства. Жаль томить душу поета, що його мрії не сповняться, що ся молодіж не кине будучим вікам ані плідної гадки, ні генієм початого труду, що над її кістками насміються колись потомки. Біля Лермонтова над браком у молодіжи свого народа всіх тих високих моральних прикмет, заступає Артемовський іронією над недостатком фізичних сил, над браком спроможности в молодіжи випити стільки, скільки випивали наші батьки. І се нас разить. Зміст „Упадку віку“ Артемовського може роземішити, але одушевити нікого не може. Коли - б Артемовський дав був нам переклад „Думи“ Лермонтова, ми були - б йому сердечно вдячні. В нім могла - би українська молодіж шукати заохоти до життєвої борби, з нього черпати сили й одушевлення. Та перекладу поет нам дати не міг, бо в нього самого не доставало вже дуже рано сили до життєвої борби, а його

відносини до російських властей заслуговують на рішуче осуждення“. На нашу думку, навряд чи можна надавати поезії Гулака - Артемовського будь - якого серйозного значіння. Це — просто пізніша спроба вернутися до спроб поетичних на зразок переробок Горація та инш. (про це див. угорі, ст. 85 — 86).

Для порівняння тут наводимо оригінал „Думи“ Лермонтова :

Печально я гляжу на наше поколенье ;
Его грядущее — иль пусто, иль темно ;
Меж тем, под бременем познания и сомненья,
В бездействии состарится оно.
Богаты мы, едва из колыбели,
Ошибками отцов и поздним их умом —
И жизнь уж нас томит, как ровный путь без цели,
Как пир на празднике чужом.
К добру и злу постыдно равнодушны,
В начале поприща мы вянем без борьбы ;
Перед опасностью позорно малодушны
И перед властью — презренные рабы.
Так тощий плод, до времени созрелый,
Ни вкуса нашего не радуя, ни глаз,
Висит между цветов, пришлец осиротелый,
И час их красоты — его паденья час.
Мы иссушили ум наукою бесплодной,
Тая завистливо от ближних и друзей
Надежды лучшие и голос благородный
Неверием осемянных страстей.
Едва касались мы до чаши наслажденья,
Но юных сил мы тем не сберегли ;
Из каждой радости, бояся пресыщенья,
Мы лучший сок навеки извлекли.
Мечты поэзии, создания искусства
Восторгом сладостным наш ум не шевелят ;
Мы жадно бережем в груди остаток чувства —

Зарытий скупостью и бесполезный клад,
И ненавидим мы, и любим мы случайно,
Ничем не жертвуя ни злобе, ни любви,
И царствует в душе какой-то холод тайный,
Когда огонь кипит в крови.
И предков скучны нам роскошные забавы,
Их легкомысленный, ребяческий разврат;
И к гробу мы спешим без счастья и без славы,
Глядя насмешливо назад.
Толпой угрюмою и скоро позабытой,
Над миром мы пройдем без шума и следа,
Не бросивши векам ни мысли плодovitой,
Ни гением начатого труда.
И прах наш, с строгостью судьи и гражданина,
Потомок оскорбит презрительным стихом,
Насмешкой горькою обманутого сына
Над промотавшимся отцом.

СИНУ МОЄМУ (ст. 222)

Вперше надруковано Ю. Романчуком („Ненадруковані твори Артемовського - Гулака“ — Зап. Наук. Тов. імени Шевченка, т. LX, 1904, кн. 4, miscellanea, ст. 10), мабуть, за рукописом, що належав П. Житецькому. В. Науменко передрукував цей вірш у своїх „Матеріалах“ (ст. 20 — 21) за текстом рукопису № 3, без жодних змін у порівнанні до тексту Ю. Романчука. В обох текстах зроблено дописку: „При посyłке ему в С. - Петербург делового портфеля“.

К. Г. ІВАНЧИНІЙ - ПИСАРЕВІЙ (ст. 223 — 224)

Вперше надруковано Д. І. Багалієм у „Києвск. Старине“ (1903, № 9, ст. 100 — 101 дек.) з автографу, що переходується в Російськ. Публ. Бібліотеці поміж рукописами письменника Г. П. Данилевського.

Чи не є цей вірш те саме „Послание“, що про його згадує Гулак - Артемовський у листі до Данилевського від 11 вересня р. 1860. У листі цьому читаємо: „Будучи не в силах на этот раз отыскать в хаосе моей письменной экономии желаемый Вами „Упадок века“, я заменяю его приложением у сего „Послания“ моего к Вашей достопочтенной родительнице, попавшегося мне первым под руку, при разборе моих рассеянных *шпаргалов*, в надежде, что оно прочтется Вами не без сочувствия“ (Д. И. Багалей. „Материалы для биографий южно - русских научно литературных деятелей XIX века“, I. Письма к Гр. Петр. Данилевскому, Киев, 1903, ст. 25 — 26).

ПЕРЕЛОЖЕНІЄ ПСАЛМА 125. (ст. 225)

Вперше надрукований М. Комаром („Ненадруковані вірші П. Гулака - Артемовського“ — Зоря, 1896, ч. 22, ст. 427), який використав копії віршів нашого поета, що належали В. Білому та А. Глушановському; цей текст взяв до свого видання і Ю. Романчук (ст. 422), змінивши тільки число на 123. В. Науменко видрукував псалму в своїх „Матеріалах“ (ст. 25) за текстом тетрадки № 3; цей останній текст беремо й ми. Текст, оголошений М. Комаром, має такі варіанти: р. 9 — А гірш від всіх чваньки нам допекли ті пишні; р. 10 — Що трублять: „Світ для їх, а ми - б то в світі лишні“. Варіант останнього рядка єсть і в тетрадці № 3 В. Науменка.

ПЕРЕЛОЖЕНІЄ ПСАЛМА 132. (ст. 225)

Вперше надрукований М. Комаром („Ненадруковані вірші П. Гулака - Артемовського“ — Зоря, 1896, ч. 23, ст. 452) за копіями, що належали колись В. Білому та А. Глушановському; Ю. Романчук передрукував цей текст (ст. 422), змінивши число: 133. В. Науменко в „Матеріалах“ (ст. 28 — 29) використав аж дві копії псалми, при чому обидві напевне,

зняті з оригіналу, — тетрадку № 3 і рукопис № 2 („Листок поштово го паперу, на якому переписані з автографа“ — 138 і 132; *ibid.*, 10). В рукопису № 2 зроблено примітку: „Посвящается Метлинскому в день именин“, а в рукопису № 3 є дописка: „Это переложение псалма было послано А. Л. Метлинскому в день его именин при следующей записке:

От пельку хйба сим тобі чи не запахаю:
Здоров був, з празником тебе поздравляю.

Зазначимо, що дописку цю друкує й М. Комар („Зоря“, 1896, ч. 23, ст. 453), але [відносить її до псалми 138. Думаємо, що тут є очевидна помилка, бо якраз псалму 132 написано 7 грудня (старого стилю), саме тоді, як святкувалося пам'ять преподобного Амвросія.

ДО ВАРКИ (ст. 230 — 233)

Другу половину цього вірша надруковано вперше Ю. Романчуком (ст. 426 — 427), із зазначенням, що „сей вірш ще нігде надрукований“; першу половину подав він же („Недруковані твори Артемовського - Гулака“ — Зап. Наук. Тов. імени Шевченка, т. LX, 1904, кн. 4, *miscellanea*, ст. 10 — 11). Ю. Романчук, очевидно, користувався копією, що належала П. І. Житецькому. У цілому цей вірш надрукований В. Науменком („Матеріяли“, ст. 21 — 23), що використав „тетрадку № 3“. До цього вірша В. Науменко додає таке: „До кого обертаяся автор в цих віршах видно з другої його пієси, „Матері-вдові“, або (як в одній рукописі й автографі дано заголовок) „Овдовевшей матери семейства В. И. Кпчнв-ой“. Ця особа, Варв. Іван. Купчинова, була близькою людиною до семейства Гулака, бо з сердечністю були написані їм тільки - що згадані вірші „Матері-вдові“ в 1855 році, а через два роки він пише до неї - ж ці жартівливі вірші, з яких очевидячки виходить, що написати їх міг тільки близький чоловік у при-

ятельським тоні, закінчуючи піснею самого сердечного співчуття гіркому життю вдови.

В моїх матеріалах ці вірші знаходяться в тетрадці № 3 - й із приміткою: „На мое выздоровление от гриппа по ее наставлению“, і з датою — „Харьков, 1857 г., 28 декабря“.

ПЕРЕЛОЖЕНІЄ ПСАЛМА 139 (ст. 234 — 235)

Вперше надруковано Ю. Романчуком у його виданні творів Гулака - Артемовського (ст. 424 — 425; на ст. 473 зазначено, що „сей вірш ще нігде надрукований“), не зна, за яким рукописом, із зміною числа на 140. В. Науменко надрукував цю псалму за автографом поетовим рукопис № 1¹, зазначивши варіанти в рукопису № 3 (варіанти ці цілком відповідають варіантам Ю. Романчука). Ми друкуємо текст псалми по автографу (див. „Матеріяли“, ст. 29 — 30); відзначимо тут варіанти:

2. Що шарпає мене, мов голуба шульпіка.
8. Отрута лютая, лютіш од мишака.
12. Бач, як під моїми стерчить капкан ногами.
13. Бач, як мов пліточкам принаду на гачках.
20. Бо так роз'юшились, що наберусь я муки.
23. Із неба вугілля спаде і злих попалять.

¹ Як пише В. Науменко („Матеріяли“, 10), це — „листочок у піваркуша, писаний рукою самого П. Гулака - Артемовського“. На цьому листочку вміщено: а) Переложеніє псалма 90 — „Живый в помощи вышнего, в крови бога небесного водворится“. Підпис — „П. А. - Г.“ і дата — „Харьков, 14 декабря 1858 г.“. Тут внизу такий Р. S.: „Любезнейшей внучке моей, Марии Василеновне Яхненковой, первое доказательство исполнения данного обещания; 2 и 3 за сим последуют“. б) Переложение псалма 139 — „Изми мя, господи, от человека лукава; от мужа неправедна избави мя“. Підпис „П. А. - Г.“ і дата — „7 декабря 1858 года“. Внизу олівцем Р. S.: „Обоих сих псалмов не было со мною в незабвенном Городище“.

24. І янгол кари труп їх в преїсподню звалить.

25. Ні, ні, не панувать на світі брехунам.

30. І пред лицем твоїм в раю жить буде вік.

Крім того, в рукопису № 3 та в Романчука рік поставлено — 1856; ми взяли дату автографу.

ПЕРЕЛОЖЕНІЄ ПСАЛМА 90 (ст. 236 — 237)

Вперше надруковано [Ю. Романчуком (ст. 420 — 421) із зміненним числом 91 та з приміткою (ст. 437), що „сей вірш ще ніде надрукований“. В. Науменко видрукував цю поезію в своїх „Матеріялах“ (ст. 31 — 32) за рукописом № 1 (див. вгорі прим. до попередньої пособи відзначивши варіанти рукопису № 3, які майже в цілому відповідають варіантам видання Ю. Романчука). Ось ці варіанти:

2. Той з богом на землі, як у раю, прожив.
17. Ти - ж будеш з - поза звізд на світ сей поглядать.
26. Застогне лев і змій од твоєї п'яти.
27. І господь скаже: він на мене сподівася.
33. І двір його життя я раем обсажу.

Крім того, у вид. Ю. Романчука знаходимо ще такий варіант р. 34, що його нема в рукопису № 3:

„І всім мов над ним спасіння покажу“.

КУДИ НЕ ЙШЛО, ІВАНЕ... (ст. 238)

Вперше надруковано Ю. Романчуком („Ненадруковані твори Артемівського-Гулака“ — Зап. Наук. Тов. імени Шевченка, т. LX, 1904, кн. 4, miscellanea, ст. 10), що користувався збіркою П. Житецького (див. вгорі); В. Науменко надрукував цю річ (без змін) у своїх „Матеріялах“ (ст. 24), по тексту тетр. № 3. Як у Науменка, так, очевидно, і у Романчука вірш іде без заголовку, але з такою приміткою: „При отсылке Сливичкому „Петерб. Вед.“, с объявлением об издании „Основы““.

КОЗАЦЬКА МАТИ (ст. 239)

Вперше невеличкий уривок (перші 8 рядків) був надрукований у брошурі Д. Мордовця: „За крашанку писанка“ (СПБ., 1882, ст. 12). В цілому надрукований М. Комаром („Ненадруковані вірші П. Гулака-Артемівського“ — Зоря, 1896, ч. 20) за копією, що в свій час була надіслана О. П. Стороженком до одеського книгаря В. Білого. Нарешті, у листі О. П. Стороженка до В. Білого від 8 березня 1874 р. є цей вірш („послание“), „переданное мне автором и писанное собственною его рукою“ (М. Комаров. К биографии А. П. Стороженка — „Киевск. Стар.“ 1900, № 3, ст. 293—294). У цьому спискові помічаємо такі варіанти: р. 2: „Козацька наша мати“, р. 11: „Щоб лежали мовчача“; крім того, до р. 14, зроблено примітку: „Нотное пение. Примечание в подлиннике“. Стже з одного джерела маємо два відмінних тексти; не маючи змоги подивитися текст оригіналу, друкуємо в нашому виданні текст, що його подано М. Комаром, хоч не маємо певности в його поправности.

✕ М. Комар, друкуючи „Козацьку мати“, зазначив, що поет „в ній ніби співа: „одхідну“ своїй любій Україні“ („Зоря“, 1896, ч. 18, ст. 356). Д-р Кирило Студинський так само гадає, що в цій поезії „співає Артемівський похоронну пісню Україні, тій Україні, якій служив своїми найкращими силами в молодих літах“ („Літературні замітки“, Львів, 1901, ст. 119). В такий-же спосіб інтерпретував цю поезію і Д. Мордовець („За крашанку писанка“, СПБ, 1882, ст. 12). Між тим, О. Стороженко дає зовсім інший коментарій. Він пише у згаданому листі до В. Білого: „Гулаку-Артемівському очень не нравилось направление украинской литературы, направленное к выхвалению козацщины, вызванной в крае бедствиями и преследованием православия, козацщины, принесшей с собою и панство, и крепачество, и в настоящем времени потерявшей всякое политическое и социальное значение. В послании к Пантелеймону Александровичу Кулишу Артемовский очень метко,

є свойственным его таланту юмором, посмеялся над всеми козаколюбцами минувшего времени" („Киевск. Стар." 1900, № 3, ст. 293). Проте, як зазначав ще К. Студинський, „з поглядом Стороженка не можна згодитись, бо сам Куліш осуджував козацтво, оскільки під ним розумів гетьманщину (порівняй, приміром, статтю Куліша „Котляревский", поміщену в петербурзькій „Основі", январь, ст. 237 — 8)" (ор. cit., 120).

Той або інший погляд на зміст цієї поезії в значній мірі залежить від того, до якого саме часу хронологічно віднесем ми її написання. Ми особисто гадаємо, що написано було „Козацьку мати" на початку 60 років, підчас видання „Основи".

ПОЕЗІЇ, ЩО ПРИПISУЄТЬСЯ П. ГУЛАКОВІ-АРТЕМОВСЬКОМУ (ст. 241 — 251)

Більшість поезій цього відділу відомі нам із публікацій М. Комаря (в „Зорі") та Ю. Романчука: публікації ці, як зазначалося вище, робилося з не завжди певних джерел, і те, що про них немає відомостей по інших місцях, примушує нас поставитися до більшості з них підозріло. Дальші досліди або підтримають, або відкинуть наши підозріння. До речі, у своїх публікаціях М. Комар приписав П. Гулакові вірша „Глек", що, як відомо, належить А. Метлинському.

Зате надзвичайно заплутана справа з віршем „Де ти бродиш, моя доле". Цей вірш був надрукований Д. Багалієм, яко поезія П. Гулака - Артемовського („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского". Киев, 1897, ст. 6). Проте, Ю. Романчук („Недруковані твори Артемовського-Гулака" — Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка, т. LX, 1904, кн. 4, ст. 14) помітив, що той самий вірш, тільки з гіршими варіантами, друкований уже в збірці Максимовича „Малороссийские песни". Москва, 1827", де додано таку при-

мітку: „Кажется мне, что это довольно удачное подражание народным песням, но видно много искусственности". Адже в усякім разі ця поезія утворена ще перед 1827 роком, а з того бодай часу всі інші поезії Артемовського мають зовсім інакший характер". А Пав. Зайцев („Наше минуле". 1918, ч. 1, ст. 130) зауважив, що відома пісня „Моя доля" („Де ти бродиш, моя доля"), яку досі приписували іншим авторам, і яка належить Ст. Писаревському, є висловом того незадоволення життям, тих шукань і запитань, яких сповнена була душа „мирянського панотця"; доказом думки П. Зайцева було те, що в паперах Писаревського пісня ця знаходиться аж у двох примірниках. Між тим, і Д. Багалій друкував цю пісню з автографу Гулакового: пісню (автограф переховується в Рос. Публ. Бібл.) переписано рукою поетовою на клаптику паперу поштового формату; безсумнівно є й дата (почерк не Гулака): „Получено 3 февр. 1852 г. в СПб".

Отже, друкуючи цю пісню поміж поезій, що приписується П. Гулакові - Артемовському, ми гадаємо, що приналежність її нашому поетові може бути доведено дальшими дослідами, — порівнянням текстів автографу Гулакового, досі неопублікованих автографів Ст. Писаревського та Максимовича. Чи не маємо тут обробки відомої пісні? Що до Гулака, то ми знаємо, що він такі обробки робив і, очевидно, цікавився ними: у примітці до вірша „Ой, мені тяжко" зазначено навіть, що складено його „на голос малороссийской казакской песни: „Ой, піду я до владики попа позивати...".

В Ю. Романчука - ж таки здибуємо такий відзив про деякі з поезій цього відділу: „Волох" вже своєю формою, мовою, тоном, усією дикцією показує, що це не твір Артемовського. Подібне вражіння робить „Хороший чоловіг", а також, хоч трохи в меншій мірі, „Докотусі"; цей останній вірш має ще й метричні хиби, незвичайні в Артемовського" (ор. cit., 13).

ЕЕ С - ВУ ГРАФИНЕ А. А. Г - ВОЙ (ст. 265)

Надруковано в „Украинск. Вестнике“ (1819, ч. XIV, ст. 171 — 172), яко посвяту до перекладу „каледонской повести“ „Бен - Грианон“. До останнього рядка цієї „повести“ автором зроблено таку примітку: „Здесь разумеется песнопения Оссиана, превосходно переведенные в стихах на польский язык знаменитым Красицким“. Це — ще один доказ досконального знання Гулаком польської літератури, зокрема творів Красицького (див. вступну статтю).

НЕДОВЕРЧИВОСТЬ (ст. 255 — 260)

Надрукований в „Укр. Вест.“ (1818, ч. IX, ст. 81—87) із підписом: Петр Артемовский-Г. . . к. Абат Жак Деліль (1733—1813), французький поет і перекладчик античних авторів, був дуже популярний в Росії, в першій чверті XIX ст.

МУДРОСТЬ (ст. 261 — 264)

Надрукований в „Украинск. Вест.“ (1819, кн. VIII, ст. 226 — 231) з такою допискою „Издателя“ (цеб то проф. Є. Філомафитського): „Поэму сию писал сочинитель, можно сказать, прежде, нежели что - либо написал в своей жизни, то - есть, в первые почти дни цветущей юности своей: когда, оставленный совершенно самому себе, без друга, без совета, а что более всего — неутвержденный еще в правилах непоколебимого мнения — боролся с собственными умствованиями пылкого возраста, боролся с мнениями окружающих его людей и, что опаснее всего — с мнениями лжемудрецов, коих ободьстительные творения попадались ему в руки“ („Укр. Вест.“, кн. VIII, ст. 231).

ЛИСТУВАННЯ П. ГУЛАКА - АРТЕМОВСЬКОГО (ст. 287 — 300)

У вступній статті ми відзначили вже, що зараз же по смерті П. Гулака - Артемовського виникла думка зібрати не лише його твори, а й листування. Як писав О. Фесенко,

листування має бути найкращим додатком до біографії поетової. „Она должна раскрыть многое, — пише, О. Фесенко далі, — и его внутреннюю борьбу, предшествовавшую его литературному отречению, борьбу с окружающей средою и силою обстоятельств, так пагубно подействовавших на литературную карьеру Гулака - Артемовского, его обращений к литературным занятиям, его сомнения относительно достоинства своих новых произведений, его внутреннее сознание, что он, по своим убеждениям, взглядам — человек чуждый нашему веку, его сознание упадка своего творчества... Да, эта переписка, тщательно собранная, открыла бы многое и во многих отношениях была бы интересна и поучительна“ („Харьк. Губ. Ведом.“, 1866, № 15). Але, в процесі збирання матеріялів, виявилось, що листування Гулакове — таке ж невиразне й нецікаве, як все його приватне життя. П. Гулак - Артемовський листувався з дуже обмеженим колом людей і в листах своїх був тим же „офіційним“ Гулаком, якого ми знаємо із спомінів сучасників і з інших джерел. Приятельських, щирих листів він не писав (принаймні, вони нам невідомі); листи його розмовисті, надзвичайно ввічливі і, разом із тим, бідні змістом. Біографові, дослідникові доводиться вилловлювати факти з моря балаканини, та й тих фактів набереться дуже небагато.

Проте, звичайно, між іншими матеріялами й листування Гулакове спричиниться до утворення правдивого образу поетового. До цього часу, на жаль, маємо дуже мало публікацій листів самого Гулака й до нього. Так, кілька записок до Мих. Лонгінова та А. Вегнера надрукував був Д. Багалій („Неизданные сочинения Гулака - Артемовского“, Киев, 1897); він же видав і два листи Гулакових до Г. Данилевського („Материалы для биографий южно - русских научно - литературных деятелей XIX века. I Письма к Гр. Петр. Данилевскому“. Киев, 1903, ст. 25—26). В „Описании выставки в память столетия со дня

рождения И. И. Срезневского" (СПБ, 1913) вміщено (ст. 12) факсимільний знімок коротенького листа Гулакового до І. Срезневського; подібний - же знімок листа до Я. Щоголіва надрукований М. Сумцовим (Я. Щоголів. Твори. Харків, 1919, ст. 240). Нарешті, В. Науменко видав цікавого французького листа до М. Максимовича („Нові матеріали для історії початків української літератури XIX віку“, Київ, 1923., ст. 7 — 9). З листів до П. Гулака-Артемівського видано листи арх. Інокентія, єп. Гедеона („Харьковск. Сборн.“ 1890, кн. IV, ст. 95 — 98) й В. Станевича („Литерат. Вестн.“, 1901). У цьому виданні ми друкуємо листи П. Гулака до В. Анастасевича та О. Терещенка. Крім того, нам відомі листи поетові до арх. Інокентія, І. Срезневського, М. Погодіна й т. д.; публікацію цих листів залишаємо до слушного часу.

Василь Анастасевич (1775 — 1845) — літератор, бібліограф, видавець журналу „Улей“. Г. Б — К — й, що про нього поминає Гулак — це Дм. Бантиш-Каменський, автор відомого свого часу „Истории Малой России, со времен соединения оной к Российскому Государству при царе Алексее Михайловиче, с кратким обозрением первобытного состояния сего края“ (4 часть. М., 1822). „Речь“ — „Речь, произнесенная в зале торжественных собраний к студентам Императ. Харьков. Унив. в 1 день сентября 1828 г. при начатии нового курса учения“ (Харьков, 1828)

Олександр Терещенко (1806 — 1865) — відомий бібліофіл-етнограф і історик, родом із Полтавщини. Барон Г. А. Розенкамф (1762 — 1832) — вчений, юрист.

НАСЛІДУВАННЯ П. ГУЛАКА - АРТЕМОВСЬКОГО (ст. 301 — 310)

Поезії Гулака-Артемівського відразу ж зробили досить великий вплив на сучасну українську літературу. Можемо відзначити ясні сліди цього впливу на творчості Л. Боро-

виковського та інших, мало знаних поетів: О. Рудиковського, М. Шрамченка, П. Науменка та ін. Дослідження анонімної та маловідомої (що почасти переховується в рукописних схозищах) літератури того часу, треба гадати, виявить більш певні обсяг та зміст цього впливу. Яко причиною до таких досліджень, подаємо в нашому виданні невідому досі річ — очевидно, творчість якогось читача, що, захоплений „Твардовським“ Гулаковим, вирішив доробити його, довести, як Твардовський складав свою угоду з бісом.

Перша частина „Твардовського“ міститься в одному рукописному збірникові з Подільського Археол. Музею, що належав колись свящ. П. Орловському. Можна думати, що Орловський і був самим автором-читачем. Текст цього твору переданий нам проф. К. Копержинським, за що складаємо йому тут найщирішу подяку.

З М І С Т

Стор.
3

УКРАЇНСЬКІ ПОЕЗІЇ

Справжня добрість	97
Пан та собака	105 ✓
Супліка до Грицька Квітки	113 ✓
Солопій та Хівря	116 ✓
Писулька	123
Тюхтій та Чванько	127
— Де-що про того Гараська	129 ✓
Дурень і розумний	132
Цікавий і Мовчун	133
✓ Лікар і здоров'я	134
✓ Твардовський	135 ✓
✓ Рибалка	142 ✓
Батько та син	144
Дві пташки в клітці	145
Рибка	146
✓ До Пархома I	148 ✓
" " II	150 ✓
XXXIV ода Горація, кн. I	152
IX ода Горація, кн. II	158
XIV ода Горація, кн. II	161
„Петро мужик не покорний“	165
На від'їзд із Полтави Н. М. Л.	167
„Хоч до їди...“	168

	Стор.
„Сидить Петро у Полтаві...“	169
У Капітанівці 9 червня р. 1851	170
„Були ж ми і в Святогорськiм...“	171
„Голився я на тиждень раз...“	172
„Як тільки задзвонять чотири години“	174
„Послухав жінку...“	175
„Ой, мені тяжко...“	176
„Андрію, Андрію!“	178
„А що ж оце, Андрію?“	179
„Світить місяць у віконце...“	181
„Ой, де - ж вона залетіла...“	183
„Тай гарна - ж та Галка Біла...“	184
„Ну, вже таки...“	185
Пісня Соніної мамки	188
Нагайка	189
На победы русских над турками	191
„Що там у хрiна...“	193
Рада Султанові	195
Воззвание к Франции	197
Последний экзамен	204
До Юхима	206
Матері вдові	207
В Полтаву, моеї милої Полинашке. I — V	208
Запрошення на вечір з танцями	216
Моїй жінці	217
До Любки	218
Упадок віка	219
Сину моему	222
К. Г. Іванчиній - Писаревій	223
Переложеніє псалма 125	225
Переложеніє псалма 138	226
Переложеніє псалма 132	229
До Варки	230
Переложеніє псалма 139	234

	Стор.
Переложеніє псалма 90	236
„Куди не йшло, Іване...“	238
Козацька мати	239

УКРАЇНСЬКІ ПОЕЗІЇ, ЩО ПРИПISУЄТЬСЯ П. ГУЛАКУ - АРТЕМОВСЬКОМУ

„Де ти бродиш, моя доле...“	243
Хороший чоловіяга	244
Волох	246
Цокотусі	247
„В якомусь то шинку...“	248
Муха	250
Пан	251

РОСІЙСЬКІ ПСЕЗІЇ

Недоверчивость	255
Мудрость	261
Ее С - ву графине А. А. Г - вой	265
День мщениа	266
Чаяние души христианской	272
Царский стол	276

ДОДАТКИ

Недруковані листи П. Гулака - Артемовського	287
Наслідування П. Гулаку - Артемовському	301
Примітки	311

Р. 12523.

Н-231384.

1) Діамаї
Мамрат.
Зреш 5

2) Кобасон
Срочує
Мамрат

3) Діамат 2
Мамрат
Срочує

15   15
1422   1053

4) Кобасон
Срочує
Зреш 10

5) Діамат
Срочує СССР 10
Срочує Сікен

НБ ОНУ імені І.І. Мечникова

НБ ОНУ імені І. Мечникова

Копія

БІБЛІОТЕКА ІМЕНІ І. І. Мечникова